

UTBILDNING OCH KUNSKAPER I SVENSKA

DAN-OLOF ROOTH • OLOF ÅSLUND

Utbildning och kunskaper i svenska

FRAMGÅNGSFAKTORER FÖR
INVANDRADE?

SNS Förlag

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
Telefax: 08-507 025 25
E-post: order@sns.se
www.sns.se

SNS – Studieförbundet näringsliv och samhälle – är ett fristående nätverk av opinionsbildare och beslutsfattare i privat och offentlig sektor. SNS vill genom forskning, bokutgivning och möten bidra till debatt och rationella beslut i samhällsfrågor.

SNS ARBETSMARKNAD – forskning om internationalisering, socialförsäkringarnas betydelse, integration och arbetskraftsförörjning.

*Utbildning och kunskaper i svenska
– framgångsfaktorer för invandrade?
Dan-Olof Rooth och Olof Åslund*
Första upplagan
Första tryckningen

© 2006 Författarna och SNS Förlag
Omslag och grafisk form: Linn Fleisher
Sättning: R:Pform, Hallstahammar
Tryck: 08 Tryck, Stockholm 2006
ISBN₁₃ 978-91-85355-85-3
ISBN₁₀ 91-85355-85-2

Innehåll

1. INLEDNING 7

Referenser 13

2. UTBILDNING, SYSSELSÄTTNING OCH INKOMSTER – VÄRDET AV UTLÄNDSK UTBILDNING PÅ DEN SVENSKA ARBETSMARKNADEN 15

Hur mäts värdet av utbildning? Data och metod 20

Ekonometrisk analys av sambandet mellan utbildning,
förvärsarbete och inkomster 30

Spelar det någon roll var man har utbildat sig? 35

Sammanfattning 42

Referenser 44

Appendix A: Mincers löneekvation – en formell
beskrivning 46

Appendix B: Kategorisering av födelseregioner utifrån
födelseland 49

3. SYSSELSÄTTNING, LÖNER OCH AVKASTNING PÅ KUNSKAPER I SVENSKA FÖR UTRIKES FÖDDA – EN STUDIE AV TRE OLIKA DATAMATERIAL UNDER PERIODEN 1993 TILL 2003 51

Tidigare forskning – utländska och svenska erfarenheter 55

Beskrivning av datamaterialen 58

Kunskaper i svenska bland utrikes födda 61

Sambandet mellan språk och framgång på
arbetsmarknaden 69

Läsförståelse hos ungdomar med utländsk bakgrund	80
Sammanfattning	84
Referenser	85
Appendix A: Alternativa tabeller	89
Appendix B: Beskrivning av data	92
4. ARBETSGIVARES SYN PÅ UTBILDNING, KUNSKAPER I SVENSKA OCH BEDÖMNING AV UTLANDSFÖDDA SÖKANDE	97
Resultat	99
Sammanfattning	114
Referenser	117
Appendix: Undersökningens genomförande och omfattning	118
5. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	122
Sambandet mellan utbildning, förvärvsarbete och inkomster	122
Arbetsgivares syn på utbildning och språkkunskaper	126
Avslutande kommentarer	128
Referenser	130
Noter	132

1. Inledning

Trots omfattande forskning och en mängd statliga utredningar under senare år finns det fortfarande stora kunskapsluckor rörande de invandrades integration på den svenska arbetsmarknaden. Denna bok belyser frågor som är av grundläggande betydelse för den ekonomiska integrationen: utbildningens effekter på invandrades möjligheter att lyckas i Sverige och betydelsen av kunskaper i svenska språket. Periodvis har dessa frågor haft förhållandevis stort utrymme i debatten. Däremot har forskningen om integrationen på arbetsmarknaden bara i liten utsträckning belyst frågan ur ett individperspektiv, dvs. tjänar människor på att utbilda sig och lära sig svenska språket? Ännu mer sällsynt är att kombinera ekonomisk analys av gruppen utrikes födda med studier av uppfattningar hos dem som dagligen anställer jobbsökanden.

Tanken med denna bok är att kombinera traditionell kvantitativ ekonomisk analys med enkätsvar som visar arbetsgivares syn på dessa frågor. I kapitel 2 analyseras avkastningen på utbildning för infödda och olika grupper av invandrade och om det spelar någon roll var man har utbildats, i Sverige eller utomlands. Presentationen bygger på ett datamaterial innefattande hela Sveriges befolkning år 2001. I kapitel 3 undersöks sambandet mellan kunskaper i svenska och framgången på arbetsmarknaden. Detta kapitel kombi-

nerar tre undersökningar av språkfärdigheter, och kan därför ge en säkrare bild än vad tidigare studier har gjort.

Bokens fjärde kapitel redovisar resultat från en enkätundersökning genomförd av SNS under våren 2006. Enkäten riktades till två grupper av svars personer: (i) personalchefer i Sveriges 200 största företag, myndigheter, landsting och kommuner; (ii) rekryterande chefer inom Stockholms läns landsting. Genom svaren från den första gruppen får vi en bild av hur högt uppsatta personalchefer på svensk arbetsmarknad ser på vikten av kunskaper i svenska språket, betydelsen av att invandrare har viss svensk utbildning och svårigheter med att bedöma kvalifikationer. I den andra gruppen får vi motsvarande information, men från personer som i sitt nuvarande arbete många gånger befinner sig närmare både anställda och kunder/klienter jämfört med högre chefer.

Då boken redovisar ny forskning och kunskap på området är presentationen i kapitlen 2, 3 och 4 förhållandevis grundlig. För den som nöjer sig med huvudresultaten finns dock en sammanfattning i slutet på varje kapitel. Boken avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 5.

Ökad kunskap om dessa frågor är viktig inte bara ur ett forskningsperspektiv. Det är viktigt att samhället sprider korrekt information om avkastningen på utbildning respektive språkkunskaper i svenska för utrikes födda. Annars kanske individer låter bli att komplettera sin utländska utbildning eller avstår från att delta i svenska språkkurser trots att det är viktiga framgångsfaktorer. Det omvända kan naturligtvis också gälla: om individ och samhälle satsar stora resurser på t.ex. språkundervisning och kompletterande utbildning för invandrare, trots att dessa satsningar har liten effekt, kan det finns anledning att ompröva insatserna.

Den kvantitativa analysen ger information ur ett arbetstagarperspektiv: Har jag som högutbildad större chans att lyckas? Kan jag förbättra mina möjligheter genom ökade

kunskaper i svenska språket? Ett lika viktigt underlag kommer från de tillfrågade cheferna. Deras syn på dessa frågor är rimligen högtintressanta för utformning av framtida politik och ger viktiga signaler om vad som är avgörande vid anställningar. Till exempel diskuteras ofta betydelsen av fungerande översättningar och valideringar av utländsk utbildning. Enkätsvaren från cheferna ger information om hur viktigt detta är ur deras perspektiv, vilket är avgörande i anställningsprocessen.

Det råder som nämnts ingen brist på studier som visar att det finns stora skillnader på arbetsmarknaden mellan svenskfödda och olika grupper av invandrare. Under de senaste åren har så gott som varje statlig utredning på arbetsmarknadsområdet på ett eller annat sätt presenterat denna typ av resultat. Till detta kommer en mängd forskningsuppsatser, avhandlingar, myndighetsrapporter och forskarantologier som har studerat samma frågor.¹ En mycket kort sammanfattning av resultaten kan se ut så här:

- (i) Det finns stora skillnader i sysselsättning och arbetslöshet mellan infödda och invandrare. Särskilt problematisk är situationen för grupper med utomeuropeiskt ursprung.
- (ii) Löneskillnaderna mellan grupperna följer samma mönster men är inte lika stora, vilket troligen följer av den i ett internationellt perspektiv sammanpressade svenska lönefördelningen.
- (iii) Skillnaderna har ökat kraftigt under de senaste tre decennierna. Möjliga förklaringar till detta är övergången från arbetskrafts- till flyktinginvandring, skiftet i ursprungsland bland de nyanlända invandrarna (vilket kan vara förknippat med ökad diskriminering eller ökade problem med att överföra utbildningskvalifikationer och yrkeserfarenhet), och en strukturomvandling i ekonomin som gjort att traditionella invandrar-

- jobb har försvunnit och ersatts av arbeten med högre krav på t.ex. kunskaper i svenska språket.
- (iv) Skillnaderna vi ser idag förklaras *inte* av att de invandrade har lägre utbildning. I genomsnitt har den utrikes födda befolkningen ungefär samma utbildningsnivå som den infödda. I grupper med stora problem på den svenska arbetsmarknaden finns ofta stora andelar högutbildade.

Dessa mönster är väl belagda i tidigare studier och illustreras här bara med enkel statistik. Tabell 1.1 visar ett antal indikatorer för fyra olika gruppers ställning på arbetsmarknaden. Det är tydligt att personer födda utanför EU/EES, och framför allt utanför Europa, i mindre utsträckning deltar i arbetskraften. Dessutom är de som ingår i arbetskraften oftare arbetslösa. Däremot är skillnaderna mindre i arbetad tid: andelen heltidsarbetande varierar inte så mycket beroende på var personen är född. En tolkning av detta är att den stora skiljelinjen på arbetsmarknaden går mellan att ha eller att inte ha ett arbete. En nyansering av denna slutsats ges emellertid av tabellens löneuppgifter. Det finns i princip ingen skillnad i genomsnittlig månadslön mellan infödda och personer som invandrat från EU/EES-länderna. Däremot finner vi en betydande skillnad i månadslöner mellan å ena sidan dessa grupper och å andra sidan personer födda i övriga Europa eller utanför Europa. Dessa senare grupper löper alltså större risk att stå helt utanför arbetsmarknaden, har en lägre sannolikhet att ha ett arbete även om de tillhör arbetskraften och har dessutom i genomsnitt lägre avlönade arbeten.

Här bör noteras att dessa skillnader i de olika arbetsmarknadsvariablerna inte är standardiserade i något avseende. Exempelvis kan man tänka sig att skillnader i ålderssammansättningen påverkar skillnaderna i arbetslöshet och arbetskraftsdeltagande. Tidigare studier har dock visat att de

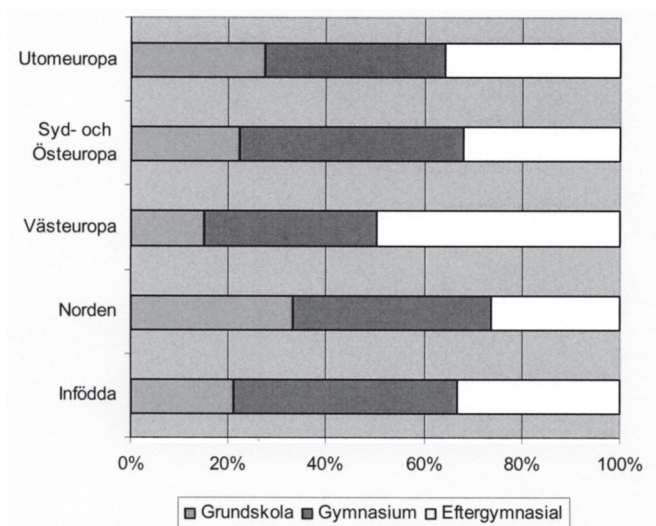
grundläggande mönstren kvarstår även när hänsyn tas till bakgrundsegenskaper hos grupperna. Ett tydligt exempel är utbildning, som inte varierar på något entydigt sätt beroende på födelse-land, i varje fall inte avseende genomsnittlig utbildningsnivå. Figur 1.1 visar på ett känt mönster: fördelningen av utbildning skiljer sig inte särskilt mellan den invandrade och infödda befolkningen. Vissa skillnader finns dock mellan olika grupper. Invandrade från de nordiska länderna har oftare grundskola som sin högsta utbildning. Det är till stor del ett resultat av arbetskraftsinvandringen under 1960- och 1970-talen, där många gick till relativt lågkvalificerade industriarbeten. I gruppen från Västeuropa har cirka hälften en eftergymnasial utbildning, medan motsvarande andel bland dem som är födda utanför Europa är 36 procent. Detta är i sin tur något högre än siffran för infödda som är 33 procent.

Tabell 1.1. Ställningen på arbetsmarknaden efter födelse-region.

Född i	Arbetskrafts- deltagande	Arbetslöshet	Andel arbetande med >35 tim./ vecka	Genomsnittlig månadslön (motsv. heltid)
Sverige	79,1	3,9	77,6	22 250
EU/EES	73,3	5,7	80,1	22 180
Övr. Europa	66,0	10,7	76,0	19 730
Utomeuropa	61,6	14,9	74,5	19 050

Not: Uppgifter (procent) om arbetskraftsdeltagande, arbetslöshet och arbetstid kommer från Arbetskraftsundersökningarna (AKU), 1:a halvåret 2003. Löneuppgifter från 2002 bygger på egna bearbetningar av uppgifter från LINDA-databasen (se www.scb.se).

Figur 1.1. Andelar på olika utbildningsnivåer efter födelseregion.

Not: Figuren bygger på de data för 2001 som används i kapitel 2. Figuren inkluderar alla utrikes födda och gör ingen uppdelning på kön eller invandningsår.

Det finns anledning att i ett inledningskapitel definiera begrepp som återkommer i bokens olika kapitel. Termen invandrare betyder språkligt någon som vandrat in, invandrade. Oftast åsyftas i detta sammanhang personer som förflyttar sig mellan stater. I svensk officiell statistik förekommer inte längre ordet invandrare utan är ersatt av utrikes födda eller utländska medborgare. Vi använder oss synonymt av orden invandrare, invandrade och utrikes födda. I vissa kapitel anges också vilken region de är födda i (Norden, Västeuropa, Syd- och Östeuropa samt Utomeuropa). Personer som flyttat till Sverige som barn är med denna terminologi invandrare. Däremot kommer vi att dela in gruppen invandrare efter vid vilken ålder de invandrade till Sverige och hur länge de varit bosatta här. Personer födda i Sverige beteck-

nas som infödda eller svenskfödda. Om vi i något sammanhang avviker från denna terminologi anges det i texten.

Referenser

- Edin, P-A. och O. Åslund (2001), "Invandrare på 1990-talets arbetsmarknad", i A. Bergmark (red.), *Ofärd i välfärden*, SOU 2001:54, s. 101–142, Stockholm: Fritzes.
- Hammarstedt M. (2001), *Making a living in a new country*, doktorsavhandling, Acta Wexionensia nr 9/2001.
- Integrationspolitiska maktutredningen (2004), Egenförsörjning eller bidragsförsörjning? Invandrarna, arbetsmarknaden och välfärdsstaten, SOU 2004:22.
- Integrationsverket (2006), *Rapport Integration 2005*, Norrköping.
- Lundh, C., L. Bennich-Björkman, R. Ohlsson, P. Pedersen och D-O. Rooth (2002), "Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärdssamhället", Välfärdspolitiska rådets rapport 2002, Stockholm: SNS Förlag.
- Nekby, L. (2003), *Empirical studies on health insurance, employment of immigrants and the gender wage gap*, doktorsavhandling, Dissertations in Economics, Nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Rashid, S. (2004), "Immigrants' income and family migration", doktorsavhandling, *Umeå Economic studies*.
- Rooth, D-O. (1999), "Refugee immigrants in Sweden: Educational investments and labour market integration", doktorsavhandling, Lund Economic Studies nr 84, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.
- Tezic, K. (2004), *Essays on immigrants' economic integration*, doktorsavhandling, Economic studies 134, Department of Economics, School of Economics and Commercial Law.
- Vilhelmsson, R. (2002), "Ethnic Differences in the Swedish Youth Labor Market", i *Wages and Unemployment of*

- Immigrants and Natives in Sweden*, doktorsavhandling, Institutet för social forskning (SOFI): 56.
- Århammar, A. (2004), *Migration och integration – om framtidens arbetsmarknad: bilaga 4 till Långtidsutredningen 2003/04*.
- Åslund, O. (2000), *Health, Immigration and Settlement Policies*, doktorsavhandling, Economic Studies 53, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Österberg, T. (2000), *Economic Perspectives on Immigrants and Intergenerational Transmissions*, doktorsavhandling, Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.

2. Utbildning, sysselsättning och inkomster – värdet av utländsk utbildning på den svenska arbetsmarknaden

Detta kapitel studerar värdet av utbildning för invandrare i Sverige. Vi ställer frågan om högre utbildning ökar chanserna till arbete och/eller leder till högre inkomster bland dem som arbetar? Skiljer sig mönstren mellan olika invandrargrupper och den infödda befolkningen? Spelar det någon roll om personen är utbildad i Sverige (helt eller till viss del) eller någon annanstans i världen?

I ett internationellt perspektiv har värdet av utbildning under lång tid varit en av de mest studerade frågorna inom arbetsmarknadsekonomin. Det är inte särskilt överraskande eftersom samhället satsar stora offentliga resurser på området och knyter förhoppningar om framtida ekonomisk tillväxt till befolkningens goda utbildning. Dessutom är tanken att individen får betalt för – ”avkastning på” – den utbildning han eller hon väljer att investera i helt i linje med humankapitalteorin, vilken är en hörnsten i modern arbetsmarknadsekonomi. Det existerar också ett flertal studier som mäter avkastningen på utbildning för den svenska befolkningen i sin helhet. Därför är det förvånande att inte någon studie mer systematiskt har studerat denna fråga för Sveriges utrikes födda befolkning

Begreppet humankapital är idag allmängods och kan i vissa sammanhang uppfattas som en kliché. Det är dock viktigt att påminna om grundidéerna hos de forskare som un-

der 1950- och 1960-talen utvecklade humankapitalteorin.² Teorin har sitt ursprung i Adam Smiths tanke om hur arbetstagarare kräver kompenserande löneskillnader för att utföra mer betungande, farligare eller tråkigare arbetsuppgifter. På samma sätt kräver individen en inkomstkompensation för att investera i utbildning eftersom utbildning ofta innebär direkta utgifter och dessutom förlorad inkomst under studietiden. Humankapitalet kan således ökas genom investeringar i utbildning, vilket förväntas ge avkastning i form av högre lön och minskad risk för arbetslöshet. Humankapitalet kan också minska i värde – depreciera – genom att man glömmet en del av de färdigheter man en gång hade, eller genom att efterfrågan på en viss typ av humankapital faller.

Flera tidigare svenska studier har pekat på att invandrare på en viss utbildningsnivå inte har samma möjligheter att få ett arbete som infödda med motsvarande utbildning. När invandrare får ett arbete är det dessutom ofta mindre kvalificerat och sämre betalt än de arbeten som innehas av jämförbara infödda. Detta har fått många att hävda att invandrare inte får betalt för sin utbildning på den svenska arbetsmarknaden. Ofta ses också dessa oförklarade skillnader som en indikation på diskriminering. Ekberg och Rooth (2004) finner exempelvis att 57 procent av de utrikes födda männen med en akademisk examen har ett yrke som kräver denna kompetens, medan motsvarande siffra för infödda män med akademisk examen är 81 procent. Denna skillnad gentemot infödda män minskar med tid i landet och är mindre om personen är född inom Europa. Resultaten är ungefär desamma när motsvarande jämförelse görs för kvinnor.

Humankapitalteorin erbjuder alternativa/kompletterande förklaringar till dessa mönster. Parallellen till andra typer av kapital kan tyckas onaturlig och rigid, men är faktiskt extra intressant när vi studerar avkastningen på utbildning bland utrikes födda. En maskin som är ovärderlig i ett sam-

manhang kan vara mer eller mindre oanvändbar i ett annat. En snöskoter står högt i kurs i turistbranschen i fjällvärlden, men torde vara i princip oanvändbar för skånska (eller spanska) jordbrukare. Det är alltså inte bara mängden kapital som är avgörande, utan också efterfrågan på den aktuella typen av kapital på den plats där kapitalet befinner sig. Exempelvis har den svenska yrkesstrukturen förändrats dramatiskt under 1900-talet då Sverige förändrats från ett jordbrukssamhälle till ett postindustriellt samhälle. Vissa yrken, och det humankapital som är specifikt knutet till dessa yrken, försvinner således över tid. På liknande sätt lämnar en utrikes född person en arbetsmarknad med en viss yrkesstruktur för en annan, i detta fall den svenska. Om den kvalificerade utbildningen för utrikes födda personer inte är efterfrågad på den nya arbetsmarknaden kan de därför få svårt att konkurrera och få anställningar motsvarande deras utbildningsnivå.

Detta resonemang ligger också nära frågan om överförbarhet. Den som har försökt ta med elektrisk utrustning till Sverige från exempelvis USA, vet att det krävs mer eller mindre omfattande modifieringar för att det ska fungera: stickkontakten är annorlunda, apparaten är byggd för annan spänning osv. På motsvarande sätt kan överförbarheten av till synes identiskt humankapital vara svår och förutsätta kompletterande investeringar för att över huvud taget vara konkurrenskraftig i Sverige. Låt oss jämföra anpassningen till en ny arbetsmarknad för två personer med olika utbildningsbakgrund; en dataprogrammerare och en jurist. Om än något förenklat är datorn och dess programspråk liknande över hela världen, varför en person med goda kunskaper om datorer enbart behöver lära sig det nya landets språk för att kunna söka arbete som dataprogrammerare. Juristen behöver, förutom att lära sig språket, investera i en omfattande omskolning eller vidareutbildning, då de juridiska systemen ofta skiljer sig mycket åt mellan länder. Även om exemplet

är kraftigt förenklat visar det tydligt att kunskaper kan vara mer eller mindre överförbara mellan länder. Sammantaget visar diskussionen ovan att det kan vara problematiskt för utrikes födda att erhålla en avkastning på sin utländska utbildning i samma utsträckning som avkastningen på utbildning som investerats i Sverige.

En annan ofta framförd förklaring till skillnaderna på arbetsmarknaden mellan infödda och utrikes födda är etnisk diskriminering. I den nationalekonomiska teoribildningen finns två huvudinriktningar: preferensdiskriminering och statistisk diskriminering. Den förra innebär att arbetsgivare, anställda eller kunder ur majoritetsbefolkningen inte vill arbeta eller göra affärer med personer ur minoritetsbefolkningen, om de inte får kompensation, till exempel genom möjligheten att betala lägre löner. I vanligt språkbruk avses därmed rent rasistiskt beteende utan företagsekonomisk rationell grund. Statistisk diskriminering innebär i stället att arbetsgivaren på grund av bristande information om den enskilde individens produktivitet agerar utifrån gruppegenskaper. Antag exempelvis att en arbetsgivare vet att utbildningarna hos personer från en viss del av världen ofta är av bristande kvalitet, men har svårt att bedöma det enskilda fallet utifrån en ansökan. Det kan då vara rationellt att sortera bort sökande med viss bakgrund för att försäkra sig om att de som kallas till intervju inte saknar viktiga grundläggande kvalifikationer.

I teorin är mekanismerna bakom dessa två typer av diskriminering helt olika. I praktiken finns däremot inga vattentäta skott mellan dem: en arbetsgivare som hävdar att vissa grupper i allmänhet är lata kan antingen sägas agera utifrån produktivitetsargument eller utifrån fördomar och preferenser. Förekomsten av diskriminering skulle, enligt båda synsätten, ge ett liknande resultat som de två tidigare föreslagna förklaringarna depreciering och överförbarhet av utländskt humankapital, dvs. en lägre avkastning på utbild-

ning för utrikes födda. Dessa tre förklaringar är inte möjliga att separera från varandra i denna studie.

Den vanligt förekommande jämförelsen av inkomster/sysselsättning mellan infödda och invandrade på samma utbildningsnivå leder i en mening fel när det gäller diskussionen om avkastning på utbildning. Standardmodellen för att studera hur utbildning lönar sig i termer av högre lön (eller större chanser att vara i arbete) utgår från frågan om hur ställningen *för en given individ* förändras av att individen utbildar sig ytterligare. Med andra ord: även om det är intressant och relevant att konstatera att det finns skillnader i inkomst mellan grupper med olika etnisk bakgrund, som inte kan förklaras av t.ex. skillnader i utbildning, så säger detta inte nödvändigtvis att utbildning inte lönar sig för gruppen med lägre inkomster. För att besvara den senare frågan bör man jämföra två personer med olika utbildningsnivå, men med samma egenskaper i övrigt. Vi återkommer till detta senare.

Resultaten i denna studie baseras på en analys av ett data-material omfattande hela Sveriges befolkning i arbetsför ålder 2001. Analysen är gjord av Martin Nordin inom ramen för hans avhandlingsarbete i nationalekonomi vid Lunds universitet. Nästa avsnitt presenterar de data som används och de indelningar och restriktioner som har gjorts. Dessutom redovisar vi (mycket översiktligt) studiens empiriska metod och en del generella metodproblem på området. Därefter behandlas sambandet mellan utbildning, sannolikheten att ha ett arbete och förvärvsinkomster för individer födda i olika delar av världen. Poängen är att jämföra mönstren i olika grupper av infödda och invandrade. I följande avsnitt studeras om det har någon betydelse om var i världen man har fått sin utbildning. Vi diskuterar också om vissa typer av utbildningar verkar vara lättare att överföra till Sverige än andra. Avslutningsvis sammanfattas resultaten.

Hur mäts värdet av utbildning? Data och metod

Data

De resultat som presenteras bygger på en analys av ett registerbaserat datamaterial från SCB innehållande hela Sveriges befolkning år 2001. För att minimera problemet med att personer befinner sig i utbildning och därför inte är sysselsatta och/eller har låga inkomster, har vi begränsat åldersintervallet till 26–64 år. Vi har också exkluderat personer som invandrat under 2001, eftersom dessa inte har haft möjlighet att arbeta hela året och därför inte kan jämföras med dem som varit i Sverige hela det aktuella året. Avslutningsvis har personer som studerade under året eller hade förtidspension blivit exkluderade.³

Studien mäter utbildning med hjälp av den så kallade SUN 2000-klassificeringen (Svensk utbildningsnomenklatur – se SCB, 2000). Utifrån denna klassificering är det möjligt att utläsa såväl högsta examen som antal år i utbildning (se även appendix). I figur 2.1 i inledningskapitlet redovisades utbildningsnivåer för olika grupper. I analysen nedan kommer vi däremot att följa tillvägagångssättet i tidigare forskning och använda det totala antalet utbildningsår. Som nämntes i inledningen kommer vi dels att studera hur sannolikheten att ha ett arbete påverkas av antalet utbildningsår, dels hur inkomsten påverkas av antalet utbildningsår givet att personen arbetar. Vägen till arbete kan därmed ses som en tvåstegsprocess. I ett första steg kan en högre utbildning hjälpa till att öppna dörren till arbetsmarknaden. Väl i arbete ger en högre utbildning en högre lön/inkomst.

Vi har valt att klassificera individer som arbetande/sysselsatta om de har en årsinkomst över 60 000 kronor. Denna gräns är naturligtvis godtycklig, men kan ändå ses som en förhållandevis låg gräns för att klassas som förvärvsarbete. Även en person med mycket låg lön⁴ klassas här som förvärvsarbete under året om han eller hon exem-

pelvis arbetar halvtid hela året. Det finns andra mer etablerade mått på sysselsättning som anger andelen personer som under en mätvecka arbetat minst en timme. Detta mått används av SCB i Arbetskraftsundersökningarna (AKU) och annan officiell statistik (se www.scb.se).⁵ Vårt val av sysselsättningsmått är att föredra här eftersom det ger en direkt koppling mellan sysselsättning och inkomster: de som klassificeras som sysselsatta har alltid högre inkomster än de icke sysselsatta. Denna typ av avgränsning kan också motiveras utifrån en studie av Antelius och Björklund (2000) som visar att analyser av avkastningen på utbildning baserade på data för årsinkomster ger liknande resultat som analyser baserade på löneuppgifter om enbart de med inkomster över en viss nivå inkluderas.⁶ Detta är önskvärt dels eftersom teorin utgår från lönemässig kompensation, dels för att många tidigare studier använder löneuppgifter snarare än inkomstuppgifter.

Syftet med studien är att undersöka om och hur sysselsättningsgrad och genomsnittlig inkomst varierar med antal år av utbildning, dvs. att mäta avkastningen på utbildning och hur denna varierar mellan olika grupper av utrikes födda och infödda. Vi har därför delat in individerna i fem födelselandsgrupper: Sverige, Norden, Västeuropa, Syd- och Östeuropa, samt Utomeuropa. I appendix B redogörs för vilka länder som tillhör respektive kategori.⁷ Indelningen kan naturligtvis diskuteras. Det förekommer exempelvis en stor variation i ländernas utbildningssystem även inom dessa grupperingar. Samtidigt är det nödvändigt att använda en ganska grov indelning för att få överblickbara resultat. Det är också väl känt att skillnader i ställningen på arbetsmarknaden i stor utsträckning sammanfaller med denna typ av indelning (se även inledningen, tabell 1.1). Vi kommer också i de flesta fall att presentera separata resultat för män och kvinnor.

Avkastningen på antal utbildningsår uppdelat på födelse-

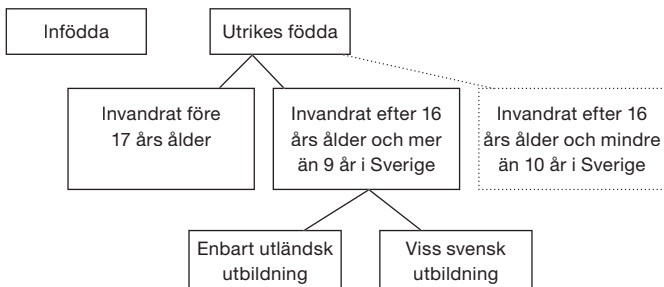
regioner säger inget om huruvida avkastningen varierar beroende på om utbildningen genomförts i Sverige eller utomlands. Därför använder vi i de mer omfattande analyserna i kapitlet ytterligare en klassificering baserad på invandringsålder, tid i Sverige och examensår för de olika födelsegrupparna (se figur 2.1 för en grafisk sammanfattning av denna indelning). Inledningsvis har vi delat in gruppen utrikes födda i dem som invandrat före 17 års ålder och de som invandrat efter 16 års ålder. Den förra gruppen har (i princip) alltid en helt svensk gymnasial/eftergymnasial utbildning, givet att de läste vidare efter grundskolan.⁸ Denna grupp är intressant att studera separat eftersom dess resultat utgör värdet av svensk utbildning efter grundskolan för personer med utländsk bakgrund.⁹ Givet den åldersrestriktion som används (26–64 år) kommer gruppen som invandrat före 17 års ålder enbart att bestå av personer som varit i Sverige i minst 10 år.¹⁰

För att göra data om de som invandrat före 17 års ålder och de som invandrat efter 16 års ålder jämförbara, med avseende på hur länge de varit i Sverige, exkluderar vi dem med kortare vistelsetid än 10 år i Sverige från den senare gruppen (boxen längst till höger i figur 2.1).

Denna restriktion är viktig eftersom tid i Sverige troligen påverkar både sannolikheten att ha investerat i svensk kompletterande utbildning och möjligheten att erhålla svensk arbetslivserfarenhet. Vissa har valt att investera i kompletterande svensk utbildning och/eller omskolat sig medan andra inte genomfört sådana ytterligare utbildningsinvesteringar. Därmed utgör en jämförelse av resultaten för dem som valt att investera i en svensk utbildning och de som avstått från detta ett värde på ”viss” svensk utbildning.

Det är dock inte självklart hur klassificeringen till grupperna med ingen respektive viss svensk utbildning skall göras. Registren innehåller information om årtal för högsta avslutade utbildning. Genom att kombinera denna med

Figur 2.1. Indelning av gruppen utrikes födda beroende på ålder vid invandring och kompletterande svensk utbildning.

Not: I analysen i efterföljande avsnitt görs först en jämförelse av avkastningen på utbildning mellan infödda och utrikes födda, uppdelat på olika födelseregioner. Därefter görs en jämförelse av avkastningen på utbildningen mellan dem som invandrat före 17 års ålder (och därför har svensk gymnasial och eftergymnasial utbildning men varierande antal år av svensk grundskola), och de som invandrat efter 16 års ålder och inte investerat i någon svensk utbildning respektive de som investerat i viss svensk utbildning. Gruppen som invandrat efter 16 års ålder och som varit i Sverige kortare tid än tio år används inte i denna sista klassificering/analys. Dock är den inkluderad när totala gruppen utrikes födda analyseras.

uppgift om invandningsår kan vi sluta oss till om personen genomfört åtminstone någon utbildning i Sverige. Om examensår infaller tidigare (senare) än invandningsår måste utbildningen vara utländsk (delvis svensk). Problemet med denna klassificering är att det relativt ofta saknas information om examensår. Detta gäller för 32 procent av de infödda och för 47 procent av de utrikes födda.

Av två anledningar anser vi det sannolikt att utrikes födda som saknar denna information inte har utbildat sig i Sverige. För det första är andelen som vi med säkerhet vet har investerat i en svensk utbildning relativt hög, 34 procent. För det andra är avkastningen på utbildning för gruppen som saknar information väldigt lik den för gruppen med utländsk utbildning, men avviker från avkastningen för gruppen med viss svensk utbildning. Vi har därför kategoriserat

alla som saknar uppgift om examensår som att ha utländsk utbildning. Förklaringen till varför även infödda saknar information om examensår är att vissa av SCB:s utbildningsregister saknar denna information.¹¹

Tabell 2.1 visar antalet observationer per kön och födelse-landsgrupp för sysselsättnings- respektive inkomsturvalet, uppdelat per födelse-region, samt sysselsättningsgrad och genomsnittliga inkomster för dessa. Sysselsättningsurvalet inkluderar samtliga permanent bosatta personer¹² i Sverige medan inkomsturvalet enbart inkluderar dem som klassas som förvärvsarbetande/sysselsatt genom att de hade en årsinkomst överstigande 60 000 kronor. Infödda män har med detta sätt att mäta en sysselsättningsgrad om 83 procent medan de genomsnittliga inkomsterna *bland de sysselsatta* uppgår till 296 000 kronor. För infödda kvinnor är sysselsättningsgraden 80 procent och genomsnittsinkomsten 211 000 kronor. Motsvarande siffror för utrikes födda män är 62 procent och 259 000 kronor medan den för utrikes födda kvinnor är 62 procent och 204 000 kronor.

När vi delar upp de utrikes födda efter födelse-region framgår det tydligt att sysselsättningsgraden varierar kraftigt mellan grupper, och tenderar att öka med det ekonomiska och politiska avståndet mellan födelse-regionen och Sverige. Ett liknande mönster framkommer för inkomster, men med skillnaden att personer som är födda i Västeuropa, såväl män som kvinnor, har högre genomsnittliga inkomster än infödda och personer födda i de andra nordiska länderna. Dessutom verkar skillnaden i genomsnittlig inkomst mellan de olika grupperna vara lägre för kvinnor än för män. Det är här värt att förtydliga ett fenomen som ibland kommenteras i den svenska debatten: frågan om invandrarkvinnors situation som de mest förfördelade på arbetsmarknaden. Det är tydligt att kvinnor födda utanför Europa har lägst sysselsättningsgrad och också de lägsta förvärvsinkomsterna. Samtidigt är den relativa skillnaden i sys-

selsättning gentemot infödda män/kvinnor ungefär likartad för utomeuropeiska män/kvinnor. Kvinnor födda utanför Europa har dessutom avsevärt högre relativinkomster i jämförelse med infödda kvinnor än vad utomeuropeiska män har i jämförelse med infödda män (relativinkomsterna är 87 respektive 78 procent). Valet av jämförelsenorm avgör alltså vilken grupp som kan sägas ha den svagaste ställningen på arbetsmarknaden.

Tabell 2.1. Antal personer i respektive urval, sysselsättningsgrad samt genomsnittliga inkomster uppdelat på födelseregion och kön, 2001.

Födelselandsgrupp	Sysselsättningsurval				Inkomsturval			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Syss.	Antal	Syss.	Antal	Ink.	Antal	Ink.	Antal
Sverige	83,1	1 490 025	80,4	1 303 196	296	1 238 468	211	1 048 083
Utrikes födda	62,5	245 483	62,1	227 474	259	153 455	204	141 330
Varav födda i:								
Norden	73,8	64 982	75,9	72 989	281	47 956	215	55 371
Västeuropa	68,9	24 664	63,3	16 890	314	16 983	230	10 699
Syd- och Östeur.	61,9	70 576	59,5	66 959	241	43 701	199	39 825
Utomeuropa	52,6	85 261	50,2	70 636	231	44 815	183	35 435

Not: Sysselsättningsnivå mäts som andelen med förvärvsinkomst över 60 000 kr och anges i procent. Inkomster anges i tusental kronor.

Empiriska metoder och en första beskrivning av sambandet mellan utbildning och inkomster/sysselsättning

På 1970-talet publicerades ett flertal studier som syftade till att testa humankapitalteorin mot verkliga data. Jacob Mincer (1974) utvecklade en modell som med tiden skulle bli arbetsmarknadsekonomens standardmetod för att studera hur utbildning påverkar individers löner. Den grundläggande s.k. Mincer-ekvationen¹³ relaterar lönen för en individ till antalet år av utbildning och mängden arbetslivserfarenhet. Varje år av extra utbildning förväntas resultera i ett lönepåslag. I den mest använda empiriska specifikationen inkluderas lönen i logaritmerad form, vilket innebär att man studerar relativa (procentuella) ökningarna av lönen. Även om

Mincer specificerade modellen för att studera löner går det lätt att överföra principen till att även studera sysselsättning och årsinkomster. Detta har också gjorts i ett mycket stort antal studier under de decennier som förflutit sedan modellen först presenterades.

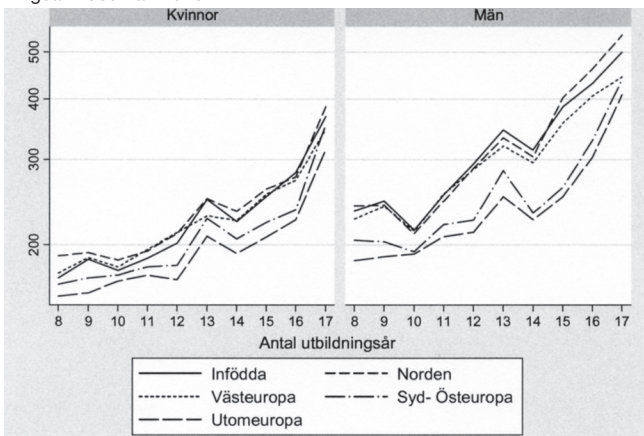
Tanken att lönen är högre när antalet utbildningsår är fler känns intuitivt rimlig, men har den stöd i verkligheten? Figur 2.2 visar genomsnittliga inkomster bland män och kvinnor utifrån antal utbildningsår och födelseregion.¹⁴ Det är helt klart att i samtliga grupper stiger inkomsten med antalet utbildningsår. Inte oväntat placerar sig gruppen Utomeuropa lägst bland både kvinnor och män. Infödda, personer från de andra nordiska länderna eller övriga Västeuropa har jämförbara inkomster för respektive utbildningsnivå. Män har föga överraskande högre genomsnittsinkomster än kvinnor och ser även ut att ha en brantare inkomstkurva, dvs. den stiger mer med antal utbildningsår.

Figur 2.3 visar motsvarande samband för sysselsättning i stället för inkomst. Det är ur ett teoretiskt perspektiv inte lika självklart att sannolikheten att vara i arbete beror av mängden utbildning. Om vi tänker oss en helt uppdelad arbetsmarknad där de högutbildade och lågutbildade aldrig konkurrerar om samma arbeten, kommer det att vara utbud, efterfrågan och institutioner på respektive delarbetsmarknad som styr sysselsättningsgraden. Däremot är arbetslösheten erfarenhetsmässigt ofta lägre bland personer med högre utbildning, vilket delvis kan förklaras av att dessa kan välja att acceptera mindre kvalificerade arbeten medan de med lägre utbildning inte har tillgång till högkvalificerade arbeten. I figuren finner vi också att situationen på arbetsmarknaden tenderar att vara bättre ju fler år av utbildning individen har, men att sambandet inte är lika tydligt som för inkomster.

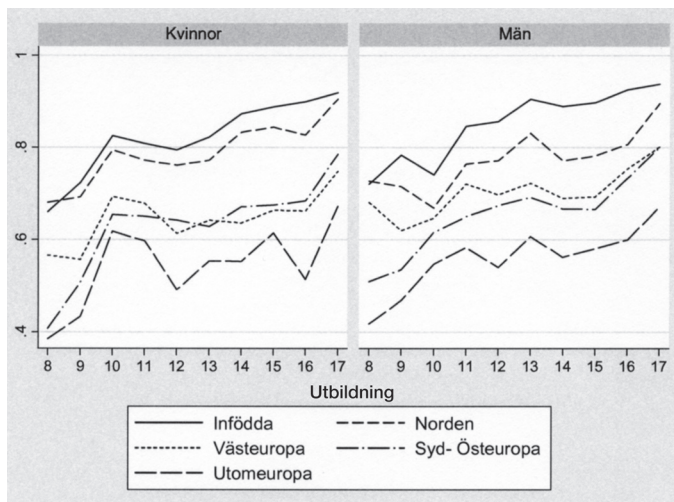
Figureerna illustrerar också den fråga som nämndes i inledningen om hur man ska se på de invandrades avkastning

på utbildning. För att ta det tydligaste exemplet jämför vi inkomsterna för infödda män med män födda utanför Europa. Det är helt klart att inkomsterna i den senare gruppen är avsevärt lägre än i den förra på varje utbildningsnivå. Skillnaden är 20–30 procent. I meningens att inkomsterna inte är lika för personer med motsvarande antal utbildningsår har alltså denna grupp av utlandsfödda inte samma ”avkastning på utbildning”. Svaret blir däremot inte lika självklart om vi ställer frågan utifrån det beslutsproblem som Jacob Mincer (1974) baserade sin analys på, dvs. om det för en given individ lönar sig att skaffa ytterligare utbildning. Bland männen i gruppen Utomeuropa har de med 8–10 års utbildning en genomsnittlig förvärvsinkomst runt 190 000 kronor. Med 15–16 års utbildning ligger inkomsten runt 250 000–300 000 kronor per år. Om vi tolkar skillnaden som avkastningen på att gå gymnasiet och skaffa sig en högskoleutbildning är det uppenbart att utbildning lönar sig även för personer med utomeuropeisk bakgrund. I appendix A finns en illustration och utökad diskussion av Mincers empiriska modell.

Figur 2.2. Genomsnittsinkomster 2001 efter kön, födelseregion och utbildningsår. Tusental kronor.

Figur 2.3. Andelen sysselsatta 2001 efter kön, födelseregion och utbildningsår. Procent.

Man skulle kunna nöja sig med budskapet från figur 2.2 och 2.3; individer med högre utbildning har högre inkomster och större chanser att vara i arbete – alltså finns det en betydande avkastning på utbildning. Denna slutsats är dock inte självklar och har varit föremål för omfattande metoddiskussioner under lång tid.¹⁵ Grundproblemet är att vi inte vet om det *bara* är utbildningsnivån som skiljer två personer åt, vilket slutsatsen ovan förutsätter. Om det finns faktorer som påverkar lönen *och* är korrelerade med utbildning, kommer vi att över- eller underskatta betydelsen av utbildning för framgång på arbetsmarknaden. Det klassiska exemplet är att personer som investerar mycket i utbildning kanske har en ovanligt hög motivation eller allmän ”förmåga”, vilket också är egenskaper som kan tänkas ha en direkt inverkan på sysselsättning och löner. Om vi inte kan mäta och korrigera för skillnader i denna förmåga eller motivation, kommer vi att tillskriva utbildning för stor betydelse. De som har investerat i mycket utbildning skulle ha lyckats bättre även utan

utbildning. Sambandet kan naturligtvis vara det motsatta: personer med stark motivation att lyckas på arbetsmarknaden kanske väljer bort utbildning för arbete, eftersom de förväntar sig en stark ställning även med lägre utbildning. Dessutom kan utbildningsvariabeln vara behäftad med mätfel, vilket också skulle innebära att den sanna effekten av utbildning underskattas.

Bland forskare finns det vitt skilda uppfattningar om hur allvarliga dessa s.k. selektions- och mätproblem är just i fallet med avkastningen på utbildning. Card (1999) sammanfattar de studier som använt mer avancerade statistiska metoder för att hantera metodproblemen, och konstaterar att den ”vanliga” ansatsen, vilken är den vi använder, träffar ungefär rätt. Resultaten från två svenska studier får åskådliggöra denna ståndpunkt. Utgångspunkten är att den vanliga Mincerekvationen över- eller underskattar den kausala effekten av mer utbildning. En ansats som använts för att lösa detta problem har varit s.k. naturliga experiment. Dessa studier utnyttjar en variation i utbildningsvalet som är styrd av en extern, av individen ej påverkbar, exogen faktor. I studien av Meghir och Palme (1999) utgörs denna faktor av att vissa personer bodde i en kommun som på 1950- och 1960-talet var först med att införa den nioåriga grundskolan, medan andra bodde kvar i kommuner med den tidsmässigt kortare folkskolan. Reformen, inte individen, styrde således om individen fick sju eller nio års grundskola. Resultatet från denna studie visar att den vanliga Mincermodellen tenderar att överskatta den sanna/kausala avkastningen med 20 procent då avkastningen sjönk med en procentenhet, från 5 till 4 procent.¹⁶

Isacsson (1999) använder i stället enäggstvillingar, som antas ha identiska produktiva egenskaper, och jämför hur inkomsten skiljer sig åt när tvillingparet har olika antal år av utbildning. Tvillingparen antas vara identiska för arbetsmarknadens aktörer förutom i antal år av utbildning. Re-

sultaten från denna studie visar att den vanliga Mincerekvationen underskattar den sanna/kausala avkastningen med drygt en halv procentenhet. Dessa två svenska studier indikerar alltså att "vanliga" skattningar ligger nära det man får med mer avancerade metoder. Dessutom når de olika slutsatser om åt vilket håll felet går. Tolkningen att det inte är så fel att använda den enkla Mincermodellen är i linje med Cards (1999) slutsats från en översikt av den internationella litteraturen.¹⁷

I den analys som presenteras nedan skattar vi vanliga Mincerekvationer för olika grupper. Detta är den absolut vanligaste empiriska metoden och som vi diskuterat är det sannolikt att utfallet blir ungefär korrekt, dvs. möjligt att tolka som en kausal effekt. Valet av empirisk ansats stöds dessutom av att ett huvudsyfte här är att jämföra avkastningen på utbildning mellan olika grupper. Om selektionsproblemen inte skiljer sig mellan grupper blir denna jämförelse riktig, även om varje enskild skattning inte är helt rättvisande (dvs. vi får likartade fel i alla skattningar).¹⁸ Metodproblemen bör alltså vara mindre när fokus är på skillnader i avkastning mellan grupper än i fallet då fokus är på den absoluta avkastningen inom en grupp. För att så långt som möjligt kontrollera för skillnader i annat än utbildning mellan individer inkluderas också ett antal kompletterande variabler i modellerna (potentiell arbetslivserfarenhet, tid i landet, familjestatus osv.). Appendix A och B beskriver modellen och de inkluderade förklaringsvariablerna mer utförligt.

Ekonometrisk analys av sambandet mellan utbildning, förvärvsarbete och inkomster

I detta avsnitt presenterar vi en ekonometrisk analys av hur utbildning påverkar sannolikheten att vara i arbete och/eller individens förvärvsinkomst. Som nämndes i föregående avsnitt klassificerar vi dem med en förvärvsinkomst över

60 000 kronor som arbetande. Effekterna av utbildning på förvärvsinkomsten studeras sedan bland de personer som klassas som arbetande. Grunden för analysen är de ”Mincerska” regressionsmodeller som diskuterades i föregående avsnitt. Eftersom vi är intresserade av (skillnaden i) avkastningen på utbildning mellan olika grupper genomförs analysen separat för infödda och invandrade män och kvinnor från olika delar av världen. Med regressionsanalys mäter vi sambandet mellan inkomster/sysselsättning och antalet år av utbildning och vi tar hänsyn till/kontrollerar för skillnader inom grupperna i arbetserfarenhet, tid i Sverige, om personen är gift, har små barn samt födelseland.

Tabell 2.2 visar skattningar av hur sannolikheten att vara i arbete respektive individens förväntade förvärvsinkomst påverkas av utbildning.¹⁹ Vi börjar med att diskutera effekterna på chansen till arbete som presenteras i tabellens övre del. Oavsett födelseregion finns det både bland män och kvinnor ett positivt samband mellan utbildning och sannolikheten att förvärvsarbeta. I allmänhet är skattningarna högre för kvinnor. Detta kan delvis bero på att det är vanligare att kvinnor väljer att stå utanför arbetskraften, t.ex. till förmån för hushållsarbete. Detta fenomen påverkar sannolikt även utbildningsnivån, dvs. de som inte tänker förvärvsarbeta utbildar sig mindre. Denna tolkning får stöd av det faktum att om analysen endast inkluderar dem som ingår i arbetskraften (och alltså antingen arbetar eller är arbetssökande) finns inga tydliga könsskillnader i effekterna av utbildning. Jämför vi i stället resultaten för de olika födelselandsgrupperna finner vi att det för kvinnor inte finns så stora skillnader, men att det bland män finns en tendens till större effekt i gruppen Utomeuropa. Detta är intressant eftersom ett vanligt argument i den allmänna debatten är att utbildning inte spelar någon roll för framgången på arbetsmarknaden för personer med ursprung i denna del av världen. Resultaten här pekar alltså i motsatt riktning: betydelse-

sen av utbildning för att få ett arbete är i en absolut mening större i denna grupp. Varje år av utbildning gör att en större andel kan väntas ha arbete. Om vi i stället studerar relativa/procentuella effekter på sysselsättnings sannolikheten av ett års ytterligare utbildning är skillnaderna i effekterna än större, eftersom dessa invandrargrupper har lägre sysselsättningsgrad. Tabell 2.1 visade t.ex. att 53 procent av de födda utanför Europa var i arbete. Den relativa/procentuella effekten av ett års ytterligare utbildning blir därför 3 procent (0,016/0,53). För infödda är motsvarande effekt knappt 1,5 procent.

Resultaten kan tolkas som att infödda har bättre tillgång till arbete oavsett utbildningsnivå, men att utbildning oftare är nyckeln till arbetsmarknaden för invandrare.

Tabell 2.2. Utbildningens effekter på arbete och förvärvsinkomsten. Förväntad ökning av sannolikheten att arbeta respektive av förvärvsinkomsten vid ett års ytterligare utbildning.

Födelselandsgrupp	Män	Kvinnor
	<i>Sysselsättning (procentenheter)</i>	
Sverige	1,2	1,9
Norden	1,0	1,6
Västeuropa	1,4	1,9
Syd- och Östeur.	1,3	1,9
Utomeuropa	1,7	2,1
	<i>Förvärvsinkomster (procent)</i>	
Sverige	6,6	6,4
Norden	6,3	5,6
Västeuropa	6,3	5,9
Syd- och Östeur.	5,1	5,2
Utomeuropa	5,8	4,8

Vi övergår nu till att studera om utbildningsnivån påverkar individens förväntade förvärvsinkomst, givet att han eller hon klassats som sysselsatt. Nedre delen av tabell 2.2 visar skattningar av hur årsinkomsten påverkas av antalet utbildningsår. Oavsett födelseregion finns för både män och kvinnor ett positivt samband mellan utbildning och årsin-

komst.²⁰ För infödda ligger avkastningen runt 6,5 procent per utbildningsår. Med andra ord: en person som skaffar ett års extra utbildning kan förvänta sig att årsinkomsten stiger med 6,5 procent. I allmänhet är skattningarna något lägre för kvinnor inom samma födelselandsregion och pekar alltså på att kvinnor får sämre betalt än män för att utbilda sig. Skillnaden i avkastning är dock ofta avsevärt mindre än nivåskillnaden på inkomsten. En kvinna med treårigt gymnasium (dvs. tolv års utbildning), född i något av de andra nordiska länderna har i genomsnitt 73 procent av inkomsten för en man med samma mängd utbildning och bakgrund. Enligt resultaten från tabell 2.2 skulle denna relativinkomst sjunka till 71 procent om båda individerna utbildade sig ytterligare tre år, dvs. en ganska modest förändring av den nivåmässiga skillnaden (som alltså är 27 respektive 29 procent).

Ett liknande resonemang kan föras rörande skillnaderna i avkastning mellan de olika födelselandsgrupperna. För män finner vi små skillnader i den inkomstmässiga avkastningen på utbildning mellan infödda och invandrade från Norden och Västeuropa. Lite större skillnad framkommer mellan infödda och gruppen födda i länder utanför Europa, men framför allt för män födda i Syd- eller Östeuropa: avkastningen är 1,5 procentenheter lägre i den senare gruppen. För kvinnor är spridningen i avkastning något större. Kvinnor födda i länder utanför Europa har den lägsta avkastningen, 1,6 procentenheter lägre än för infödda kvinnor. Därefter följer kvinnor födda i Syd- eller Östeuropa och kvinnor födda i Norden vilka har en avkastning som är cirka en procentenhet lägre än infödda kvinnors, medan den för kvinnor födda i Västeuropa endast är en halv procentenhet lägre.

En man med nio års utbildning, född utanför Europa, har i genomsnitt 77 procent av inkomsten för en jämförbar svenskfödd man. Motsvarande relativa inkomst för kvinnor

är 85 procent. Om vi gör tankeexperimentet att samtliga individer med detta ursprung går en treårig utbildning (t.ex. gymnasium) kan man enligt våra resultat förvänta sig att de relativa inkomsterna (gentemot infödda) kommer att sjunka till 75 procent för män och 81 procent för kvinnor. Om personerna skaffar sig sex års extra utbildning blir utfallet 74 respektive 78 procent.²¹ Skillnader i avkastning på utbildning ger alltså en viss ökning av den förväntade inkomstskillnaden, men ökningen är betydligt mindre än de inkomstskillnader vi finner redan på låga utbildningsnivåer.

Sammantaget visar resultaten i detta avsnitt att det som väntat finns ett samband mellan utbildning och chansen att vara i arbete respektive de arbetandes inkomster. Effekten på chanserna att ha ett arbete är ofta starkare i grupper där många har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Jämfört med andra personer med samma bakgrund är det t.ex. viktigare för en person född utanför Europa än för en infödd att ha en lång utbildning. När det gäller inkomster pekar resultaten i de flesta fall på förhållandevis likartad men något lägre avkastning för invandrade än för infödda.

Resultaten ger därför inget stöd åt dem som menar att arbetsgivare inte beaktar invandrarens utbildning vid anställningar. Däremot är det viktigt att komma ihåg att frågan vi besvarar är: Givet en persons bakgrund, spelar utbildning någon roll? Det kan onekligen tyckas anmärkningsvärt att andelen sysselsatta bland kvinnor födda utanför Europa med mer än 16 års utbildning liknar den för infödda kvinnor med endast 8 års utbildning, och att samma jämförelse för män visar på lägre sysselsättning bland de högutbildade invandrarna än bland de lågutbildade infödda. Att diskutera och analysera vad som ligger bakom sådana mönster är viktigt och har som nämntes i inledningen motiverat en stor mängd rapporter under senare år. Vi vill ändå framhålla värdet av den analys vi gjort ovan, som utgår mer från den enskilda individens situation på den rådande arbetsmarknaden.

Där visar det sig att utbildning har stor betydelse för individens förväntade framgång. I nästa avsnitt analyserar vi om det spelar någon roll var individen har fått sin utbildning och om det är viktigt för invandrade att komplettera sin utbildning i Sverige.

Spelar det någon roll var man har utbildat sig?

I inledningen diskuterades att var man har fått sin utbildning kan ha betydelse för avkastningen. Detta kan bero på olika faktorer. Ett första argument är att kvaliteten på utbildning kan variera systematiskt mellan länder. Det är naturligtvis svårt, för att inte säga omöjligt att fastställa en enhetlig skala för vad utbildningskvalitet är. Även om man avgränsar sig till högre utbildning finner man snabbt att antalet sätt att mäta kvalitet på är närmast oändligt. Är det t.ex. undervisningen som ska värderas, och i så fall hur? Eller ska universitet bedömas utifrån den forskning de producerar? Vilken vikt ska ges till olika discipliner – finns det ett värde i att vara bra på mycket eller ska man vara bäst på enskilda områden? Mängden rapporter som försöker rangordna utbildningsinstitutioner vittnar om att det absolut inte finns någon samstämmighet på detta område. Gemensamt brukar dock vara att USA dominerar stort, följt av Västeuropa. För lägre nivåer är mönstret delvis ett annat, i synnerhet placerar sig USA lägre i OECD:s Pisa-undersökningar av 15-åringars kunskaper. Det är ändå tänkbart att utbildningar från olika delar av världen ger olika hög avkastning helt enkelt beroende på att de varierar i kvalitet. Relaterat till detta är också frågan om överförbarhet som diskuterades i inledningen till kapitlet. Om innehållet i utbildningen är anpassat till ett visst lands förutsättningar kan utbildningen vara mindre gångbar om mottagarlandet skiljer sig mycket från ursprungslandet.

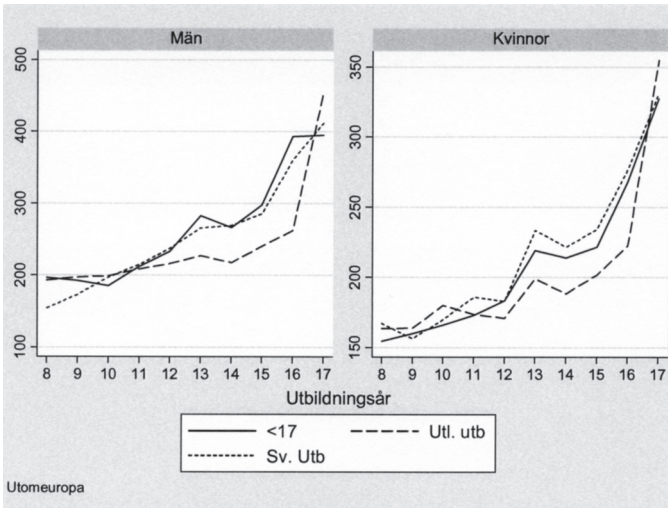
Så långt har vi bara diskuterat fall där utbildningens inne-

håll skiljer sig åt. Det kan också vara så att utbildningarna är jämförbara, men att arbetsgivare har svårt att bedöma innehållet i vissa utbildningar. Detta leder då till en form av statistisk diskriminering: eftersom det är svårt eller kostsamt för arbetsgivaren att skaffa nödvändig information för att bedöma vissa ansökningar minskar chanserna att komma längre i anställningsproceduren och i förlängningen få ett (välavlönat) arbete.

Det tillgängliga materialet ger vissa möjligheter att studera frågan om det är skillnad mellan avkastningen på svensk och utländsk utbildning. Registren innehåller information om avslutnings-/examensår för den högsta utbildningen. Genom att kombinera denna med uppgifter om invandringsår kan vi sluta oss till om personen skaffat åtminstone någon utbildning i Sverige. Som nämndes tidigare finns problemet att det ofta saknas information om år för avslutande av utbildning (både bland infödda och invandrade). Vi har här klassificerat de utrikes födda för vilka uppgift om examensår saknas som utbildade i utlandet, så länge de inte invandrat före 17 års ålder.²²

Figur 2.4 visar hur arbetsinkomsten varierar med antal år av utbildning när gruppen Utomeuropa är uppdelad på individer som invandrat till Sverige innan eller efter 17 års ålder, och i det senare fallet på om man har eller inte har viss svensk utbildning. Inkomsterna, för såväl män som kvinnor, följer varandra åt för dem som invandrat före 17 års ålder och för de som i vuxen ålder investerat i viss svensk utbildning. För de som invandrat i vuxen ålder men som inte investerat i svensk utbildning finner vi att deras inkomster är lägre än för de två andra grupperna inom intervallet 11 till 16 års utbildning.²³ Dessa aggregerade resultat tyder således på att svensk utbildning ger en högre avkastning för de människor som ofta pekas ut som en grupp som har svårt att få anställningar – och löner – motsvarande sin formella kompetens.

Figur 2.4. Genomsnittsinkomster 2001 i gruppen Utomeuropa efter, kön, utbildningsår och var utbildningen är genomförd. Tusental kronor.

I tabell 2.3 visas skattningar av avkastningen på svensk respektive utländsk utbildning uppdelat på de olika invandrargrupperna. För sannolikheten att vara i arbete finns ett generellt mönster av att betydelsen av utbildning förefaller vara lägre i grupperna Norden och Västeuropa jämfört med Syd- och Östeuropa och Utomeuropa. I de två förra grupperna finner vi mycket liten avkastning bland dem som invandrat till Sverige i vuxen ålder och inte skaffat någon utbildning här. Sannolikt beror detta på att många i efterkrigstidens "arbetskraftsgenerationer" hade låg utbildning men gick direkt in i arbete. Tabellen visar också att utbildning betyder mest för sannolikheten att ha ett arbete bland personer som invandrat som barn/ungdom från södra eller östra Europa eller från länder utanför Europa. Den skattade avkastningen ligger i intervallet 3 till 4 procent per ut-

bildningsår, för såväl män som för kvinnor. Vi finner också en god avkastning för personer som invandrat i vuxen ålder och som har kompletterat sin utländska utbildning med viss svensk utbildning, samt att skillnaderna i avkastning gentemot gruppen som inte kompletterat sin utländska utbildning är tydligare för män än för kvinnor.²⁴

Tabell 2.3. Avkastningen på svensk, "viss" svensk och utländsk utbildning efter födelseregion.

Födelselandsgrupp	Syssetsättning (procentenheter)					
	Män			Kvinnor		
	<17 år vid inv.	>16 år vid inv. och >9 år i Sverige	Utländsk utbildning	<17 år vid inv.	>16 år vid inv. och >9 år i Sverige	Utländsk utbildning
Norden	1,4	(0,0)	2,1	2,3	0,4	0,9
Västeuropa	2,2	0,3*	1,6	2,5	1,2	1,7
Syd- och Östeur.	3,3	0,9	2,6	4,1	1,8	1,5
Utomeuropa	4,1	1,3	2,6	4,3	2,0	3,2

Födelselandsgrupp	Förvärvsinkomster (procent)					
	Män			Kvinnor		
	<17 år vid inv.	>16 år vid inv. och >9 år i Sverige	Utländsk utbildning	<17 år vid inv.	>16 år vid inv. och >9 år i Sverige	Utländsk utbildning
Norden	6,0	4,9	9,7	5,9	4,6	6,8
Västeuropa	7,3	5,7	5,2	6,5	5,7	5,3
Syd- och Östeur.	7,9	4,7	7,7	6,8	5,1	7,4
Utomeuropa	8,3	4,2	7,5	7,3	3,8	7,4

Not: Siffran inom parentes är statistiskt insignifikant, asterisken markerar statistisk signifikans endast på 10-procentnivån.

Nedre delen av tabell 2.3 visar motsvarande resultat för förvärvsinkomst. Till stor del liknar mönstret det vi såg för syssetsättning. Ett undantag utgörs av nordbor, framför allt för män, som invandrat till Sverige i vuxen ålder och investerat i kompletterande svensk utbildning, vilka har en mycket hög avkastning. Dessutom är könsskillnaderna beträffande olikheten i avkastningen för dem med viss svensk utbild-

ning och dem med enbart utländsk utbildning mindre tydliga för inkomster. Avkastningen för dem med viss svensk utbildning är dock fortsatt hög och liknar den för dem som invandrat före 17 års ålder.

För denna senare grupp finner vi att den skattade avkastningen på utbildning är speciellt hög för dem som invandrat från Syd- och Östeuropa eller Utomeuropa. För män ligger värdet runt 8 procent per utbildningsår, för kvinnor är siffran runt 7 procent. Detta kan jämföras med skattningen för infödda i tabell 2.2 som var runt 6,5 procent. Man kan misstänka att det finns en kraftigare selektion i dessa invandrargrupper än i övriga befolkningen, genom att utbildning i dessa grupper kan vara starkare korrelerat med andra förutsättningar att lyckas (såsom familjebakgrund). Resultaten är ändå intressanta eftersom de säger att utbildning i stor utsträckning avgör möjligheterna för personer som kommer till Sverige i unga år.

När vi jämför avkastningen för utländsk respektive ”viss svensk utbildning” finner vi att varje år av ”viss svensk utbildning” i de flesta fall är förknippat med en större förväntad inkomstökning. Undantaget utgörs av män och kvinnor födda i Västeuropa för vilka vi endast finner små skillnader till fördel för dem med enbart utländsk utbildning. Det är här viktigt att komma ihåg vilken jämförelse vi gör; personer med ”viss svensk utbildning” jämförs exempelvis med varandra. Man skulle kunna misstänka att den höga avkastningen på utbildning åtminstone delvis beror på selektion. Betrakta en person med utländsk gymnasieutbildning för vilken förstahandsalternativet är att söka arbete i Sverige, men som då detta misslyckades skaffade en kortare kompletterande utbildning. Han eller hon får då svensk utbildning och kommer att jämföras med t.ex. personer för vilka en kompletterande högskoleutbildning var ett förstahandsval. Detta resonemang om överskattade effekter motsägs dock av de höga skattningarna för dem som invandrat som barn/

ungdomar, vilka pekar på att investeringar i svensk utbildning lönar sig för invandrade.

Inkomstskillnader efter utbildningsinriktning

I all analys hittills har vi jämfört hur sysselsättning och inkomster varierar för personer med olika antal utbildningsår. Intressant är också att studera skillnader i dessa variabler för personer med samma utbildningsinriktning och -nivå. Vi kan då t.ex. belysa om inkomstskillnaden mellan utrikes och inrikes födda är större för vissa utbildningsinriktningar, dvs. verkar det som att överförbarheten varierar mellan olika utbildningsinriktningar? Vi får också en bild av hur en person med en viss typ av examen från Sverige klarar sig relativt en person med en utländsk examen.

I tabell 2.4 visas genomsnittliga inkomstskillnader (i procent) för utrikes födda gentemot infödda, uppdelat på nio olika utbildningsinriktningar, samt var (den högsta) utbildningen är genomförd. Gruppindelningen efter ålder vid invandring och om viss utbildning är genomförd i Sverige är densamma som tidigare, men däremot görs ingen skillnad mellan olika födelseregioner. För dem som invandrat före 17 års ålder finner vi att inkomstskillnaden gentemot infödda med samma utbildning ligger inom intervallet minus 12 procent och plus 11 procent. Inkomstskillnaden gentemot infödda är störst för män med en gymnasial ekonomutbildning tätt följd av såväl män som kvinnor med en akademisk utbildning inom juridik, där skillnaden i inkomst gentemot infödda är i storleksordningen minus 10 procent. Skillnaden är däremot till de utrikes födda männens och kvinnornas fördel, 4 respektive 11 procent, för de med en utbildning inom naturvetenskap. Tendensen är dock att de som invandrat som barn ofta har lägre inkomster är infödda med samma utbildning.²⁵

Om vi i stället studerar inkomstskillnaderna gentemot infödda för dem som invandrat i vuxen ålder är skillnader-

na överlag betydligt större. Det finns dock undantag. Utrikes födda med läkarutbildning, sjuksköterskeutbildning eller inom naturvetenskap har inkomster i paritet med inföddas. En trolig förklaring till detta positiva resultat är den höga efterfrågan på denna typ av tjänster i Sverige under senare år. Många landsting, exempelvis det i Kalmar, har fått importera läkare från Polen för att lösa bristen på läkare. Att läkare utan viss svensk utbildning i genomsnitt har högre inkomster än svenska läkare skulle kunna bero på att landstingen importerat specifik kunskap som inte behövt kompletteras och vilken betingat högre inkomst/ersättning. I denna sektor finns också ett mer utarbetat system för att godkänna och jämföra utbildningar från andra länder.

Tabell 2.4: Skillnad i genomsnittliga inkomster relativt infödda efter utbildningsinriktning, (procentuella avvikelser).

	Lärare	G-ekonom	A-ekonom	Juridik	Natur	Gym- ing	Civ- ing	Läkare	Sjuk- sköt
<i>Män</i>									
<17 år vid inv.	-0,2	-12,3	-6,2	-9,9	4,0	-7,2	-2,8	-7,4	-1,9
>16 år vid inv., och									
viss svensk utb.	-7,0	-21,0	-27,7	-14,9	-4,8	-13,1	-20,1	-0,3	2,0
Utländsk utb.	-16,6	-18,5	-18,6	-47,5	-2,8	-17,2	-26,2	4,0	-4,0
<i>Kvinnor</i>									
<17 år vid inv.	-2,2	-2,2	-1,3	-8,4	10,6	-3,4	0,1	-5,9	2,2
>16 år vid inv., och									
viss svensk utb.	-0,8	-4,9	-3,0	-14,5	-2,7	-0,2	-8,3	0,8	10,2
Utländsk utb.	-9,3	-0,2	-20,0	-28,9	-11,1	-13,2	-23,7	7,7	-1,5

Not: Lärare=akademisk lärarutbildning, G-ekonom=gymnasieskolans ekonomutbildning, A-ekonom=akademisk ekonomutbildning, Juridik=akademisk juristutbildning, Natur=akademisk naturvetenskaplig utbildning, Gym-ing = gymnasieskolans ingenjörprogram, Civ-ing=akademisk civilingenjörutbildning, Läkare=läkarutbildning, Sjuksköt=akademisk sjuksköterskeutbildning.

Samtidigt finner vi att invandrade med en utbildning inom juridik, men även de med ekonom- eller ingenjörsutbildningar, har avsevärt lägre inkomster än infödda med samma utbildning. Oftast ligger denna skillnad i storleksordningen minus 15 till minus 30 procent, men skillnaden är absolut störst för män med en utbildning inom juridik, för vilken den uppgår till hela 48 procent. Som diskuterades i exemplet i inledningen är det lätt att tänka sig att denna typ av utbildning är särskilt svår att överföra till svenska förhållanden. I motsats till många andra fall finner vi här en stor skillnad mellan dem som investerat i viss svensk utbildning och de som inte har gjort det. Oftast är skillnaderna små, och de går inte alltid heller åt förväntat håll, dvs. att de med svensk utbildning har högre inkomster.²⁶ Avslutningsvis uppkommer också ett välbekant mönster: inkomstskillnaden för kvinnor inom olika utbildningsinriktningar är betydligt lägre än den vi finner för männen.

Sammanfattning

Resultaten visar att det finns ett tydligt samband för såväl infödda som olika grupper av utrikes födda mellan utbildning och chansen att vara i arbete och mellan utbildning och de arbetandes inkomster. Effekten på chanserna att ha ett arbete är ofta starkare i grupper där många har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Jämfört med andra personer med samma bakgrund är det exempelvis viktigare för en person född utanför Europa att ha en lång utbildning än vad det är för infödda att ha det. När det gäller inkomster pekar resultaten i de flesta fall på förhållandevis likartad men något lägre avkastning för invandrade jämfört med infödda. Resultaten ger därför inget stöd åt dem som menar att arbetsgivare inte beaktar invandrarens utbildning vid anställningar. Däremot är det (som bekant) så att det genomgående finns inkomst- och sysselsättningskillnader mellan

grupper som inte kan förklaras av utbildning. Som diskuterades i inledningen är det viktigt att vara tydlig med vilken typ av avkastning som avses. Vi har här fokuserat på frågan om utbildning lönar sig för en given individ, snarare än om det finns skillnader mellan individer givet utbildning. Den största delen av de skillnader som observeras kan alltså inte förklaras av skillnader i avkastning på utbildning.

Många invandrare har svensk utbildning. Självklart gäller detta dem som kommit som unga, men också många som invandrat i vuxen ålder. Våra resultat pekar på att det finns en betydande avkastning på utbildning oavsett om utbildningen genomförts i Sverige eller i ett annat land. Däremot verkar avkastningen vara särskilt hög för dem som varit i Sverige sedan de var barn/ungdomar. Resultatet kan tolkas som att utbildning är nyckeln till bättre arbeten för denna grupp av ungdomar i ännu högre utsträckning än vad som är fallet för infödda.

Resultaten pekar också på att en viss typ av svensk examen i regel medför högre inkomster än utländska examina. Möjliga förklaringar är att viss svensk utbildning fungerar som en signal och/eller att den ytterligare utbildningen har fungerat som en komplettering vilket ökat dess överförbarhet till den svenska arbetsmarknaden. Det är dock viktigt att komma ihåg att valet att skaffa kompletterande utbildning sannolikt påverkas av en mängd faktorer, däribland möjligheten att få arbete utan att vidareutbilda sig. Man bör därför vara försiktig i tolkningen av resultaten.

Resultaten ger även en indikation på hur omfattande statistisk diskriminering baserad på osäkerhet kring utbildningens innehåll och kvalitet är. Om den är stor kan man förvänta sig att individens utbildning är mindre betydelsefull för utrikes födda, särskilt bland dem med helt utländsk utbildning. Det finns en tendens att utländska utbildningar ger något lägre avkastning, vilket skulle kunna tolkas som ett utfall av denna typ av diskriminering. Samtidigt är det

svårt att särskilja detta från möjligheten att kvaliteten i utbildningar faktiskt varierar mellan länder eller att överföring av utländska utbildningar inte alltid är oproblematiske.

Sammantaget är slutsatsen av studien att oavsett var i världen en person har sin bakgrund utgör utbildning en avgörande faktor för individens sysselsättnings- och inkomstmöjligheter.

Referenser

- Antelius, J. och A. Björklund, (2000), "How Reliable are Register Data for Studies of the Return on Schooling? An Examination of Swedish Data.", *Scandinavian Journal of Educational Research*, 44, s. 341–355.
- Becker, G. (1964), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, National Bureau of Economic Research, 3:e uppl. 1993.
- Björklund, A., P-A. Edin, B Holmlund och E. Wadensjö (2002), *Arbetsmarknaden*, 2:a rev. Uppl., Stockholm: SNS Förlag.
- Carneiro P., J. Heckman och E. Vytlačil (2005), "Understanding What Instrumental Variables Estimate: Estimating Marginal and Average Returns to Education", University College London, mimeo.
- Card, D., (1999), "The Causal Effect of Education on Earnings", i O. Ashenfelter och D. Card (red.), *Handbook of Labor Economics*, vol. 3, North-Holland, Amsterdam.
- Ekberg, J. och D. Rooth (2004), "Yrke och utbildning på 2000-talets arbetsmarknad – skillnader mellan inrikes och utrikes födda personer", *Integrationsverkets Rapportserie*.
- Isacsson G. (1999), "Estimates of the return to schooling in Sweden from a large sample of twins", *Labour Economics*, vol. 6, s 471–489.
- Meghir, C. och M. Palme (1999), "Assessing the effect of

- schooling on earnings using a social experiment”, Working Paper nr 313, Handelshögskolan i Stockholm.
- Meghir, C. och M. Palme (2005), ”Educational reform, ability, and family background”, *American Economic Review* 95 (1): 414–424.
- Mincer, J. (1974), *Schooling, Experience and Earnings*, Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research.
- Nordin, M. (2006), ”Immigrants’ return to schooling in Sweden”, mimeo, Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet.
- SCB (2000), ”Svensk utbildningsnomenklatur: SUN 2000: standard för klassificering av svensk utbildning”, *Mis. Meddelanden i samordningsfrågor för Sveriges officiella statistik*, 99 s.
- Schultz, T. (1961), ”Investment in Human Capital”, *American Economic Review*, vol. 51, s. 1–17.
- Wadensjö, E. (1991), ”Högre utbildning och inkomster” I *Arbetskraft, arbetsmarknad och produktivitet*, Expertrapport 4 till Produktivitetsdelegationen. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Wadensjö, E. (1992), ”Earnings of immigrants with higher education in Sweden”, manuskript till Eale-konferensen i Warwick, England 3–6 september 1992.
- Öckert, B. (2002), ”Do university enrollment constraints affect education and earnings?” Working paper 2002:16, IFAU.

Appendix A: Mincers löneekvation – en formell beskrivning

Den grundläggande ”Mincerekvationen”, som används i denna studie, relaterar lönen för en individ till antalet år av utbildning och mängden arbetslivserfarenhet enligt följande:

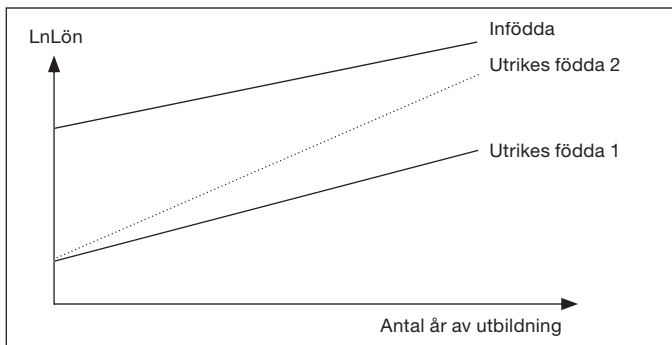
$$\ln L_{i,t} = \alpha + \beta * Utbildning_i + \delta * Arbetsfarenhet_i + \lambda * Arbetsfarenhet_i^2 + \eta * X_i + \varepsilon_i$$

där α är en konstant som anger lönen för ”utbildad” arbetskraft, β är en skattad koefficient som anger hur stor avkastning i form av lön som individen erhåller för ytterligare ett års utbildning, utbildning och arbetsfarenhet anges i antal år, och slutligen är termen ε i en slumpterm med väntevärde noll. Utbildning antas påverka den logaritmerade lönen linjärt medan arbetsfarenhet antas påverka densamma kvadratisk. δ och λ anger skattade koefficienter för arbetsfarenhet där δ antas ta ett positivt värde och λ ett negativt. Till denna ursprungliga Mincer-ekvation kan sedan ytterligare variabler inkluderas i X . Se nedan för en exakt beskrivning av vad som inkluderas i X .

Illustration av avkastningen på utbildning kontra inkomstskillnader mellan grupper

Hur skall koefficienten β tolkas när vi jämför denna för de olika demografiska grupperna? Figur A1 visar ett hypotetiskt fall där logaritmerad lön anges på y-axeln och antal år av utbildning anges på x-axeln. Avkastningen på utbildning för respektive grupp utgörs av lutningen på respektive linje i figuren (vilket är β i ekvationen ovan).

Figur A1.

Infödda har en avkastning (lutning på linjen) som är densamma som för *Utrikes födda 1*. Men det är fallet att de senare, vid varje givet antal år av utbildning, tjänar mindre än infödda i genomsnitt. För gruppen *Utrikes födda 2* är det fallet att de har en avkastning av utbildning som är högre än för gruppen *Infödda*, men de tjänar likväl mindre i genomsnitt vid varje givet antal år av utbildning. Det är därmed fullt möjligt att en grupp har en högre avkastning av utbildning inom gruppen jämfört med en annan grupp trots att de, oavsett antal år av utbildning, har en lägre genomsnittlig inkomstnivå. Debatten har framför allt belyst skillnaden mellan infödda och utrikes födda på samma utbildningsnivå. Vi studerar i stället avkastningen (lutningen på linjen) inom gruppen och hur denna skiljer mellan grupper.

Det bör också poängteras att figuren läses/tolkas olika beroende på om det är linjära eller logaritmerade inkomster som studeras. Vid linjära inkomster innebär parallella linjer/avkastning att skillnaden i inkomst (i kronor räknat) är densamma mellan grupperna oavsett utbildningsnivå medan motsvarande utfall vid logaritmerade inkomster innebär att den procentuella inkomstskillnaden är densamma oavsett utbildningsnivå. Det senare fallet innebär att skillnaden

i inkomst i kronor räknat mellan de båda grupperna ökar med antal år av utbildning. Figur 2.2 antyder att så skulle vara fallet.

Empirisk specifikation

Följande ekvation har estimerats för respektive födelselandsgrupp (Norden, etc), där Y antingen betecknar sysselsatt eller logaritmerad inkomst. M anger fixa effekter för födelseland inom födelselandsgruppen (se appendix B). Ekvationen skattas med linjär regression (OLS):

$$Y_i = \alpha + \beta Utb_i + \delta_1 Erf_i + \delta_2 Erf_i^2 + \eta_1 TidSv_i + \eta_2 TidSv_i^2 + \gamma Gift_i + \lambda Barn_i + \varphi M$$

Appendix B: Kategorisering av födelseregioner utifrån födelseland

Kategorisering av födelseland till region: Spanien, Italien och Portugal brukar i studier av utrikes födda och arbetsmarknad kategoriseras till Västeuropa i stället för Sydeuropa. Men eftersom merparten av de invandrade från dessa länder i denna studie invandrade till Sverige då länderna befann sig på en lägre ekonomisk nivå relativt övriga Västeuropa har vi valt att kategorisera dem i kategorin Sydeuropa i stället för Västeuropa. Under de senaste femton åren, vilket är den period då dessa länder växt ekonomiskt och numera tillhör det ekonomiska Västeuropa, är det väldigt få som invandrat till Sverige från dessa länder. Invandringen från Sydeuropa de senaste femton åren är till största delen från forna Jugoslavien. Jugoslavien kategoriseras i exempelvis SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) till Sydeuropa.

Sysselsatt	Individen är sysselsatt om han/hon har en årsinkomst 2001 överstigande 60 000 kr.
Inkomst	Individens registrerade arbetsinkomst (anställda) 2001, uppgift tagen från skatterregistret
Utbildning (Utb)	Antal år av utbildning konstruerad utifrån SUN 2000 (se www.scb.se)
Potentiell erfarenhet (Erf) Tid i Sverige (TidSv)	Beräknad som ålder-7-antal år av utbildning 2001-invandringsår (SCB anger senaste registrerade invandringstidpunkt)
Gift	Anger om personen är gift eller inte
Små barn (Barn)	Anger om personen har små barn eller inte
Norden	Danmark, Finland, Island och Norge
Västeuropa	Nordirland, Belgien, Frankrike, Irland, Liechtenstein, Luxemburg, Holland, Schweiz, Storbritannien, Tyskland, Österrike, USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland
Syd- och Östeuropa	Bulgarien, Estland, Lettland, Litauen, Polen, Rumänien, Tjeckien, Slovakien, Tjeckoslovakien, Ungern, Östtyskland, Albanien, Bosnien-Herzegovina, Cypern, Grekland, Italien, Jugoslavien, Kroatien, Makedonien, Malta, Portugal, Slovenien, Spanien, Turkiet, Ukraina, Vitryssland, Ryssland och Sovjetunionen

Utomeuropa

Irak, Iran, Jordanien, Kuwait, Libanon, Syrien, Jemen, Palestina, Afghanistan, Bangladesh, Armenien, Azerbajdzjan, Filippinerna, Georgien, Indien, Indonesien, Japan, Kambodja, Kina, Kazakstan, Sydkorea, Laos, Malaysia, Nepal, Pakistan, Singapore, Sri Lanka, Taiwan, Thailand, Vietnam, Hongkong, Argentina, Brasilien, Bolivia, Barbados, Chile, Costa Rica, Colombia, Dominikanska Republiken, Ecuador, El Salvador, Guatemala, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Trinidad Tobago, Uruguay, Venezuela, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Kuba, Mexiko, Etiopien, Algeriet, Angola, Burkina Faso, Egypten, Elfenbenskusten, Eritrea, Gambia, Ghana, Guinea, Rwanda, Senegal, Sierra Leone, Somalia, Nigeria, Surinam, Sydafrika, Tanzania, Togo, Tunisien, Uganda, Kamerun, Kap Verde, Kenya, Kongo, Liberia, Libyen, Madagaskar, Marocko, Mauritius, Moçambique, Zimbabwe och Zambia

3. Sysselsättning, löner och avkastning på kunskaper i svenska för utrikes födda – en studie av tre olika data-material under perioden 1993 till 2003

Kunskaper i värdlandets språk kan ha stor betydelse för invandrades möjlighet att etablera sig och avancera på arbetsmarknaden. Förmågan att kommunicera i tal och skrift är en självklar del av humankapitalet, och borde därför direkt påverka både chansen att ha ett arbete och lönen. Det är också möjligt att personer med bättre kunskaper i svenska språket i större utsträckning kan ”signalera” sin kompetens än personer med sämre språkkunskaper och därför nå bättre positioner på arbetsmarknaden (Spence, 1973). Därmed kanske det är extra viktigt för högutbildade att lära sig svenska. Goda kunskaper i svenska kan också innebära att personen i lägre utsträckning utsätts för diskriminering och därmed har tillgång till den primära arbetsmarknaden (Piore, 1979). Detta kapitel behandlar sambandet mellan kunskaper i svenska och framgången på arbetsmarknaden.

Det är möjligt att skillnader i språkkunskaper²⁷ inte bara kan förklara en del av de skillnader mellan infödda och olika grupper av invandrade vi ser idag, utan även delar av den negativa utveckling som skett i ett längre tidsperspektiv. En större andel av dem som anlänt till Sverige under de senaste årtiondena kommer från icke-europeiska länder, jämfört med dem som kom under 1950- och 1960-talen. Lingvistisk forskning har visat att svårigheter att lära sig svenska framför allt förekommer bland perso-

ner som invandrat från länder utanför Europa och har ett modersmål som avviker betydligt från svenskan (se Hyltenstam och Lindberg, 2004). Det finns alltså anledning att tro att större grupper bland senare års invandrare har större problem i inläringen av svenska språket. Dessutom har den svenska ekonomin omvandlats till att vara mer tjänste- och serviceorienterad än tidigare. Det typiska industrijobbet under 1970-talet, vilket sällan krävde några omfattande kunskaper i det svenska språket, är nu mindre vanligt. Det kan därför antas att bra kunskaper i svenska har blivit en allt viktigare merit vid nyanställningar av utrikes födda.

Ur ett ekonomiskt-teoretiskt perspektiv bör det alltså finnas stor anledning för invandrare att tillägna sig kunskaper i svenska språket. Detta är också den politiska bedömningen. Alla vuxna invandrare som saknar grundläggande kunskaper i svenska har rätt att delta i svenska för invandrare (sfi). Kommunerna är skyldiga att tillhandahålla denna undervisning, samtidigt som en mängd rapporter har konstaterat problem på området. Långtifrån alla som har rätt att delta gör det, en stor andel av dem som börjar slutför inte studierna osv. (se t.ex. SOU 2003:77 och Kennerberg och Sibbmark, 2005). Vi kommer här inte att studera hur språkundervisningen fungerar, eller försöka förklara varför det finns stora skillnader inom gruppen utrikes födda beträffande förmågan att tala och läsa svenska. I den senare frågan hänvisar vi framför allt till resultaten i Hyltenstam och Lindberg (2004). De visar att det är en komplicerad process att lära sig ett andraspråk i vuxen ålder, och att endast en liten andel av gruppen utrikes födda med ett avlägset förstaspråk (modersmål) kan förväntas nå kunskaper i svenska motsvarande de hos en infödd person. Denna krävande process kan dock underlättas av exempelvis kvalificerad språkutbildning, förekomsten av vardagliga situationer där svenskan kan övas kontinuerligt samt av om majoritetsbefolkningen har en tolerant inställning/attityder till att tala med en brytning.

Flera internationella studier har visat på betydelsen av språkkunskaper för att nå framgång på arbetsmarknaden. Exempelvis finner Dustmann och Fabbri (2003) att utrikes födda personer i England, med goda kunskaper i engelska, har cirka femton procentenheters större sannolikhet att vara sysselsatta än personer med bristande kunskaper i engelska. Individens avkastning för att lära sig det nya hemlandets språk är därmed relativt hög. Som visas i nästa avsnitt finner de flesta internationella studierna en större framgång på arbetsmarknaden för de personer som lärt sig värdlandets språk jämfört med dem som inte har gjort detta i samma utsträckning. Även om språket är viktigt för att kunna delta på samhällets andra arenor är det ur ett politiskt perspektiv naturligtvis viktigt att få trovärdiga uppgifter om och i så fall hur mycket språkkunskaper påverkar möjligheterna på arbetsmarknaden. Om språkkunskaper är viktiga för etableringen på arbetsmarknaden är fungerande språkkurser en viktig del i t.ex. kommunernas integrationsprogram. Om språket inte har så stor betydelse är kanske oron över dåliga sfi-resultat överdriven.

Att få fram en trovärdig skattning av effekten av språkkunskaper på individens ställning på arbetsmarknaden har dock sina svårigheter. De selektionsproblem som diskuteras i avsnittet om utbildning finns sannolikt även här (se kapitel 2). Det är möjligt att det finns för forskaren icke-observerade egenskaper som är korrelerade med individens språkkunskaper. Det vanligaste exemplet är individens motivation och allmänna förmåga (engelskans "ability"). Detta innebär att personer med en högre motivation i större utsträckning lär sig ett nytt språk snabbare. På grund av sin högre motivation har dessa personer dessutom en större sannolikhet att få jobb och en högre lön. Det är i så fall inte bara en bättre språkförmåga utan motivation och allmän förmåga som påverkar sysselsättning och inkomst. Dessutom innehåller data över språkkunskaper ofta olika former av mätfel i språkva-

riabeln. Framför allt gäller denna kritik användningen av självupplevd språkförmåga. En lösning på detta senare problem är att i stället låta individens språkkunskaper bedömas av en intervjuare eller genom ett språkstest.

Svenska forskare möter ofta avund från kollegor i andra länder när de beskriver tillgången på individdata i de många register som finns hos SCB. Vi kan lätt studera vad människor tjänar, vilken utbildning de har, var de bor och jobbar, om de är arbetslösa osv. Av förklarliga skäl innehåller dessa register däremot ingen direkt information om språkkunskaper. Där är vi i samma situation som andra länder och måste förlita oss på särskilda undersökningar. I denna studie har vi analyserat tre förhållandevis aktuella svenska datamaterial med jämförbart innehåll. Poängen med detta är att se om de olika datamaterialen ger en enhetlig bild av hur språkkunskaper påverkar människors möjligheter på arbetsmarknaden. I så fall är resultaten mer trovärdiga.

De tre datamaterialen har samlats in under perioden 1993 till 2003, och innehåller olika typer av information om individernas språkkunskaper. Det tidigaste materialet, insamlat under 1993 av Anders Lange vid Ceifo (Stockholms universitet), heter Invandrarundersökningen och är en intervjuundersökning av 1 123 utrikes födda personer. Det andra materialet, som samlades in under 1995 och 1998 av Mats Myrberg vid Linköpings universitet, är en intervjuundersökning av ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen. Materialet innehöll 546 utrikes födda personer. Det tredje och sista materialet samlades in av Dan-Olof Rooth under 2003 inom projektet IASS (Invandrades Arbetsmarknad, Språkkunskaper och Sociala nätverk). Inom denna studie intervjuades 559 män som invandrat från Chile, Etiopien, Iran och Rumänien. Eftersom alla studierna innehåller uppgifter om intervjupersonen var sysselsatt eller inte vid intervjutillfället används detta mått som vårt primära utfallsmått.²⁸

Nästa avsnitt presenterar resultat från tidigare svenska och internationella studier. Sedan beskrivs de olika datamaterialen och de inkluderade grupperna. De två följande avsnitten visar hur språkkunskaperna varierar inom gruppen utrikes födda respektive presenterar den empiriska analysen av hur språkkunskaper påverkar sannolikheten att vara sysselsatt eller personens lön. Kapitlet ger också en kort beskrivning av hur språkkunskaperna ter sig för personer som invandrat som barn eller ungdom eller som är födda i Sverige av utländska föräldrar, innan det avslutas med en kort sammanfattande diskussion.

Tidigare forskning – utländska och svenska erfarenheter

Det har i många länder forskats ganska intensivt om hur goda språkkunskaper påverkar utrikes föddas position på arbetsmarknaden. Pionjärarbetena genomfördes i USA där exempelvis studierna av Gwartney och Long (1978), Carliner (1980) och Borjas (1984) kan nämnas. Under de senaste tio åren har även ett flertal studier författats på europeiska data, se exempelvis Dustmann (1994) och Dustmann och Fabbri (2003). Under de senaste åren har det även genomförts studier på skandinaviska data, se exempelvis Larsson för Sverige (1999) och Schultz-Nielsen (2004) för Danmark. Tabell 3.1 sammanfattar resultaten från tidigare forskning.

De flesta studierna har använt sig av självupplevd språkförmåga. Oftast har intervjupersonen fått gradera sin förmåga att tala invandringslandets språk på en fyrgradig skala (Mycket dåligt/inte alls, Dåligt, Bra och Mycket bra). Utifrån denna skala har forskarna sedan delat in data i dem som talar ”bra” respektive ”dåligt” för att analysera hur detta sedan påverkar deras position på arbetsmarknaden i termer av sannolikheten att vara sysselsatt eller vilken lön man har. Att använda självupplevd språkförmåga har dock visat sig vara

problematiskt eftersom förekomsten av mätfel i denna variabel tenderar att underskatta effekten av språkkunskaper på arbetsmarknadsutfall (se Dustmann och Van Soest, 2001). Senare studier har därför ofta låtit intervjuaren göra en bedömning av hur respondenten talar, eller använt ett testinstrument för att mäta individens läskunskaper. Därmed får man en mer objektiv bedömning av den intervjuade personens språkkunskaper. Dessa metoder är betydligt mer kostsamma då de förutsätter en personlig kontakt, och inkluderar därför ofta betydligt färre deltagare än vad studier baserade på exempelvis vanliga enkäter gör.

Resultaten från tolv studier sammanfattas i tabell 3.1 och visar skattningen för hur goda, jämfört med dåliga, kunskaper i majoritetsspråket för respektive land påverkar antingen sannolikheten att vara sysselsatt eller lönen/inkomsten. De skattade sambanden tar hänsyn till skillnader mellan individerna avseende utbildning, ålder, födelseregion samt tid och boenderegion i invandringslandet. Om vi till en början bortser från de skandinaviska studierna finner vi att en god språkförmåga påverkar inkomster och löner positivt: det beräknade sambandet varierar från 5 till 17 procent. Ett genomsnittligt resultat verkar vara att lönen ökar med tio procent om personen kan tala eller läsa bra på majoritetsspråket. Den engelska studie som i stället studerat sysselsättning finner att god förmåga att tala majoritetsspråket ger sjutton procentenheters högre sannolikhet att vara sysselsatt.

För de skandinaviska länderna verkar resultaten för Danmark stämma överrens med tidigare nämnda studier. Studien från Norge finner inga effekter, men lider av ett stort bortfall vilket ger anledning till försiktighet i tolkningen av resultaten från den studien (endast en tredjedel besvarade enkäten). Studierna för Sverige ger ett något blandat resultat. Rooth (2004) finner, för ett av datamaterialen som används i denna studie, att sysselsättningen är högre för gruppen med bättre kunskaper i svenska. Ett liknande resultat

erhålls av Duvander (2001) som finner att bättre språkkunskaper minskar risken för arbetslöshet (dock inte statistiskt signifikant resultat). Även den studien utnyttjar ett av de datamaterial som används här. Larsson (1999) finner att de med mycket goda språkkunskaper har femton procentenheters högre sannolikhet att vara sysselsatta än de med dåliga kunskaper.²⁹

Tabell 3.1. Sammanfattning av resultat från olika länder.

Land	Sysselsättning	Löner / inkomster	Typ av språkvariabel	Årtal
Tyskland (1)	-	5	Självupplevd	1984–93
England (2)	17	16	Självupplevd	1993–95
Australien (3)	-	8	Självupplevd	1981–86
Kanada (3)	-	12	Självupplevd	1981
Israel (3)	-	11	Självupplevd	1983
USA (3)	-	17	Självupplevd	1980
USA (4)	-	14	Test	1985
Sverige (5)	8	-	Test	1995–98
Sverige (6)	0	-	Intervjuaren	1993
Danmark (7)	12	7	Intervjuaren	1999–2001
Norge (8)	-	0	Självupplevd	1993
Sverige (9)	15	-	Självupplevd	1996

Not: Resultaten avser endast de estimerade med minsta kvadratmetoden (OLS). Oftast har estimaten korrigerats för endogenitet och/eller mätfel och då i regel blivit något högre. Efter landet anges en siffra inom parentes, vilket anger författaren till studien enligt följande; 1. Dustmann och Van Soest (2002), 2. Dustmann och Fabbri (2003), 3. Chiswick och Miller (1995), 4. Rivera-Batiz (1990), 5. Rooth (2004), 6. Duvander (2001), 7. Constant och Schultz-Nielsen (2004), 8. Hayfron (2001) samt 9. Larsson (1999).

Utöver dessa studier kan nämnas undersökningen av Rooth och Saarela (2006) som studerat hur finlandssvenskar, då med svenska som modersmål, klarar sig på den svenska arbetsmarknaden i förhållande till finländare med finska som modersmål. De finner att finlandssvenska män har en högre sysselsättningsgrad och högre inkomster än finska män men att en sådan skillnad inte existerar för kvinnor. Huvudförklaringen till det resultatet verkar vara att det inte existerar

någon skillnad i hur bra personen talar svenska vad gäller finlandssvenska och finska kvinnor, men att en sådan skillnad existerar för män.

Tidigare forskning visar alltså på ett förhållandevis starkt samband mellan individens kunskaper i värdlandets språk och hans eller hennes framgång på arbetsmarknaden. Samtidigt finns det stora skillnader i de uppskattade effekterna, och i vilken typ av information som studierna baseras på. Det är därför motiverat att ta ett samlat grepp på svenska data för att bättre kunna belysa hur språket påverkar invand-
rares ställning på den svenska arbetsmarknaden.

Beskrivning av datamaterialen

I detta avsnitt görs en kortare beskrivning av respektive datamaterial. Syftet är framför allt att beskriva hur arbetsmarknadsvariabler och språkvariabler har tagits fram (se appendix B för en mer detaljerad beskrivning). Analysen använder sig av tre olika datamaterial – *Invandrarundersökningen (IU)*, *International Adult Literacy Survey (IALS)* samt *Invandrades arbetsmarknad, språkkunskaper och sociala nätverk (IASS)* – som härstammar från tioårsperioden mellan åren 1993 och 2003. Det skall tilläggas att det även existerar ett fjärde datamaterial som användes i den ovan nämnda studien av Larsson (1999). Detta datamaterial innehåller intervjuer med fyra grupper av utrikes födda, genomförda av socialstyrelsen under 1996. Eftersom den intervjun inte innehåller någon jämförbar fråga om individens kunskaper i att läsa/tala svenska samt att uppgiften om individens kunskaper i svenska enbart baserar sig på självupplevd förmåga har vi valt att inte inkludera den i analysen. Det kan dock nämnas att resultatet som framkommer vid en analys av det materialet är kvalitativt likvärdiga med dem vi finner här.³⁰

Invandrarundersökningen – IU

Detta intervjumaterial samlades in av Anders Lange vid Centrum för invandrarforskning (Ceifo), Stockholms universitet under 1993. De grupper av utrikes födda som kom att studeras var chilensare, finländare, iranier och polacker. Respondenten tillfrågades under intervjun om han/hon för närvarande hade något arbete. 68 procent uppgav att de hade ett arbete vid intervjutillfället. I slutet av intervjun ombads intervjuarna bedöma respondentens kunskaper i svenska i två kommunikativa avseenden: förmågan att tala svenska och förmågan att förstå språket. Respondentens språkförmåga bedömdes utifrån en fyrgradig skala från mycket dålig till utmärkt.³¹

International Adult Literacy Survey – IALS

IALS-undersökningen genomfördes av Mats Myhrberg vid Linköpings universitet på uppdrag av Skolverket. Studien ingick i ett internationellt samarbete i syfte att mäta vuxnas läskunskaper i Sverige. Deltagarna i studien valdes ut genom ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen över 15 år. I den första intervjustudien, som genomfördes 1995, uppgick antalet utrikes födda endast till 241 personer. Därför genomfördes ytterligare en studie 1998 för att komplettera gruppen utrikes födda med fler individer. Även i denna studie tillfrågades respondenten om han/hon arbetade. 50 procent av de utrikes födda uppgav att de hade avlönat arbete. Ett viktigt inslag i denna undersökning var att deltagarna fick genomföra ett test av sin läsförmåga.³² Testet bestod i att lösa frågor med varierande svårighetsgrad efter att ha läst en medföljande textmassa. Exempelvis skulle deltagaren kunna utläsa hur många tabletter som maximalt fick konsumeras efter att ha läst en medicineringsanvisning. Efter hur personerna presterade på testet kategoriserades de in i fem grupper efter en stigande skala i läskunskaper från 1 till 5. Kategori/grupp 1 och 2 visade på dåliga läskunskaper

per i svenska medan kategorierna 3, 4 och 5 visade på bra läskunskaper i svenska. Kunskaperna som krävdes för att nå kategori 3 var kalibrerade så att de motsvarade genomsnittlig läsförmåga i grundskolans årskurs 9.

Invandrades arbetsmarknad, språkkunskaper och sociala nätverk – IASS

Under våren 2003 genomfördes 559 intervjuer inom projektet Invandrades Arbetsmarknad, Språkkunskaper och Sociala Nätverk (fortsättningsvis IASS) med avsikten att framför allt mäta språkkunskaper och sociala nätverk hos fyra invandrargrupper. Ansvarig för detta projekt var Dan-Olof Rooth vid Högskolan i Kalmar. De intervjuade är män som fått permanent uppehållstillstånd i Sverige under perioden 1987–89 av flyktingskäl och som invandrat från Etiopien/Eritrea, Chile, Iran eller Rumänien och då var i åldern 20–40 år. Då intervjun genomfördes hade gruppen således varit minst fjorton år i Sverige. Även i denna studie tillfrågades respondenten om han arbetade (minst en timme under mätveckan). Hela 83 procent uppgav att de hade avlönat arbete. Denna siffra är betydligt högre än genomsnittet för dessa flyktinggrupper. Vi återkommer till denna fråga i redovisningen av resultaten. Studien innehåller en av intervjuaren bedömd förmåga att tala svenska, dvs. på samma sätt som IU ovan. Dessutom innehåller studien information om respondentens förmåga att läsa på svenska vilken är uppmätt med samma lästest som användes i IALS-studien ovan.

Vi är primärt intresserade av språkkunskaper och dess koppling till arbetsmarknaden för personer som invandrat till Sverige i vuxen ålder. För att kunna åstadkomma en så bra jämförelse som möjligt mellan de olika datamaterialen har vi därför gjort följande restriktioner i data: Individerna skall vid mättillfället (i) vara i åldern 25–55 år, (ii) ha varit bosatta i Sverige minst fem år, samt (iii) ha invandrat till Sverige efter 17 års ålder. Den första och andra restriktio-

Tabell 3.2. Beskrivning av data och selektion i denna.

	Antal observationer	Inkluderade (födda i)	Ålder vid intervju-tillfället	Tid i Sverige	Ålder vid invandring
Invandrarundersökningen (1993)	812	Chile Finland Iran Polen	25–53 år	6–25 år	> 17 år
International adult literacy survey (1995 och 1998)	251	Slumpmässigt urval	25–55 år	Minst 5 år	> 17 år
Invandrades arbetsmarknad, språkkunskaper och sociala nätverk (2003)	559	Chile Etiopien Iran Rumänien	33–55 år	13–14 år	20–40 år

nen innebär tillsammans att personen har haft möjlighet att investera i grundläggande svenska språkkunskaper samt att etablera sig på arbetsmarknaden. Den tredje restriktionen innebär att personer som kommer till Sverige i unga år, och därmed går i svensk skola, exkluderas från studien. Dessa lär sig svenska på andra vägar än de som kommer till Sverige i vuxen ålder. Detta innebär att 812 personer analyseras i IU, 251 personer i IALS och 559 personer i IASS.

Kunskaper i svenska bland utrikes födda

Svenska debattörer kan ge dramatiskt olika bilder av hur det står till med kunskaper i svenska bland de utrikes födda. En bild är att det finns stora grupper som behärskar språket så gott som till fulländning, men ändå hamnar utanför arbetsmarknaden. En annan är att alldeles för många inte ens klarar av de grundläggande kraven som ställs inom sfi (svenska för invandrare). I detta avsnitt försöker vi nyansera dessa bilder genom att beskriva hur språkkunskaperna varierar mellan personer i de olika datamaterialen.

Tabell 3.3 visar hur respondenterna i de tre olika stu-

dierna fördelat sig på fyra kategorier av språkförmåga. Ett första konstaterande är att det finns stora skillnader inom och mellan datamaterialen. I Invandrarundersökningen talar 88 procent en bra eller utmärkt svenska medan motsvarande andel i IASS-studien är 64 procent. Vad gäller att läsa på svenska når endast 34 procent i IALS nivån bra eller utmärkt, medan hela 71 procent läser på den nivån i IASS-studien. Att andelen som presterat "bra" eller "utmärkt" varierar mellan studierna kan bero på en mängd faktorer. Det finns skillnader mellan urvalen i genomsnittlig tid i Sverige, graden av likhet mellan gruppens modersmål och svenskan, samt genomsnittlig utbildningsnivå. Om vi i respektive datamaterial exempelvis enbart inkluderar dem som invandrat från länder utanför Europa blir andelen som talar/läser bra på svenska 28 procent i IU (tala), 26 procent i IALS (läsa) och 57 procent i IASS (tala). Det är också möjligt att de olika undersökningarna har varierande grad av selektionsproblem beträffande vilka som faktiskt accepterar att delta i undersökningen. Det är därför viktigt att påpeka att vi längre fram utnyttjar skillnaderna i språkkunskaper mellan personer i samma datamaterial för att studera hur möjligheterna på arbetsmarknaden påverkas. Våra resultat kan alltså inte förklaras av att t.ex. en av studierna (av någon anledning) hade svarande med både bättre språkkunskaper och starkare ställning på arbetsmarknaden än en annan av språkundersökningarna.

Vilka individfaktorer verkar då vara relaterade till kunskaperna i svenska? Inte oväntat skiljer sig kunskaperna åt mellan personer födda i olika delar av världen. Skillnaderna följer också ett mönster som man kan förvänta sig utifrån likheten mellan personernas modersmål och svenskan, vilket framgår av tabell 3.4. De som är födda i de nordiska länderna (exklusive Finland) har i allmänhet bättre kunskaper än de från övriga Europa, vilka i sin tur behärskar svenska språket bättre jämfört med dem från utomeuropeis-

Tabell 3.3. Andelen på respektive språknivå, 1993–2003, procent.

	IU Tala	IALS Läsa	IASS Tala	Läsa
Språknivå:				
1: Mycket dåligt	3,6	32,3	8,1	17,6
2: Dåligt	9,0	33,5	27,9	10,9
3: Bra	46,2	25,9	55,6	28,5
4: Utmärkt	41,3	8,4	8,4	43,0
Andel "Bra/utmärkt":	87,5	34,3	64,0	71,5
Antal observationer	812	251	559	505

Not: Språknivån i invandrarundersökningen (IU) är bedömd av intervjuare där 1=mycket dålig, 2=ganska dålig, 3=ganska bra, 4=utmärkt nästan som infödd; i IALS/IASS bedöms läsförmågan via ett test där 3 motsvarar läskunskaper i grundskolans årskurs nio. Språknivå 1 och 2 utgör dåliga kunskaper medan 4 anger bra kunskaper. I IASS är förmågan att tala svenska bedömd av intervjuaren där 1=kraftig brytning och dåligt ordförråd, 2=talar med brytning och begränsat ordförråd, 3=talar korrekt svenska men med brytning, 4=talar nästan utan brytning (svensk dialekt). I IASS-studien är det en större andel som läser bra än som talar bra. Detta gäller även de 505 personer som vi har uppgift om läskunskaper för. I den gruppen talar 65,3 procent bra eller utmärkt.

ka länder. Samtidigt måste man vara försiktig i tolkningen av dessa mönster. Skillnaderna sammanfaller med gruppernas genomsnittliga ställning på arbetsmarknaden. En alternativ tolkning är därför att de grupper som är mest integrerade på arbetsmarknaden också lär sig svenska språket bäst.

Föga överraskande finns det också ett positivt samband mellan språkkunskaper och utbildningsnivå. Även om skillnaderna är olika i de tre datamaterialen pekar resultaten på att de med gymnasieutbildning har ca 20 procentenheters högre sannolikhet att behärska språket väl i jämförelse med dem med lägre utbildning. För de högskoleutbildade är motsvarande skillnad upp till 45 procentenheter. Det finns tendenser till att invandrarkvinnor har bättre kunskaper i svenska än vad manliga invandrare har, men här ska man notera att endast ett av två tillgängliga resultat är statistiskt signifikant.

Tabell 3.4. Språkkunskaper och individuella variabler.

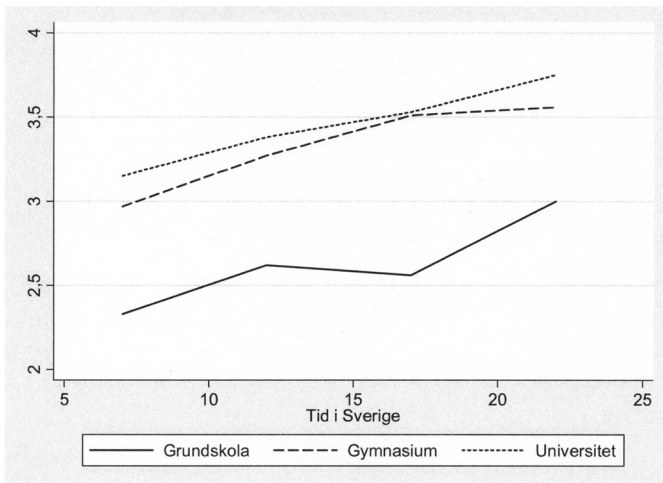
	IASS (Tala)	IU (Tala)	IALS (Läsa)
Födelseland(-region)	(Rumänien ref.)	(Finland ref.)	(Norden ref.)
Etiopien	-0,346	--	--
Chile	-0,345	-0,306	--
Iran	(-0,080)	-0,186	--
Polen	--	-0,155	--
Europa	--	--	-0,200
Utomeuropa			-0,282
Utbildning	(Grundskola ref.)	(Grundskola ref.)	(Grundskola ref.)
Gymnasium	0,146	0,220	0,207
Universitet/högskola	0,224	0,328	0,467
Kvinna (man ref.)	--	0,093	(0,053)
Ålder vid invandring	-0,023	-0,017	(0,000)
År i Sverige	--	0,015	(-0,001)
Antal observationer	559	812	251

Not: Skattningar från linjära regressioner av att tala/läsa "bra" (1/0). Ett värde på 0,1 anger 10 procentenheters högre sannolikhet att tala/läsa bra jämfört med referensgruppen. Värden inom parentes är statistiskt insignifikanta.

I såväl IASS som IU finner vi också stöd för att språkkunskaperna ökar med tid i Sverige, och att de som kommit hit i yngre ålder presterar bättre (inte möjligt att analysera i IALS). Det är också intressant att analysera hur språkkunskaperna utvecklas över tiden för personer med olika utbildningsnivå. Invandrarundersökningen innehåller tillräckligt många observationer för att göra en uppdelning efter tid i landet och utbildningsnivå möjlig. Figur 3.1 bekräftar tabell 3.4 i att lågutbildade (grundskoleutbildning) har sämre kunskaper i att tala svenska, medan kunskapsskillnaderna mellan dem med en gymnasieutbildning respektive dem med en akademisk utbildning är mindre. Figuren visar också att

kunskaperna i att tala svenska stadigt förbättras med tid i landet. Ökningen sker i ungefär samma takt oavsett utbildningsnivå.³³ De lågutbildades språkförmåga förbättras till ett genomsnitt strax under nivå 3 ("ganska bra") efter 22 år i Sverige. För dem med högre utbildning innebär motsvarande förbättring att gruppen närmar sig, men inte fullt ut når, nivå 4 ("nästan som en infödd").

Figur 3.1. Invandrarundersökningen. Genomsnittliga språkkunskaper uppdelade efter antal år i Sverige och utbildningsnivå. Tala svenska.

Not: Finländare exkluderade eftersom en stor andel är svenskspråkiga redan vid invandringstidpunkten. Totalt 629 personer uppdelade på fyra tidsintervall efter antal år i landet: '5-9', '10-14', '15-19', '20-25', och vidare uppdelade på utbildningsnivå: grundskola, gymnasieutbildning och akademisk utbildning (universitet). Språkkunskaper (tala) anges på en skala från 1-4.

Att lära sig tala, läsa och skriva på ett nytt främmande språk i vuxen ålder har alltså visat sig vara en svår uppgift för många. I boken "Svenska som andraspråk" (Hyltenstam och Lindberg, 2004) beskriver författarna hur det snarare är ett undantag än en regel att personer som invandrat i vuxen ålder till ett nytt land och ett nytt språk lär sig detta i lika

hög grad som infödda. Det intressanta är att det däremot är möjligt för de flesta att lära sig en funktionell svenska. Vi gör dock inte anspråk på att närmare försöka förklara varför dessa skillnader uppstår, vilket är en uppgift för en lingvist. Ur vårt perspektiv är det i stället viktigt att det finns en stor variation i språkförmåga bland i övrigt jämförbara personer, vilket gör det möjligt att studera hur olika grader av språkförmåga eventuellt samvarierar med situationen på arbetsmarknaden. Denna förutsättning visar sig också vara uppfylld. Som exempel kan nämnas att i IASS-studien har personerna varit ungefär lika länge i Sverige, från fjorton till sexton år, och ändå varierar kunskaperna relativt kraftigt avseende förmågan att tala eller läsa svenska.

Känner människor sin egen förmåga – och kan andra bedöma den?

Som beskrevs i föregående avsnitt innehåller två av data-materialen både självvärderad och av andra bedömd språkförmåga. Man kan då fråga sig om individers självbedömning sammanfaller med de testresultat de får eller den bedömning som görs av någon annan? IALS-studien innefattar både svenskfödda och utrikes födda. Som diskuteras längre fram är bristande läsförmåga på svenska inte avgränsad till den senare gruppen. Det finns alltså utrymme för felbedömningar även bland dem som har svenska som modersmål.

Tabell 3.5 visar att det finns en allmän tendens att över-skatta sin egen förmåga. Deltagarna i studien ombads placera sin egen läsförmåga i kategorierna ”dåligt”, ”bra” och ”utmärkt”. Som beskrivits ovan ska nivå 3 i lästestet motsvara grundskolenivå och vara det som krävs för att klara vardagliga situationer. I tabellen har vi därför klassificerat dem på nivå 1–2 som dåliga, 3 som bra, och 4–5 som utmärkta. Fet stil markerar det antal personer som i denna mening placerat sig själv på rätt nivå. I båda grupperna gör knappt hälften av deltagarna det: för 46 procent av de in-

födda och 44 procent av de invandrade överensstämmer den egna bedömningen med testresultatet. Tabellen visar också att många överskattar sin läsförmåga. 51 procent av de utrikes födda och 38 procent av de infödda i undersökningen gör det. I den förra gruppen är det alltså bara 5 procent som har underskattat sin förmåga. Det är i allmänhet slående att så många enligt testet har brister som enligt IALS kan medföra problem att klara sig i samhället. Bara 107 individer av de infödda trodde sig läsa dåligt medan hela fem gånger så många presterade under grundskolenivå på testet. I denna mening var självförtroendet sämre bland de invandrade: 283 deltagare hamnade på nivå 1–2 i testet, medan 107 personer bedömde sig läsa dåligt.

Tabell 3.5. Självbedömd språkförmåga och resultat på lästest.

"Hur bra läser du svenska?":	dåligt	bra	utmärkt	totalt
<i>Nivå enligt lästest Infödda</i>				
1	20	64	23	107
2	42	281	126	449
3	37	550	394	981
4	7	298	375	680
5	1	41	92	134
Totalt	107	1 234	1 010	2 351
<i>Utrikes födda</i>				
1	64	61	11	136
2	33	72	42	147
3	10	75	55	140
4	0	12	30	42
5	0	1	4	5
Totalt	107	221	142	471

Man kan naturligtvis ifrågasätta om ett lästest eller en bedömning av en intervjuare ger ett korrekt och fullständigt mått på språkkunskaper. Kategoriseringen till olika språk-

nivåer kan alltid diskuteras utifrån huruvida instrumentet (intervjuarens bedömning/lästestet) verkligen mäter en god respektive dålig språkförmåga. Det går att fråga sig vad som i en absolut mening innebär goda respektive dåliga kunskaper. Det viktiga för studien är dock inte vad kategoriseringen exakt mäter utan att det finns en variation inom gruppen utrikes födda vad gäller språkförmåga, och att rangordningen mellan nivåerna är riktig (dvs. att 4 är bättre än 3 osv.).³⁴

Vissa observationer pekar på möjliga brister i intervjuarens möjlighet att göra korrekta bedömningar. Hela 43 procent i IASS-studien har mycket goda kunskaper i att läsa svenska medan endast åtta procent bedöms ha perfekt talad svenska utan brytning.³⁵ Om arbetsgivarens bedömning av utrikes föddas personers kunskaper i svenska baseras på hur personen talar svenska (med en brytning) är det troligt att en felaktig nedvärdering görs av dennes totala språkförmåga (i detta fall att läsa svenska). Det finns resultat som tyder på att så faktiskt skulle kunna vara fallet. Sally Boyd (2004) vid Göteborgs universitet har studerat hur 58 svenska personer, lärare och arbetsgivare, har bedömt fyra olika lärarkandidater utifrån inspelade band i en undervisningssituation. De fyra personerna som bedömdes var utrikes födda med olika grad av brytning och grammatisk korrekthet. Det visade sig att bedömarna kunde göra en riktig bedömning av i vilken grad de fyra bryter på svenska. Det intressanta är att de däremot verkade missbedöma hur grammatiskt korrekta personerna är. Det fanns en viss tendens att (be)döma efter grad av brytning. Detsamma gäller bedömningen av de inspelade personernas pedagogiska skicklighet. Därmed ger studien en indikation på möjligheten att personer som bryter på svenska uppfattas som mindre kvalificerade även om så inte är fallet. Detta resonemang förutsätter naturligtvis att en brytning inte innebär svårigheter att t.ex. nå ut till en åhörargrupp. I så fall kan brytning ses som en brist i språk-

kunskaperna. Å andra sidan har flera tidigare studier betonat att man i Sverige tenderar att ha omotiverat låg tolerans för språkliga variationer kopplade till utländsk bakgrund (se t.ex. Bjärvall, 2001).

Samtidigt visar resultaten från IALS tydligt att människor i allmänhet tenderar att överskatta sina språkkunskaper. Detta kan få till följd att man inte ser att förbättrade kunskaper i svenska språket är en nyckel till etablering på arbetsmarknaden. I en undersökning genomförd av Ams (se Näringsdepartementet, 2004) angav arbetsförmedlare att bristande kunskaper i svenska var det största hindret för invandrare att få arbete. I en enkät bland arbets sökande med utländskt medborgarskap angav däremot bara 30 procent språket som ett hinder. Det är också viktigt att notera att det på arbetsmarknaden snarast är andras bedömning av den sökandes förmåga som spelar roll. Ytterligare ett argument för att använda de objektiva måtten på språkkunskaper är att de utgör ett urskiljningsverktyg som arbetsgivare potentiellt använder sig av. Det är enligt oss troligt att arbetsgivare skulle göra en bedömning av respondentens språkförmåga som liknar den de svenskfödda intervjuarna gjort. Därför studerar vi i nästa avsnitt om denna bedömning har någon betydelse för personens position på den svenska arbetsmarknaden.

Sambandet mellan språk och framgång på arbetsmarknaden

Vi inleder detta avsnitt med att presentera beskrivande statistik över andelen sysselsatta bland utrikes födda med olika nivåer av kunskaper i svenska. Därefter övergår vi till en mer formell statistisk analys där vi först studerar hur sysselsättningen varierar med kunskaper i att tala svenska, och sedan sambandet mellan sysselsättning och svensk läsförmåga. Sedan följer en jämförelse med infödda avseende kunskaperna

i läsförståelse. Därmed är det möjligt att jämföra situationen på arbetsmarknaden mellan utrikes födda och infödda med liknande läsförståelse, och studera i vilken utsträckning skillnader i språkkunskaper kan förklara det välkända gapet i sysselsättning mellan grupperna. Slutligen studerar vi om kunskaper i svenska språket påverkar hur kvalificerat arbete utrikes födda får. I det senare fallet är det extra intressant att studera gruppen högutbildade, eftersom det är här man kan misstänka att språket utgör ett villkor för att få ett jobb som motsvarar individens utbildningskvalifikationer.

Beskrivande statistik – andelen sysselsatta på respektive språknivå

Tabell 3.6 visar att andelen sysselsatta ökar med språknivån. Oavsett material och sätt att mäta språkkunskaper ser vi tydligt att sysselsättningen bland utrikes födda stiger med stigande språkfärdighet.³⁶ Skillnaden i sysselsättningsgrad mellan dem med ”mycket dåliga” respektive ”utmärkta” kunskaper i att tala svenska är 23 procentenheter i IU och 18 procentenheter i IASS. Bland dem som läser ”mycket dåligt” på svenska är sysselsättningsgraden 38 procent i IALS och 72 procent i IASS, medan motsvarande värde för personer som läser utmärkt är 89 procent i IALS och 86 procent i IASS.³⁷

Även om man tar hänsyn till självselektion är den höga andelen sysselsatta i IASS, bland dem med dåliga kunskaper i att tala och läsa svenska, anmärkningsvärd. På den lägsta nivån innebär det att personen i princip inte kan någon svenska alls. Ändå har en stor andel ett jobb. Att kunna kommunicera på svenska är alltså ingen absolut nödvändighet för att arbeta i Sverige. Förklaringar till detta skulle kunna vara att de är anställda hos andra invandrare med samma modersmål eller att de i stället använder engelska som kommunikationsspråk. Information från intervjun i IASS visar dock på motsatsen. 95 procent är anställda hos svenska arbetsgivare.

Ingen av de svarande uppger heller att de använder engelska som alternativ. Detta betyder att i alla fall vissa svenska arbetsgivare ser andra kvalifikationer än svenska språket som avgörande för om personen ska anställas eller inte.

Tabell 3.6 ger alltså en första indikation på ett positivt samband mellan kunskaper i svenska och individens sysselsättningsstatus. Problemet är att detta kan vara ett skensamband som egentligen har att göra med andra faktorer. Det är därför nödvändigt att göra mer ingående analyser för att bättre belägga de samband vi är intresserade av. Dessa presenteras i de följande två avsnitten.

Tabell 3.6. Andelen sysselsatta på respektive språknivå.

	IU Tala	IALS Läsa	IASS Tala	Läsa
Språknivå:				
1: Mycket dåligt	59	38	78	72
2: Dåligt	62	66	77	78
3: Bra	68	71	86	88
4: Utmärkt	81	89	96	86
Totalt	72	60	83	84
Antal observationer	812	251	559	505

Not: Definitionen av sysselsättning varierar mellan undersökningarna. Se appendix B för en beskrivning.

Sysselsättning och talad svenska

Vi övergår nu till att mer formellt studera hur språk påverkar möjligheterna till sysselsättning. Detta görs genom regressionsanalys där den beroende variabeln sysselsättning relateras till språkkunskaper och ett antal bakgrundsvariabler. Att kontrollera för andra faktorer är i detta sammanhang självklart. Vi har t.ex. redan visat att utbildning och språkkunskaper hänger samman. I förra kapitlet visades också hur utbildning ökar chanserna på arbetsmarknaden. Om vi inte tar hänsyn till utbildning, finns det därför en risk att sambandet mellan språkkunskaper och sysselsättning egentligen

speglar effekten av utbildning på sysselsättning. Det är därför viktigt att så långt det är möjligt renodla sambandet mellan språk och sysselsättning och utesluta alternativa förklaringar.³⁸

Överst i tabell 3.7 analyseras avkastningen av att kunna tala svenska för två olika datamaterial, IU och IASS. Språkkunskaperna är indelade i de fyra kategorier som återgavs i tabell 3.3. För varje datamaterial har tre modeller analyserats i syfte att så långt det är möjligt finna en ”effekt” av bra språkkunskaper. I modell ett inkluderas inga ytterligare variabler utöver språkvariabeln medan modell två inkluderar kontroller för skillnader mellan de olika språknivågrupperna vad gäller kön³⁹, ålder, antal år i Sverige samt födelseland/region. Modell tre inkluderar även kontroll för utbildningsnivå och boenderegion i Sverige. Skattningarna för dessa bakgrundsvariabler återges i appendix A.

Skattningarna i tabellens övre del visar skillnaden i sannolikheten att vara sysselsatt för en person på en viss språknivå, relativt personer på språknivå ett, givet de bakgrunds-egenskaper som inkluderas i respektive modell. För IU, modell ett, visar skattningen att en person på nivå två har 3 procentenheters högre sannolikhet att vara i arbete. Denna skillnad är dock statistiskt insignifikant, vilket framgår av att texten inte är i fet stil.

Skattningarna visar att språkkunskaper ger en avkastning i form av högre chanser till sysselsättning. Det är framför allt att ha kunskaper motsvarande fjärde (men även tredje) nivån som verkar ge en relativt hög avkastning. Att tala en mycket bra svenska jämfört med att ha stora brister i denna förmåga är förknippat med ca 20 procentenheters högre sannolikhet att ha ett arbete. Finfördelade språkvariabler är bra på så vis att man kan se om sysselsättningen ökar gradvis med kunskaperna i svenska. I tabell 3.7 verkar det vara fallet, även om skillnaderna mellan nivå 1 och 2 är små och osäkra i statistisk mening. Samtidigt innebär flera språknivå-

er att det blir färre personer per kategori, vilket ökar osäkerheten i analysen. I den nedre delen av tabellen har vi därför i stället delat in individerna i två språkkategorier: bra respektive dåligt. Där finner vi att bra talad svenska innebär i storleksordningen 10 procentenheter högre sannolikhet att vara sysselsatt. Med undantag för IU modell tre är också dessa skillnader statistiskt säkerställda. Resultaten är också relativt stabila när fler kontroller inkluderas (jämför modellerna 1, 2 och 3). Detta talar för att vi faktiskt fångar ett orsakssamband mellan språk och sysselsättning.⁴⁰

Tabell 3.7. Sysselsättning och att tala svenska – IU/IASS.

	IU			IASS		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå:						
2	0,030	0,099	0,050	-0,005	0,013	0,017
3	0,093	0,167	0,090	0,081	0,111	0,097
4	0,223	0,247	0,142	0,203	0,214	0,191
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Språknivå:	0,133	0,120	0,066	0,101	0,111	0,092
Bra (3+4)						
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Antal obs.	812	812	812	559	559	559

Not: Värden markerade med fet stil är signifikant skilda från noll på tio-procentsnivån. X=Kvinna, ålder, tid i Sverige, födelseland/region. Y=Utbildning, boendelän. I den nedre delen av tabellen aggregerar vi språknivå 3 och 4 till en kategori och 1 och 2 till en annan. Därmed erhålles en distinktion mellan bra talad svenska respektive dåligt talad svenska.

Sysselsättning och förmågan att läsa svenska

Vi har ovan visat att förmågan att tala svenska har betydelse för framgång på arbetsmarknaden. Det är naturligtvis rim-

ligt att tro att läsförmåga har en liknande effekt, men det är inte självklart att den är precis likadan. Det går att tänka sig att det finns vissa arbeten där läsförmåga är så gott som irrelevant. Samtidigt är den en absolut förutsättning för att ta till sig viss typ av information, medan tal lättare kan ersättas eller kompletteras med ett annat språk. Alla som har rest i länder där man inte haft möjlighet att tala med den inhemska befolkningen på samma språk vet också att det ändå kan gå att göra sig förstådd i åtminstone någon utsträckning.

I denna del av analysen använder vi uppgifter från IALS och IASS, eftersom det bara är i dessa material som det finns information om läsförmåga. På liknande sätt som i föregående avsnitt visas överst i tabell 3.8 avkastningen av att läsa svenska på fyra olika nivåer. För varje datamaterial har återigen tre modeller med ökande antal bakgrundsvariabler skattats (medelvärden och estimerade värden för dessa bakgrundsvariabler återges i appendix A). Om vi börjar i IALS så visar resultaten en stor skillnad mellan nivå ett och två. Detta indikerar att det går en tydlig gräns mellan dem som läser riktigt dåligt och dåligt. Nivå 1 innebär att testpersonen har så dåliga kunskaper att han/hon kan ha svårigheter att utläsa lämplig dosering av medicin till ett barn från en medicinförpackning. Nivå 2 kräver en något bättre förmåga, men presterande på denna nivå bedöms fortfarande ha problem med att t.ex. identifiera vilka yrkeskvalifikationer som krävs utifrån läsning av en jobbbanners. Nivå 3 innebär, som nämnts tidigare, att testpersonen har läskunskaper motsvarande dem som går ut grundskolan. Den förmågan bedöms räcka för att klara ett "vardagsliv". Nivåskillnaden mellan 2 och 3 är därmed ganska stor.

Resultaten för IALS pekar på att chansen till sysselsättning ökar stegvis: skillnaden mellan nivå tre och fyra är ca 10 procentenheter i den mest trovärdiga modellen (3). För IASS ligger i stället skiljelinjen mellan nivå 2 och 3. Detta kan bero på den självselektion som sannolikt förekom i

undersökningen, dvs. att det är de som trots mycket dåliga kunskaper i svenska har lyckats på arbetsmarknaden som har medverkat i studien. Om det är på detta sätt kan man misstänka att vi underskattar effekten av god läsförmåga, eftersom selektionseffekten rimligen är större bland dem med svaga kunskaper.⁴¹

Om vi, som i tabell 3.7 ovan, i stället använder två kategorier för att gradera språkkunskaper finner vi att sambanden även här pekar på ungefär 10 procentenheters skillnad i sannolikheten att ha ett arbete. För IALS minskar skattningarnas storlek när vi ökar antalet kontrollvariabler, men i modell tre är de beräknade effekterna likartade för de två materialen. Det finns alltså i båda materialen ett tydligt och statistiskt signifikant samband mellan läsförmågan och individens sysselsättningsstatus.

Tabell 3.8. Sysselsättning och förmåga att läsa svenska – IALS/IASS.

	IALS			IASS		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå:						
2	0,272	0,220	0,183	0,040	0,037	0,037
3	0,325	0,288	0,227	0,140	0,146	0,132
4	0,522	0,419	0,332	0,120	0,115	0,097
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Språknivå:	0,235	0,195	0,124	0,113	0,115	0,101
Bra (3+4)						
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Antal obs	251	251	251	505	505	505

Not: Värden markerade med fet stil är signifikant skilda från noll på tio-procentsnivån. X=Kvinna, ålder, tid i Sverige, födelseland/region. Y=Utbildning, boendelän. I den nedre delen av tabellen aggregerar vi språknivå 3 och 4 till en kategori och 1 och 2 till en annan. Därmed erhålles en distinktion mellan att läsa bra respektive dåligt.

Kan språkproblem förklara skillnaden i sysselsättning gentemot infödda?

Analysen ovan visar att sämre språkkunskaper är förknippade med lägre sysselsättning bland invandrade. Om de bristande språkkunskaperna kunde åtgärdas, skulle då invandrargruppen få sysselsättningsnivåer i linje med infödda? Denna fråga kan belysas eftersom IALS-studien innehåller en svenskfödd jämförelsepopulation om 1 562 personer i åldern 25–55 år. Tabell 3.9 visar att även bland infödda har många en bristande läsförståelse. Ungefär en femtedel uppvisar klara brister och har kunskaper lägre än motsvarande årskurs nio i grundskolan (nivå 1 och 2).

Antag nu att man på något sätt kunde påverka språkkunskaperna bland invandrade så att de fördelade sig på samma sätt som i den infödda gruppen, dvs. fyra procent på nivå 1, sju procent på nivå 2 osv. Hur skulle detta påverka sysselsättningen i gruppen invandrade som helhet? Sysselsättningen i hela IALS-gruppen av utrikes födda är 60 procent, medan den för infödda är 85 procent. Dessa värden får man genom att multiplicera sysselsättningsgraden med andelen på respektive nivå och addera produkterna. Om invandrades sysselsättningstal i stället multipliceras med inföddas andel på varje språknivå, får vi ”förväntad sysselsättning om det inte fanns skillnader i språkkunskaper mellan infödda och invandrade”. Denna förväntade sysselsättningsnivå visar sig vara 75 procent. Mer än halva sysselsättningsgapet kan alltså i denna mening förklaras av skillnaderna i språkkunskaper.

Samtidigt kan man fråga sig varför sysselsättningsnivåerna är så olika för infödda och invandrade, med undantag för nivå 4. En uppenbart bidragande förklaring är att infödda *talat* bra svenska, och därför har bättre möjlighet att åtminstone få något jobb. Bland de utrikes födda är det däremot naturligtvis vanligt att man varken läser eller talar bra svenska, vilket rimligen innebär en nackdel gentemot infödda med bristande läsförståelse. En alternativ förklaring

som ofta framhålls i diskrimineringsstudier är att bristande språkkunskaper ibland fungerar som ett svepskäl för arbetsgivare att sortera bort sökande med utländsk bakgrund. Det går att argumentera för att skillnaderna i sysselsättning för personer på samma språknivå reflekterar ett sådant diskriminerande beteende. Sannolikt har båda dessa förklaringar viss giltighet, men vi ser ingen möjlighet att utifrån det tillgängliga materialet avgöra vilken av dem som är mest relevant. Notera däremot att beräkningen ovan, av hur skillnaderna i sysselsättning skulle kunna minskas, utgick från de invandrades sysselsättningsgrad på respektive språknivå. Vi tar alltså hänsyn till att även om den genomsnittliga utrikes födda personen når samma språkkunskaper som den genomsnittlig svenskfödda, så kommer sannolikheten att ha ett arbete att vara lägre för den utrikes födda. Eventuell diskriminering av utrikes födda med en viss nivå av språkfärdighet är därför inkluderad i den beräknade minskningen av skillnaderna i sysselsättning.

Vi ser också att bland personer på nivå 4 är andelen sysselsatta invandrade i nivå med andelen bland infödda.⁴² Den som verkligen tror på språkets betydelse skulle tolka detta som att bara en person lär sig svenska språket riktigt bra, så kommer man att ha samma möjligheter som de infödda på arbetsmarknaden. Invändningen mot detta är att de få utrikes födda som faktiskt når upp till högsta nivån, sannolikt är en speciell grupp med särskilt hög förmåga i många dimensioner och sannolikt också stark ambition att lyckas även i arbetslivet. De är därmed inte helt jämförbara med den dryga tredjedel av de infödda som ligger på den fjärde nivån av läsförmåga.

Tabell 3.9. Andelen med respektive språknivå samt andelen sysselsatta per språknivå. IALS.

	Infödda Läsa	Infödda Sysselsatta	Utrikes födda Läsa	Utrikes födda Sysselsatta
Språknivå:				
1: Mycket dåligt	4,0	92	32,3	38
2: Dåligt	17,3	82	33,5	66
3: Bra	43,3	86	25,9	71
4: Utmärkt	35,4	85	8,4	89
<hr/>				
Antal obs.	1562	1562	251	251

Not: Se tabell 3.3 ovan för en beskrivning av respektive språknivå.

Språkkunskaper och löner

Hittills har vi fokuserat på om språkkunskaper påverkar chansen att ha ett arbete, vilket som helst. Den ursprungliga Mincermodellen handlade däremot om utbildningens effekt på lönen, givet att man arbetar. Lönen är självklart inte det enda måttet på hur bra ett arbete är, men är ändå en viktig aspekt av kvaliteten på det arbete personen har. För ett av datamaterialen, IASS-studien, har vi uppgift om timlönen på nuvarande jobb. I tabell 3.10 presenteras skattningar av sambandet mellan timlön och förmågan att tala respektive läsa svenska vilka visar att både de som talar bra svenska och de som har en god läsförmåga på svenska har ca tio procent högre lön än de som talar eller läser dåligt. Detta stämmer väl överens med resultaten för de internationella studierna i tabell 3.1. Sambanden mellan språk och lön i Sverige liknar alltså dem i andra länder. Till viss del tenderar dessa resultat att drivas av den högsta språknivån (nivå 4); skillnaderna mellan nivå 1–3 är inte lika tydliga.

I inledningen uttryckte vi hypotesen att akademiker skulle ha mer att vinna på att investera i goda språkkunskaper. En stor del av de bäst betalda jobben förutsätter högre utbildning. Sannolikt ställer dessa jobb större krav på svensk språkförmåga. Språket blir därför en nyckel till de jobb som man har utbildningskvalifikationer för. Däremot finns det

Tabell 3.10. Timlön och tala/läsa svenska – IASS.

	Tala			Läsa		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå:						
2	-0,016	-0,010	-0,002	-0,061	-0,052	-0,045
3	0,116	0,104	0,092	0,048	0,047	0,044
4	0,177	0,152	0,137	0,165	0,147	0,121
R2	0,03	0,07	0,10	0,05	0,08	0,11
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Språknivå:	0,137	0,117	0,098	0,143	0,120	0,100
Bra (3+4)						
R2	0,03	0,07	0,10	0,03	0,07	0,10
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Andel Bra:	66,7	66,7	66,7	74,5	74,5	74,5
Antal obs	450	450	450	412	412	412

Not: Värden markerade med fet stil är signifikant skilda från noll på tio-procentsnivån. X=Kvinna, ålder, tid i Sverige, födelseland/region, Antal år på detta jobb. Y=Utbildning, boendelän. I den nedre delen av tabellen aggregerar vi språknivå 3 och 4 till en kategori och 1 och 2 till en annan. Därmed erhålles en distinktion mellan att tala/läsa bra respektive dåligt.

inget som säger att effekten på sysselsättning behöver vara större bland högutbildade, eftersom de alltid kan välja att konkurrera om lågkvalificerade arbeten. Därmed bör språkinvesteringar framför allt ge avkastning på vilken typ av jobb personen lyckas erhålla.

Analysen i tabell 3.11 ger en tydlig indikation på att detta är fallet. Tabellen visar sambanden mellan talad svenska och sysselsättning respektive timlön bland högutbildade i IASS-studien.⁴³ För sannolikheten att vara i arbete finns inget statistiskt säkerställt samband. För timlönen är däremot skillnaderna stora mellan dem som talar bra svenska och de som inte gör det. I genomsnitt skiljer det ungefär 30 procent mellan gruppernas löner. Även om man ska ha i

åtanke att orsakssambandet kan vara det omvända (dvs. att få ett kvalificerat arbete gör att man lär sig språket bättre), är ändå resultaten helt i linje med vad vi skulle förvänta oss utifrån grundläggande humankapitalteori.

Det finns även alternativa sätt att studera hur språkkunskaper påverkar kvaliteten på det jobb personen erhållit, exempelvis att studera sannolikheten för att akademiker som invandrat till Sverige lyckas nå ett yrke med krav på akademisk utbildning. Genom att använda IASS-data finner Rooth och Ekberg (2005) att bra kunskaper i att tala svenska (bedömd av intervjuaren enligt tidigare definition) ökar denna sannolikhet med 22 procentenheter.

Tabell 3.11. Sysselsättning och timlön för akademiker – att tala svenska – IASS.

	Syssels.			LnLön		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå: Bra (3+4)	0,101	0,092	0,076	0,305	0,319	0,279
R2	-	-	-	0,07	0,16	0,24
Kontroll för X	Nej	Ja	Ja	Nej	Ja	Ja
Kontroll för Y	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja
Andel Bra:	74,0	74,0	74,0	74,5	74,5	74,5
Antal obs	119	119	119	96	96	96

Not: Värden markerade med fet stil är signifikant skilda från noll på tio-procentsnivån. X=Kvinna, ålder, tid i Sverige, födelseland/region, antal år på detta jobb. Y=Boendelän. I den nedre delen av tabellen aggregerar vi språknivå 3 och 4 till en kategori och 1 och 2 till en andra. Därmed erhålles en distinktion mellan att tala/läsa bra respektive dåligt.

Läsförståelse hos ungdomar med utländsk bakgrund

Vi har hittills enbart berört språkkunskaper (och avkastningen av dessa) för den vuxna, utrikes födda befolkningen i Sverige. Det är dock av intresse att i detta sammanhang kort redogöra för vad vi vet om språkkunskaper för skolungdomar med utländsk bakgrund. Lyckas dessa ung-

domar lära sig en perfekt svenska genom deltagandet i den svenska skolgången? Svenska språket är som vi sett i sig viktigt för etableringen på arbetsmarknaden. Dessutom är det centralt för att kunna tillgodogöra sig utbildning, som naturligtvis är av stor vikt för individens möjligheter att uppnå en god position på arbetsmarknaden.⁴⁴ Det är också värt att påpeka att gruppen svenskfödda med utrikes födda föräldrar kommer att utgöra en allt större andel av den framtida arbetskraften. Om de samband mellan sysselsättning och språkkunskaper som presenterats ovan även gäller för denna grupp, är språkkunskaperna bland dagens unga en avgörande faktor för hur de etniska skillnaderna kommer att se ut på framtidens arbetsmarknad.

PISA-undersökningen

Skolverket publicerade 2001 en sammanfattning av resultaten från en internationell jämförelse av 15-åringars läsförståelse, matematiska och naturvetenskapliga kunskaper (se Skolverket, 2001). Studien, som genomfördes i OECD:s regi och kallas *Programme for International Student Assessment* (PISA), omfattade 28 länder. Resultaten visar att de svenska eleverna ligger mycket bra till internationellt sett när det gäller läsförståelse, och har genomsnittliga resultat beträffande matematik och naturvetenskap. Skolverket konstaterar i rapporten att elever med ett annat modersmål än svenska och födda utomlands presterar klart sämre än elever födda i Sverige och med svenska som modersmål. För gruppen födda utomlands kvarstår denna skillnad även när gängse bakgrundsfaktorer kontrollerats för. Vidare visar Skolverkets (PISA) rapport att andra generationens invandrarelever (födda i Sverige men med bägge föräldrarna födda utomlands) presterar bättre än första generationen, men sämre än elever med svenska som modersmål. Rapporten ger tyvärr ingen upplysning om dessa resultat också har kontrollerats mot relevanta bakgrundsfaktorer.

Stockholmsundersökningen

I Lundh m.fl. (2003) har skillnaden i svenskkunskaper mellan grupper av "andra generationens invandrare" och infödda med två svenskfödda föräldrar undersökts i ytterligare ett datamaterial. Undersökningen har den fördelen att den innehåller ett test av elevers förmåga att läsa och förstå svensk text (liknande de i PISA-undersökningen), men har begränsningen att den enbart inkluderar elever som gått i någon av Stockholms stads skolor. Undersökningen var obligatorisk för alla skolor inom Stockholms stad (förutom friskolor) och genomfördes med de elever som åren 1997 till 2000 gick i åttonde klass i grundskolan.⁴⁵ Andra generationens invandrare har i undersökningen kategoriserats utifrån information om modersmål och om personen var född i Sverige eller utomlands. Vidare gjordes en ytterligare indelning efter ursprung (Norden, Västeuropa, Östeuropa, Syd- och Östeuropa samt Utomeuropa) utifrån personens modersmål.⁴⁶

Tabell 3.12 visar på betydande skillnader mellan olika grupper av andra generationens invandrare och personer födda i Sverige och med svenska som modersmål. Sämst presterar de som är födda i Sverige men med föräldrar födda utanför Europa. De har ett genomsnittligt läsresultat som är cirka 6 poäng lägre än det för elever med svenska som modersmål. Detta motsvarar ungefär en standardavvikelse i lästestet (som är 5,9 för den senare gruppen). Det är en stor och betydande skillnad, och innebär att eleven med svenska som modersmål och som ligger på 30:e percentilen (och alltså har ett bättre resultat än tre av tio elever med svenska som modersmål), presterar bättre än sju av tio i gruppen födda i Sverige men med föräldrar födda utanför Europa. Den senare gruppens medelvärde är dessutom bara 2 poäng bättre än det man finner för personer som invandrat efter tre års ålder från länder utanför Europa. De ligger i språktestet alltså närmare invandrade personer än de som är födda i Sverige och har svenska som modersmål.

Tabell 3.12. Stockholmsundersökningen. 1997–2000.

	Språktest: medelvärden	Antal Individer
Infödda med svenska som modersmål	31,4	14 897
Andra generationens invandrare:		
Norden	30,2	328
Väst- och Östeuropa	30,5	413
Sydeuropa	28,0	530
Utomeuropa	25,3	999
Invandrade efter 3 års ålder:		
Norden	30,6	29
Väst- och Östeuropa	28,6	306
Sydeuropa	25,6	369
Utomeuropa	23,0	933

Källa: Tabell 5.2 i Lundh m.fl. (2003). Resultaten i tabellen har tagit hänsyn till skillnader i könssammansättning mellan grupperna och vilket år betyget avser.

Ett annat förfaringssätt för att visa skillnaderna mellan grupperna är att se hur stor andel av respektive grupp som placerar sig inom ett visst resultatintervall. Författarna visar att de som är födda i Sverige, men vars föräldrar är födda i ett nordiskt, väst- eller östeuropeiskt land, presterar ungefär som infödda elever med svenska som modersmål medan de med föräldrar födda i ett sydeuropeiskt eller utomeuropeiskt land har en kraftig överrepresentation i den lägsta ”kvartilen”.⁴⁷ Ungefär 47 procent av gruppen med föräldrar födda i ett sydeuropeiskt land och 65 procent av gruppen med föräldrar födda i länder utanför Europa presterar som de sämsta 22 procenten av dem med svenska som modersmål.

Dessa två studier visar att perfekta kunskaper i svenska språket är svåra att förvärva för elever med utländsk bakgrund, även om de har genomgått svenska grundskolans nio år. Därmed är det inte heller förvånande att inte alla i gruppen vuxna utrikes födda uppnår goda svensk kunskaper ens efter lång tid i Sverige. Resultaten för Stockholms stad ger en fingervisning om framtiden och bör vara en väckarklocka för den svenska skolpolitiken. Tyvärr verkar problemen vara störst för de grupper som i framtiden kommer att växa mest.

Sammanfattning

Resultaten i detta kapitel ger starkt stöd för att svenska språket är en viktig nyckel till arbete i Sverige. I samtliga tre datamaterial finner vi att chansen till arbete ökar med kunskaperna i svenska, beträffande såväl färdigheter i tal som läsförmåga. ”Syssestänningsspremien” för att behärska språket väl verkar ligga i storleksordningen 10 procentenheter, vilket naturligtvis är en betydande skillnad. Bland dem som har arbete ökar dessutom lönerna med språkkunskaperna. Vi finner också att löneeffekterna är större för de högutbildade, sannolikt eftersom svenska språket många gånger utgör en nödvändig förutsättning för att få ett kvalificerat arbete.

Det går naturligtvis att ifrågasätta om det vi ser är ett orsakssamband från språk till arbete eller lön. Som nämnts i kapitlet kan man tänka sig alternativa förklaringar. Det kan vara så att orsakssambandet är det omvända, dvs. att människor som får (bra) arbeten lär sig språket snabbare. Det kan också vara så att t.ex. allmän motivationsgrad gör att personen både lär sig språket och skaffar arbete. I båda dessa fall finns det en risk att vi överskattar effekterna av språk på syssestänning och löner. Det finns alltså anledning att vara försiktig i tolkningen av resultaten, både rörande effekternas storlek och riktning. Vi anser ändå att det utifrån vår analys finns goda skäl att tro att språket påverkar möjligheterna på arbetsmarknaden: (i) flera olika datamaterial och sätt att mäta språkkunskaper ger likartade resultat; (ii) de svenska mönstren liknar dem som framkommit i andra länder; (iii) mönstren följer förväntningarna utifrån humankapitalteori; (iv) ”tekniska” argument angående den statistiska analysen indikerar att resultaten rimligen inte kan härledas till metodproblem.

Vår analys visar också att det finns stora grupper av utrikes födda med bristande kunskaper i svenska. Kunskaperna

varierar som väntat med var i världen man har sitt ursprung, individens utbildningsnivå, vid vilken ålder man kom till Sverige och hur länge man har varit här. Vi har också redovisat resultat som pekar på att bristande kunskaper i svenska även är vanligt förekommande bland de infödda med utlandsfödda föräldrar. En jämförelse mellan invandrade och infödda pekar på att en betydande andel av de skillnader i sysselsättning som finns kan förklaras av skillnader i kunskaper i svenska. Även om det är orimligt att tro att man skulle kunna höja de invandrades genomsnittliga språkförmåga till de inföddas, är detta ändå en indikation på vikten av språkkunskaper. Det faktum att människor tenderar att överskatta sin egen språkförmåga gör att man riskerar att underskatta svenska språkets betydelse som verktyg på den svenska arbetsmarknaden.

En implikation av resultaten är att betydelsen av fungerande undervisning i svenska är stor. Detta gäller både kurser för vuxna invandrare och grundskolans arbete med de barn som kommer till Sverige och med dem vars föräldrar har gjort det. Vi vet att endast hälften av dem som är berättigade till sfi (svenska för invandrare) påbörjar utbildningen, och att bara en tredjedel av dem som gör det fullföljer den. Vi vet också att många ungdomar med utländsk bakgrund lämnar den svenska skolan med bristande kunskaper. Anledningarna till detta kan man diskutera. I ljuset av de resultat som presenterats ovan rörande sambandet mellan språkkunskaper och arbetsmarknadsintegration framstår det som än mer angeläget att komma tillrätta med dessa problem.

Referenser

- Björnvall, K. (2001), *En gravad hund: det svenska språket i en mångkulturell vardag*, Stockholm: Carlssons, 158 s.
- Borjas, G. J. (1984), "The Economic Status of Male Hispanic Migrants and Natives in the United States", i Ehren-

- berg, R. (red.), *Research in Labor Economics*, Greenwich: JAI Press, s. 65–122.
- Boyd, S. (2004), ”Utländska lärare i Sverige – attityder till brytning”, i Hyltenstam, K. och Lindberg, I.(red.), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Carliner, G. (1980), ”Wages, Earnings and Hours of First, Second and Third Generation American Males”, *Economic Inquiry* 18, s. 87–102.
- Carlsson, M, T. Perlinger och D. Rooth. (2005), ”Survey response and test-performance using economic incentive schemes”, mimeo Högskolan i Kalmar.
- Charette, M. och R. Meng (1994), ”Explaining Language Proficiency”, *Economics Letters*, 44, s. 313–321.
- Chiswick, B. och P. Miller (1995), ”The Endogeneity Between Language and Earnings: International Analyses”, *Journal of Labor Economics*, 13, s. 246–288.
- Constant, A. och M-L. Schultz-Nielsen (2004), *Migrants, Work, and the Welfare State*, University Press of Southern Denmark. Odense, Danmark.
- Dustmann, C. (1994), ”Speaking Fluency, Writing Fluency, and Earnings of Immigrants”, *Journal of Population Economics*, 7(2), s. 133–156.
- Dustmann, C. och A. van Soest (2001), ”Language Fluency and Earnings: Estimation with Misclassified Language Indicators”, *Review of Economics and Statistics*, 83. s. 663–674.
- Dustmann, C. och A. van Soest (2002), ”Language and the Earnings of Immigrants”, *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 55, nr 3. s. 473–492.
- Dustmann, C. och F. Fabbri (2003), ”Language Proficiency and Labour Market Performance of Immigrants in the UK”, *Economic Journal*, July. s. 695–717.
- Duvander, A-Z. (2001), ”Do Country-Specific Skills Lead to Improved Labor Market Positions? An Analysis of

- Unemployment and Labor Market Returns to Education Among Immigrants in Sweden”, *Work and Occupations*, 28: s. 210–233.
- Edin, P.-A. & O. Åslund (2001), ”Invandrare på 1990-talets arbetsmarknad”, Forskningsrapport 2001:7, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Gwartney, J. och J. Long (1978), ”The Relative Earnings of Blacks and Other Minorities”, *Industrial and Labor Relations Review*, s. 336–346.
- Hayfron, J. (2001), ”Language Training, Language Proficiency and Earnings of Immigrants in Norway”, *Applied Economics*, 33, s. 1971–1979.
- Hyltenstam, K. och I. Lindberg (2004), *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Kennerberg, L. och K. Sibbmark (2005), ”Vilka deltar i svenska för invandrare?”, IFAU Rapport 2005:13.
- Lange, A. (2000), *Diskriminering, integration och etniska relationer*, Integrationsverket, Norrköping.
- Larsson, T. (1999), ”Språkets roll som en ekonomisk integrationsfaktor”, i *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*, Socialstyrelsen, Stockholm.
- Lundh, C., L. Bennich-Björkman, P. Pedersen och D. Rooth (2002), *Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärds-samhället*, Välfärdspolitiska rådets rapport 2002, Stockholm: SNS Förlag.
- Näringsdepartementet (2004), ”Öppna dörrar – sänkta trösklar”, Ds 2004:22, Stockholm:Fritzes.
- Piore, M. (1979), *Birds of Passage: Migrant Labour and Industrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivera-Batiz, F. (1990), ”English Language Proficiency and the Economic Progress of Immigrants”, *Economics Letters*, 34, s. 295–300.
- Rooth, D. (2004), ”The Effect of Language Proficiency on

- Employment for Immigrants - the Case of Sweden”, *Acta Wexioensia*, 55, s. 81–96.
- Rooth, D. och J. Ekberg (2005), ”Occupational mobility for immigrants in Sweden?”, kommande i *International Migration*.
- Rooth, D. och J. Saarela (2006), ”Modersmål och arbetsmarknadsutfall: finsk- och svenskspråkiga finländare i Sverige”, kommande i *Ekonomisk Debatt* under 2006.
- Skolverket (1996), *The Foundations for Future Learning*, The National Agency for Education, Rapport nr. 115. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2000), *The Foundation for Lifelong Learning*, Rapport nr. 188. Stockholm: Liber.
- Skolverket (2001), Svenska femtonåringars läsförmåga och kunnande i matematik och naturvetenskap i ett internationellt perspektiv. Skolverkets Rapport nr. 209. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2003), *Läsförståelse hos elever med utländsk bakgrund*. Skolverkets Rapport nr. 227. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2004), *Elever med utländsk bakgrund*. Stockholm: Skolverket.
- SOU 2003:77, *Vidare vägar och vägen vidare – svenska som andraspråk för samhälls- och arbetsliv. Betänkande från Sfi-utredningen*.
- Spence, M. (1973), ”Job Market Signalling”, *Quarterly Journal of Economics*, 87, s. 354–374.

Appendix A: Alternativa tabeller

Tabell A1. Beskrivning av datamaterialet.

	IU	IALS	IASS
	Tala	Läsa	Tala
Andel sysselsatta	72,4	60,2	83,0
Ålder	39,3	41,4	44,3
Andel män	48,5	48,6	100
Tid i Sverige (år)	12,9	15,0	14,9
Andel födda i:			
Norden	20,3	26,7	-
Europa	28,0	27,5	29,0
Utom Europa	51,7	45,8	71,0
Utbildning:			
Grundskola	13,7	38,2	25,4
Gymnasieskola	55,5	27,1	53,3
Eftergymnasial utbildning	30,8	34,7	21,3
Boende (länsnivå):			
Stockholm	43,2	-	29,0
Göteborg	12,3	-	14,8
Malmö	14,3	-	19,3
Storstad (endast IALS)	-	40,6	-

Tabell A2. Sysselsättning och tala svenska – IU/IASS.

	IU			IASS		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå:						
2	0,030 (0,097)	0,099 (0,095)	0,050 (0,096)	-0,005 (0,063)	0,013 (0,066)	0,017 (0,066)
3	0,093 (0,085)	0,167** (0,086)	0,090 (0,089)	0,081 (0,062)	0,111** (0,065)	0,097 (0,066)
4	0,223** (0,086)	0,247** (0,089)	0,142 (0,093)	0,203** (0,079)	0,214** (0,085)	0,191** (0,086)
Kvinna	-	0,078** (0,032)	0,073** (0,032)	-	-	-
Ålder	-	0,004 (0,003)	0,001 (0,003)	-	-0,006 (0,003)	-0,005 (0,003)
Tid i landet	-	0,009** (0,004)	0,014** (0,004)	-	-0,016 (0,021)	-0,014 (0,022)
Ursprung:						
Finland	-	ref.	ref.	-	-	-
Iran	-	-0,132** (0,052)	-0,154** (0,055)	-	-0,081** (0,045)	-0,072* (0,049)
Chile	-	0,034 (0,051)	0,001 (0,052)	-	0,023 (0,047)	0,036 (0,051)
Polen	-	-0,066 (0,046)	-0,100** (0,049)	-	-	-
Rumänien	-	-	-	-	ref.	ref.
Etiopien	-	-	-	-	0,030 (0,054)	0,033 (0,058)
Utbildning:						
Gymnasieutb	-	-	0,114** (0,049)	-	-	0,073* (0,042)
Universitet	-	-	0,205** (0,055)	-	-	0,066 (0,051)
Antal obs	812			559		

Not: ** (*) anger att värdet är skilt ifrån noll på 5 (10) procents signifikansnivå.

Tabell A3. Sysselsättning och läsa på svenska – IALS/IASS.

	IALS			IASS		
	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3	Mod. 1	Mod. 2	Mod. 3
Språknivå:						
2	0,272** (0,072)	0,220** (0,071)	0,183** (0,075)	0,040 (0,063)	0,037 (0,063)	0,037 (0,063)
3	0,325** (0,077)	0,288** (0,075)	0,227** (0,085)	0,140** (0,049)	0,146** (0,050)	0,132** (0,050)
4	0,522** (0,114)	0,419** (0,119)	0,332** (0,131)	0,120** (0,046)	0,115** (0,048)	0,097** (0,049)
Kvinna	-	-0,158** (0,057)	-0,160** (0,057)	-	-	-
Ålder	-	0,003 (0,005)	0,003 (0,005)	-	-0,007** (0,003)	-0,007** (0,003)
Tid i landet	-	0,007 (0,005)	0,007 (0,005)	-	-0,008 (0,021)	-0,007 (0,021)
Ursprung:						
Rumänien	-	-	-	-	ref.	ref.
Iran	-	-	-	-	-0,093** (0,045)	-0,085* (0,049)
Chile	-	-	-	-	0,003 (0,046)	0,017 (0,050)
Etiopien	-	-	-	-	0,011 (0,054)	0,013 (0,058)
Norden	-	ref.	ref.	-	-	-
Europa	-	-0,137* (0,084)	-0,153* (0,085)	-	-	-
Utomeuropa	-	-0,202** (0,084)	-0,225** (0,087)	-	-	-
Utbildning:						
Gymnasieutb	-	-	-0,063 (0,074)	-	-	0,076* (0,042)
Universitet	-	-	0,114 (0,080)	-	-	0,074 (0,052)
Antal obs	251	251	251	505	505	505

Not: ** (*) anger att värdet är skilt ifrån noll på 5 (10) procents signifikansnivå.

Appendix B: Beskrivning av data

Denna beskrivning visar hur det ursprungliga datamaterialet från respektive undersökning ser ut. Eftersom vi har genomfört viss selektion i data i syfte att göra de olika materialen samstämmiga stämmer inte alltid siffrorna i denna beskrivning med tidigare beskrivning.

Invandrarundersökningen – IU

Detta intervjumaterial samlades in av Anders Lange vid Centrum för invandrarforskning (Ceifo), Stockholms universitet under 1993. Studien ingick i en serie ”attitydstudier” som påbörjades redan 1969.⁴⁸ Syftet med 1993 års undersökning var bland annat att studera varför utrikes födda personer väljer att lämna sina hemländer, deras livsomständigheter efter ankomsten till Sverige samt deras erfarenheter av diskriminering inom olika sfärer i det svenska samhället. De grupper av utrikes födda som kom att studeras var chilensare, finländare, iranier och polacker. Vidare gjordes restriktionen att respondenten skulle vara 18-53 år gammal (1993) och ha varit bosatt i Sverige mellan 6 och 25 år.⁴⁹

Utifrån denna urvalsram valdes 400 personer av respektive grupp av utrikes födda ut för intervju. Totalt intervjuades 1 123 personer. Därmed var bortfallet endast trettio procent. Uppdelat per grupp intervjuades 272 chilensare, 284 finländare, 285 iranier och 282 polacker. Lange (2000) anger att deltagandet inte verkar vara selektivt i någon större utsträckning.

Respondenten tillfrågades under intervjun om han/hon för närvarande hade något arbete. Om respondenten angav sig vara icke arbetande tillfrågades han/hon om anledningen till detta.⁵⁰ 766 personer eller 68 procent angav att de hade ett arbete vid intervjutillfället. 179 personer eller 16 procent angav att de var arbetslösa medan resterande andel inte deltog i arbetskraften.

I slutet av intervjun ombads intervjuarna bedöma respon-

dentens kunskaper i svenska i två kommunikativa avseenden – förmågan att tala svenska och förmågan att förstå språket. Respondentens språkförmåga bedömdes utifrån en fyrgradig skala från mycket dålig till utmärkt.⁵¹ Endast 108 personer eller 10 procent kategoriserades som talande ”mycket dåligt” eller ”ganska dåligt” medan hela 534 personer eller 48 procent kategoriserades ha den bästa förmågan, dvs. att tala ”utmärkt svenska – nästan som infödd”.

International Adult Literacy Survey – IALS

IALS-undersökningen genomfördes av Mats Myhrberg vid Linköpings universitet på uppdrag av Skolverket. Studien ingick i ett internationellt samarbete i syfte att mäta vuxnas läskunskaper (se Skolverket, 1996, 2000). Huvuddelen av studien/intervjuerna genomfördes under 1995, men en kompletterande studie av utrikes födda genomfördes under 1998.

Urvalet för studien erhöles genom ett slumpmässigt urval av den svenska befolkningen över 15 år, dvs. det fanns ingen övre åldersgräns. Urvalet uppgick till totalt 5 275 personer varav 3 038 personer slutligen intervjuades. Därmed var bortfallet över fyrtio procent. Skolverkets bortfallsanalys tyder dock på att deltagandet inte var selektivt i någon större utsträckning. I den första intervjustudien som genomfördes 1995 uppgick antalet utrikes födda endast till 241 personer. Därför genomfördes ytterligare en studie 1998 för att komplettera gruppen utrikes födda. Därmed tillkom 305 utrikes födda personer så att det slutliga datamaterialet innehöll 546 utrikes födda personer i åldrarna 16–66 år. Av dessa var 87 personer under 25 år medan 53 personer var äldre än 53 år. Fortsättningsvis studeras enbart dem i åldern 25–53 år.

Även i denna studie tillfrågades respondenten om han/hon arbetade.⁵² 50 procent av de utrikes födda uppgav att de hade avlönat arbete (203 personer av 406) medan 8 procent (32 personer) arbetade i eget företag. Resterande andel var

antingen arbetslösa, 17 procent (70 personer), eller stod av någon anledning utanför arbetskraften.

Ett unikt inslag i denna undersökning var att deltagarna genomgick ett test av sin läsförmåga. Testet bestod i att lösa frågor med varierande svårighetsgrad efter att ha läst en medföljande text. Exempelvis skulle deltagaren kunna utläsa hur många tabletter som maximalt fick konsumeras efter att ha läst en medicineringsanvisning eller utifrån ett garantibevis kunna utläsa vilka rättigheter kunder har gentemot företaget som utfärdat garantibeviset om produkten gått sönder. Efter hur personerna presterade på testet kategoriserades de in i fem grupper efter en stigande skala i läskunskaper från 1 till 5. Kategori/grupp 1 och 2 visade på dåliga läskunskaper i svenska medan kategorierna 3, 4 och 5 visade på bra läskunskaper i svenska. Kunskaperna som krävdes för att nå kategori 3 var kalibrerade för att motsvara genomsnittlig läsförmåga i grundskolans årskurs 9.

Gruppen om 406 utrikes födda personer i åldern 25 till 55 år fördelade sig enligt följande på testet: 127 personer (31 procent) i kategori 1, 121 personer (30 procent) i kategori 2, 117 personer (29 procent) i kategori 3 och övriga i kategori 4 och 5. Således visar detta datamaterial att en stor andel utrikes födda har bristfälliga kunskaper i att kunna läsa och förstå svenska texter.

Individen fick även ange sin förmåga att läsa på svenska enligt en tregradig skala – läser utmärkt, bra, eller dåligt. Hela 87 procent av samma grupp på 406 personer angav sig läsa bra eller utmärkt.

Invandrades arbetsmarknad, språkkunskaper och sociala nätverk – IASS

Under våren 2003 genomfördes 559 intervjuer inom projektet Invandrades Arbetsmarknad, Språkkunskaper och Sociala Nätverk (fortsättningsvis IASS) med avsikten att framför allt mäta språkkunskaper och sociala nätverk hos fyra

invandrargrupper. Ansvarig för detta projekt var Dan-Olof Rooth vid Högskolan i Kalmar. De intervjuade är män som erhöll ett permanent uppehållstillstånd i Sverige under perioden 1987–89 av flyktingskäl och som invandrat från Etiopien/Eritrea, Chile, Iran eller Rumänien och då var i åldern 20–40 år.⁵³ Då intervjun genomfördes hade gruppen således varit minst fjorton år i Sverige. IASS har ett relativt kraftigt bortfall med en deltagandefrekvens om endast 51 procent.⁵⁴ Sämst deltagandefrekvens hade etiopier med enbart 37 procents deltagande. Via samkörning av uppgifter från olika register har det dock varit möjligt att analysera i vilken utsträckning som bortfallet tenderar att vara selektivt (se Rooth, 2005). Analyser av bortfallet visar att de som valt att delta i studien har något mer fördelaktiga värden vad gäller utbildningsbakgrund och tidigare position på arbetsmarknaden.

Även i denna studie tillfrågades respondenten om han arbetade.⁵⁵ Hela 83 procent angav att de hade avlönat arbete (466 personer utav 559) medan 46 personer (8 procent) aktivt sökte arbete.⁵⁶ Resterande andel stod av någon anledning utanför arbetskraften. Anledningen till den höga sysselsättningsgraden för gruppen beror troligen på en något skev deltagandegrad i positiv bemärkelse. Vid en jämförelse av arbetssituationen under år 1998 visade det sig att de som deltagit i intervjuerna hade cirka tio procentenheter högre sysselsättningsgrad än de som inte deltog. Detta utgör ett problem om de som valt att inte delta i studien har en lägre sysselsättningsgrad och sämre kunskaper i svenska eftersom vi då underskattar språkets betydelse för sysselsättningen. En mer avancerad form av bortfallsanalys tyder på att så inte skulle vara fallet (se Carlsson m.fl., 2005). I studien användes olika former av ekonomiska incitament för att öka deltagandegraden. Deltagandegraden var högre för gruppen som erhöll belöning för att delta jämfört med gruppen som inte fick någon belöning. Genom att jämföra medelvärdet

på språkkunskaper i de två grupperna kan vi analysera selektionens påverkan på de genomsnittliga språkkunskaperna. Om den ena gruppen har lägre/högre värde på språkkunskaperna kan vi misstänka att deltagandet i studien var selektivt med avseende på språkkunskaper. Så var inte fallet utan grupperna hade samma medelvärde.

Studien innehåller både uppgifter om självupplevd språkförmåga vad gäller att tala, läsa och skriva svenska och en av intervjuaren bedömd förmåga att tala svenska, dvs. på samma sätt som IU ovan.⁵⁷ Dessutom innehåller studien information om respondentens förmåga att läsa svenska vilken är uppmätt med samma lästest som användes i IALS-studien ovan. Intervjuaren bedömde att 198 personer eller 35 procent talade en bristfällig svenska (talade med ”brytning och till viss del ett begränsat ordförråd” eller med ”kraftig brytning och ett dåligt ordförråd”). Detta motsvarar ganska exakt andelen som i lästestet anses ha bristfälliga läskunskaper (kategori 1 eller 2) och även andelen som själva anser sig ha bristfälliga kunskaper i att tala svenska.^{58 59}

4. Arbetsgivares syn på utbildning, kunskaper i svenska och bedömning av utlandsfödda sökande⁶⁰

I detta kapitel redovisas svar från en enkät om arbetsgivares syn på invandrarers utbildning och kunskaper i svenska. Enkäten genomfördes av SNS under våren 2006 och ställdes till två grupper av chefer inom svenskt arbetsliv: (i) personalchefer i de 200 största företagen, statliga myndigheterna, kommunerna och landstingen (SLL); (ii) rekryterande chefer i Stockholms läns landsting. Den första gruppen av svarspersoner ger en bild av hur beslutsfattare, verksamma högt upp i organisationer, med stort inflytande på den svenska arbetsmarknaden, uppfattar de aktuella frågorna. I den andra gruppen får vi en mer heltäckande bild på olika nivåer i en stor enskild organisation där många utlandsfödda arbetar.

Enskilda arbetsgivares/chefers syn är ofta påtagligt frånvarande i debatten kring behovet av goda kunskaper i svenska och i vilken utsträckning de har svårt att värdera utlandsfödda arbetssökanden i det praktiska arbetet med rekrytering. Forskare och politiker är i stället de som hörs mest. Företrädare för fackliga organisationer och representanter för centrala arbetsgivarorganisationer deltar också med argument utifrån sina olika utgångspunkter och önskemål. Men vi vet egentligen ganska lite om hur de som genom sina beslut och bedömningar kan spela en helt avgörande roll för vem som blir anställd och vem som blir utgallrad, uppfattar olika problem kring detta tema. Är all utbildning

likvärdig, eller ser dessa beslutsfattare stora skillnader mellan utbildningar från olika länder? Hur viktigt är det att behärska svenska språket på olika befattningar i olika typer av organisationer? Upplever de problem med att bedöma utländska utbildningar och yrkeserfarenheter? Är det möjligt att utifrån en ansökan avgöra om en person har tillräckliga kunskaper i svenska språket?

I kapitel 4 redogör vi först kort för svarsfrekvensen för enkäterna i de två urvalen och presenterar därefter resultaten från de två enkäterna. Efter en kort beskrivning av svarspersonerna och deras organisationer följer en tematiskt indelad redogörelse med början i frågor om utbildning och yrkeserfarenhet, följd av frågor om kunskaper i svenska språket, och till sist ett antal frågor om bedömningar av utlandsfödda sökanden. Kapitlet avslutas med en kort diskussion kring resultaten. I appendix återfinns en beskrivning av undersökningens uppläggning och praktiska genomförande.

Sammanfattning av antalet svar och utfallet av enkäten

Det totala antalet utskick och svar ser ut enligt tabell 4.1. Svarsfrekvenserna kan framstå som låga, särskilt bland 200-företagen där den är endast 30 procent. Samtidigt är detta inte särskilt förvånande. Dels är det en allmän erfarenhet att det blir allt svårare att få människor att besvara enkäter, dels vände vi oss till de högst ansvariga personalcheferna för vilka man kan misstänka att gallring bland arbetsuppgifter är nödvändig. Även i SLL finns det ett stort bortfall, och det finns en risk för att inte heller detta urval av svarande är representativt.⁶¹ Upplägget för enkäterna har dock inte haft som primärt syfte att nå representativitet. Vi får här vara nöjda med att veta att vi har svar från en stor mängd personer i chefsställning inom olika delar av svenskt arbetsliv. Särskilt SLL-urvalet innehåller så många svar att det möjliggör uppdelningar efter t.ex. kön, hur hög chefsbefattning personen har, hur många rekryteringar personen har gjort

osv. Dessutom kan vi undersöka samband av typen: ”den som svarar X på fråga A, vad svarar han eller hon på fråga B?”

Tabell 4.1. Slutliga urval, svaranden och svarsfrekvens. 200-företag och SLL.

	SLL	200-företag
Antal utskick	2 260	215
Antal fullständiga svar	1 179	64
Svarsfrekvens	52,2 %	29,8 %

Resultat

Vilka besvarade enkäten?

I enkätens inledande del ombads den tillfrågade att uppge ålder och kön. I SLL var tre av fyra svarspersoner kvinnor, medan det bland 200-företagen var lika många män som kvinnor som besvarade enkäten (se tabell 4.2). Cheferna på SLL tillfrågades också om de hade underordnade rekryterande chefer, vilket ca 20 procent sade sig ha. Man kan misstänka att personer som har underordnade chefer inte lika ofta konfronteras med direkta bedömningsfrågor vid rekryteringar. Å andra sidan befinner sig dessa personer högre upp i organisationen och har därför åtminstone ett övergripande ansvar för ett större antal rekryteringar.

Enkäten till 200-företagen riktades till personalchefer i stora organisationer. Drygt 75 procent av svarspersonerna uppgav också att de var ”personalansvariga på ledningsnivå”. Några få svarade att de var ”personalansvariga på lägre nivå” eller beskrev att de t.ex. arbetade med personalfrågor i en stabsfunktion. På frågan om antalet medarbetare i organisationen sträcker sig svaren från 9 till 100 000, med ett genomsnitt runt 7 000 och en median på 1 500. I vissa fall är det motiverat med låga siffror då en del företag med stor omsättning har liten verksamhet i termer av antal anställda (t.ex. investmentbolag). I andra fall kan skillnader bero på

att man har tolkat frågan om ”organisation” olika, där en del uppfattar det som den arbetsplats de själva verkar på snarare än hela den organisation man arbetar för.

På den svårbedömda frågan om andelen utlandsfödda anställda är genomsnittet 14 procent i SLL-urvalet och 10 procent bland 200-företagen. I båda urvalen är mediansvaret 10 procent. Värt att notera är också att det finns ett litet antal svarspersoner inom SLL som uppger att samtliga anställda är födda utomlands. På arbetsplatserna i SLL är också andelen högskoleutbildade mycket hög: hela 65 procent i genomsnitt. Detta är naturligtvis en följd av att sjukvården dominerar verksamheten och att många yrken där förutsätter högre utbildning.

Beträffande svarspersonernas erfarenhet av rekryteringar under de senaste två åren ser vi att det finns stor variation i båda urvalen. Antalet genomförda rekryteringar sträcker sig från inga alls till över 100. Medianpersonen på SLL uppger att han eller hon har behandlat tre ansökningar från utlandsfödda under de senaste två åren. I 200-företagen är det något fler, fyra stycken. En stor andel, drygt 25 procent i båda urvalen (inklusive dem som inte har genomfört några tjänstetillsättningar), säger sig inte ha behandlat någon ansökan från personer födda utomlands under de senaste två åren. I den andra extremen hittar vi ett antal chefer som har behandlat hundratals ansökningar från utlandsfödda.

Frågor om utbildning och yrkeserfarenhet

En första grupp frågor behandlade hur den tillfrågade ser på utbildningens betydelse vid anställningar, och om man uppfattade att det fanns skillnader i utbildningskvalitet mellan olika länder. De flesta ser det kanske som självklart att utbildning många gånger är en avgörande faktor för chanserna på arbetsmarknaden. Som diskuterades i kapitel 2 är detta också en central del av humankapitalteorin: utbildning ökar produktiviteten och förbättrar därmed individens möjlighe-

Tabell 4.2. Beskrivning av svarspersoner och deras organisationer.

SLL	Medelv	Median	min	max
Andel kvinnor	73,9 %			
Ålder	51	52	18	67
Andel med underordnade rekryterande chefer	21,1%			
Hur stor är andelen män i er organisation?	19,6%	12	0	100
Hur stor andel av era anställda är födda utomlands?	14,4%	10	0	100
Hur stor andel av era anställda har universitets-/högskoleutbildning?	64,4%	70	0	100
Hur många ansökningar från personer födda utomlands har du själv på något sätt behandlat de senaste två åren?	11,7	3	0	300
Hur många tjänstetillsättningar har du själv gjort de senaste två åren?	5,2	3	0	100
200-företag	Medelv	Median	min	max
Andel kvinnor	50,0 %			
Ålder	49,8	50	30	65
Andel "personalchef på ledningsnivå"	76,6 %			
Ungefär hur många medarbetare finns i er verksamhet totalt i Sverige?	7 254	1 500	9	100 000
Hur stor är andelen män i er organisation?	58,6%	62,5	10	90
Hur stor andel av era anställda är födda utomlands?	10,0%	10	0	30
Hur stor andel av era anställda har universitets-/högskoleutbildning?	32,7%	24,5	1	90
Hur många ansökningar från personer födda utomlands har du själv på något sätt behandlat de senaste två åren?	31,6	4	0	1 000
Hur många tjänstetillsättningar har du själv gjort de senaste två åren?	12,2	4,5	0	120

ter på arbetsmarknaden. Samtidigt förekommer ibland argumentet att forskare och politiker överskattar utbildningens betydelse på arbetsmarknaden. Av svaren i tabell 4.3 framgår att så gott som alla menar att utbildning är en viktig faktor vid anställningar. I SLL-urvalet ligger genomsnittet på 9,3 (på skalan 1–10) och hela 96 procent svarade i intervallet 7–10 ("hög"). Även om siffrorna är något lägre för 200-företagen är det ändå entydigt att den arbetssökandes utbildning har stor betydelse i rekryteringsprocessen.

Därför är det extra intressant att en så stor andel inte verkar ha någon uppfattning om huruvida det finns kvalitetskillnader mellan utbildningar från olika länder, eller om utbildningssystemen i Nordamerika och Västeuropa är bättre än de i övriga världen. Över hälften av svarspersonerna uppgav "vet ej" på dessa frågor. Med tanke på att en typisk (och så gott som alltid omtvistad) internationell ranking av universitet brukar domineras totalt av nordamerikanska institutioner, med ett visst inslag av europeiska lärosäten, borde svaret på frågan vara ganska klart, i alla fall beträffande högre utbildning. Däremot är inte kvaliteten på dessa länders grund- och gymnasieutbildningar självklart lika hög. Bland dem som hade en uppfattning verkar det dock finnas en tendens i den riktning man kan förvänta sig avseende högre utbildningar, dvs. att de anser att skillnader mellan länders utbildningssystem föreligger och att Nordamerika och Västeuropa har bättre utbildningar.

Det är också lite anmärkningsvärt att en så stor andel inte uppfattar att det finns några större skillnader i kvalitet mellan olika svenska universitet och högskolor. Många har ingen uppfattning i frågan, och bland dem som har det anser cirka hälften (i båda urvalen) att inga större skillnader förekommer. Dessa svar är inte i linje med vad som brukar framkomma vid intervjuer med arbetsgivare, där de tillfrågats om hur de ser på examina från olika svenska universitet. De rimmar också dåligt med resultaten från Gartell och Regnér

Tabell 4.3. Frågor om utbildning och yrkeserfarenhet (%).

	SLL					200-företag				
	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej
Är den sökandes utbildning en betydelsefull faktor vid anställning?	1,1	3,4	95,5	9,3	0,8	1,6	9,5	88,9	8,3	1,6
Upplever du skillnader i kvalitet mellan utbildningar från olika länder?	23,6	28,0	48,4	6,1	51,5	33,3	26,7	40,0	5,3	53,1
Upplever du att utbildningssystemen i Nordamerika och Västeuropa i allmänhet är bättre än i övriga världen?	23,7	24,1	52,2	6,1	62,8	35,3	20,6	44,1	5,4	46,9
Upplever du att det finns stora skillnader mellan svenska universitet och högskolor vad gäller dess kvalitet?	48,0	24,0	28,1	4,6	39,9	43,1	21,6	35,3	5,1	20,3
Upplever du att svenska utbildningar står sig bra i internationell konkurrens?	3,3	17,9	78,8	7,7	27,2	2,0	39,2	58,8	7,0	20,3
Är det viktigt att utrikes födda personer har kompletterat sin utländska utbildning med åtminstone viss svensk utbildning?	7,8	12,3	80,0	8,2	9,4	28,3	24,5	47,2	6,1	17,2
Hur användbara är utländska utbildningskvalifikationer på grundskole- eller gymnasienivå på den svenska arbetsmarknaden?	22,8	33,6	43,6	6,1	62,1	22,0	34,1	43,9	6,0	35,9
Hur användbara är utländska utbildningskvalifikationer på eftergymnasial nivå på den svenska arbetsmarknaden?	9,3	25,0	65,7	7,1	44,1	7,8	21,6	70,6	7,3	20,3
Är det viktigt att utrikes födda personer har åtminstone viss yrkeserfarenhet från Sverige?	22,6	21,8	55,5	6,5	7,1	49,2	18,0	32,8	4,9	4,7
Upplever du att utländska yrkeskvalifikationer är svåra att överföra till svenska förhållanden?	34,1	28,9	37,0	5,4	26,9	51,1	29,8	19,1	4,6	26,6

Anm: "Gm" anger genomsnittligt svar på en skala 1–10 (bland de svarande), "Låg" anger andelen i intervallet 1–4, "Mitt" 5–6 och "Hög" 7–10. "Vet ej" anger andelen som angett "ingen uppfattning", dessa svar är inte med i övriga beräkningar.

(2005) som visar att valet av högskola har stor betydelse för individens framtida karriär.

Många har heller ingen uppfattning om hur användbara utländska utbildningskvalifikationer är på den svenska arbetsmarknaden. Detta gäller även för högre utbildning genomförd i utlandet. Andelen som inte anser sig ha någon uppfattning om utländsk högre utbildning är nära 50 procent i SLL och 20 procent för 200-företagen. De som besvarat frågan förefaller dock anse att utländska utbildningar har ett värde även i Sverige, framför allt är detta fallet för kvalifikationer på högre nivå.

Om vi skall tro på dessa svar är inte uppfattade skillnader i kvalitet mellan utbildningar från olika länder en starkt bidragande orsak till de svårigheter vissa grupper av utrikes födda möter på den svenska arbetsmarknaden. Samtidigt framkommer en del motsägelsefulla mönster där en övervägande andel anser att svenska utbildningar står sig bra i internationell konkurrens (dvs. man har en uppfattning om förhållandet mellan Sverige och andra länder), och att många ser det som viktigt att den sökande har åtminstone viss svensk kompletterande utbildning. Hos de tillfrågade på SLL är betonandet av kompletterande svensk utbildning mycket starkt, vilket sannolikt förklaras av att en stor andel av de yrken som är aktuella där är reglerade och förutsätter legitimering. Mönstret finns dock även hos 200-företagen. Att de anser att behovet av svensk kompletterande utbildning är starkt borde samtidigt innebära att enbart utländsk utbildning inte bedöms som likvärdig med en svensk utbildning.

På liknande sätt som för utbildning kan det uppfattas som svårt att överföra utländsk yrkeserfarenhet och viktigt att ha förvärvat viss erfarenhet från den svenska arbetsmarknaden. Svaren från SLL ger här inget tydligt besked om överförbarheten – det verkar varken vara lätt eller svårt och fördelningen över skalan är förhållandevis jämn. Hos 200-företa-

gen ser man det som lättare att tillvarata utländsk yrkeserfarenhet. Hälften av svaren ligger i kategorin ”låg”, dvs. man upplever det inte som ett problem. Det ligger nära till hands att tro att skillnaderna mellan urvalen beror på att SLL verkar enbart i Sverige med ofta specifikt svenska förhållanden och regelverk, medan 200-företagen oftare agerar på en internationell marknad. Hälften av svaren i den senare gruppen anger också att betydelsen av att ha arbetat i Sverige är liten, medan detta uppfattas som viktigare bland de tillfrågade i SLL.

Vissa skillnader existerar således för svaren i de två urvalen. På motsvarande sätt är det tänkbart att det finns variationer mellan grupper inom respektive urval. Delar man upp SLL-svaren efter kön och om personen har underordnade rekryterande chefer, och 200-företagens svar efter kön, framkommer en del intressanta skillnader. Det är t.ex. vanligare att män och högre chefer i SLL anser att utbildningssystemen i Nordamerika och Västeuropa håller högre kvalitet än i andra länder. En liknande skillnad finns i svaren på frågan om utländska utbildningars användbarhet, där kvinnor är mer positiva till dessa än vad män är.

Frågor om svenska språket

Vi övergår nu till att redovisa svaren på enkätens frågor om svenska språket. Här handlade frågorna dels om vilka krav man ställer på kunskaper i svenska för olika typer av tjänster, dels huruvida man anser att invandrade personer i allmänhet uppfyller dessa krav (se tabell 4.4).

En inledande fråga var om det är viktigt att behärska svenska språket i den tillfrågades organisation. Svaren från SLL pekar på att detta är mycket viktigt, särskilt på kvalificerade tjänster. 200-företagen anger i allmänhet något lägre prioritet av kunskaper i svenska språket. Majoriteten i båda urvalen anser också att kvalificerade tjänster ställer högre krav på talad och, i ännu högre utsträckning, skriven svens-

Tabell 4.4. Frågor om svenska språket (%).

	SLL					200-företag				
	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej
Är det viktigt att behärska det svenska språket i er organisation?										
På kvalificerad tjänst	1,0	3,2	95,8	9,1	0,5	20,6	14,3	65,1	6,9	1,6
På mindre kvalificerad tjänst	6,7	20,2	73,1	7,7	4,2	12,9	37,1	50,0	6,6	3,1
Anser du att en kvalificerad tjänst (med krav på eftergymnasial utbildning) förutsätter bättre uttal och färre grammatiska fel i tal än en mindre kvalificerad tjänst?	19,2	14,2	66,6	6,9	9,8	29,3	17,2	53,4	6,2	9,4
Anser du att en kvalificerad tjänst förutsätter färre grammatiska fel i skrift än en mindre kvalificerad tjänst?	11,0	11,1	77,9	7,6	6,5	17,5	12,3	70,2	7,1	10,9
Upplever du att personer födda utomlands saknar nödvändiga/ tillräckliga kunskaper i svenska för arbete i er organisation?										
På kvalificerad tjänst	58,6	15,7	25,6	4,1	21,9	73,3	15,6	11,1	3,2	29,7
På mindre kvalificerad tjänst	58,3	20,7	21,0	3,9	25,3	60,9	26,1	13,0	3,8	28,1

Not: "Gm anger genomsnittligt svar på en skala 1–10 (bland de svarande)", "Låg" anger andelen i intervallet 1–4, "Mitt" 5–6 och "Hög" 7–10. "Vet ej" anger andelen som angett "ingen uppfattning", dessa svar är inte med i övriga beräkningar.

ka. Denna bedömning var något mer uttalad bland män än bland kvinnor och vanligare bland svarspersoner med underordnade rekryterande chefer.

Vi frågade också vilket av fyra alternativ som stämde bäst in på hur väl man behöver behärska språket i tal och skrift för att vara anställningsbar (se tabell 4.5). Inte oväntat ansåg de svarande att om en person talar grammatiskt fel så är det ett större problem än om personen talar med en brytning.

Tabell 4.5. Hur väl måste man behärska det svenska språket i tal (skrift) för att vara anställningsbar hos er? Ange det alternativ som bäst överensstämmer med er generella uppfattning.

I tal:	SLL (%)	200-företag (%)
Personen har ett "svenskt" uttal och gör få grammatiska fel	10,7	4,7
Personen talar med utländsk brytning och gör få grammatiska fel	61,5	46,9
Personen har ett "svenskt" uttal men gör flera grammatiska fel	11,7	17,2
Personen talar med utländsk brytning och gör flera grammatiska fel	11,1	18,8
Ingen uppfattning	5,0	12,5
I skrift:		
Texten innehåller inga språkmässiga felaktigheter	13,6	7,8
Texten innehåller bara ett fåtal språkmässiga felaktigheter	43,8	35,9
Texten innehåller språkmässiga fel men dessa påverkar inte dess begriplighet	39,1	40,6
Texten innehåller språkmässiga fel som till viss del påverkar dess begriplighet	1,4	6,2
Ingen uppfattning	2,1	9,4

62 procent av SLL-svaren angav "utländsk brytning men få grammatiska fel" som krav för att vara anställningsbar. Var tionde svarsperson (i SLL) ansåg att det krävdes både "svenskt uttal och få grammatiska fel", och ungefär lika många ansåg att såväl grammatiska fel som utländsk brytning var acceptabla. 200-företagens svar var i allmänhet mer förskjutna mot större acceptans för brytning och grammatiska fel i tal. Beträffande kraven på skriven svenska var fördelning av svar mer likartad i de två urvalen. De allra flesta, över 75 procent, valde antingen "ett fåtal språkmässiga felaktigheter" eller "språkmässiga felaktigheter som inte påverkar textens begriplighet" som den acceptabla nivån.

Enkäten innehöll också en öppen fråga där man fritt kun-

de lägga till information eller synpunkter. Många som gjorde det uttalade sig om just betydelsen av språkkunskaper. I SLL betonar man starkt behovet av att kunna kommunicera på svenska och att patientsäkerheten förutsätter att missförstånd undviks. En svarsperson uttrycker det så här:

För att arbeta i vården är det absolut ett grundläggande krav att behärska språket till fullo. Brukarna i vården är redan i grunden i underläge p.g.a. sjukdom. Patienten har rätt att känna en absolut trygghet i att bli språkligt och kulturellt förstådd även om rösten är svag och krafterna tryter.

Men värdet av att kunna kommunicera med patienter på andra språk än svenska lyfts också fram:

Utländska personer med andra modersmål är en tillgång i organisationen vid handhavande av patienter med samma språk. Vid smärta är det mycket lättare att förstå sitt eget språk. Dock måste man förstå och tala svenska språket tämligen väl för det skall fungera bra på vår avdelning.

Bland 200-företagen påpekar flera att koncernspråket är engelska och att svenska därför inte har så stor betydelse. Det finns också svar som betonar att kraven på svenska språket varierar från tjänst till tjänst och att det är behovet av kommunikation på ett visst språk som är avgörande. Det är inte alltid så att en i hierarkin högre tjänst automatiskt förutsätter bättre kunskaper i svenska, vilket framgår av nedanstående citat:

Ofta accepteras sämre språkkunskaper bättre hos exempelvis läkare än hos mentalskötare av patienter.

I en av frågorna ombads svarspersonen ange om man trodde att utländsk brytning påverkade kontakter med t.ex. medar-

betare och kunder. Skalan var från -5 (påverkar mycket negativt) till +5 (påverkar mycket positivt). Två tredjedelar av de som svarat i 200-företagen angav "0", dvs. påverkar inte alls. I SLL var motsvarande andel strax under hälften, medan de flesta övriga svar var antingen "-1" eller "-2", dvs. något negativt. Man kan misstänka att dessa svar i viss mån snarare speglar hur svarspersonen tycker att det borde vara (eller hur man borde svara), än hur man faktiskt tror att det är. Som redovisades i kapitel 3 finns det forskning som visar att människor tenderar att bedömas efter brytning, och att det ofta finns låg tolerans för variationer i uttalet av svenska språket.

Tolkningen av svaren på frågorna om huruvida utlandsfödda saknar nödvändiga eller tillräckliga kunskaper i svenska för arbete i svarspersonens organisation beror på utgångspunkten (se tabell 4.4). Helt klart är att majoriteten i båda urvalen inte anser detta vara fallet. Runt 30 procent (i såväl SLL som 200-företagen) av svarspersonerna angav värdet 1 på denna fråga, vilket kan tolkas som att de inte alls upplever detta vara fallet. Genomsnittet ligger också förhållandevis lågt. Samtidigt anser var fjärde svarsperson i SLL att det i hög utsträckning förekommer så stora brister i språkkunskaper hos utlandsfödda att de har svårt att arbeta i den aktuella organisationen på kvalificerade tjänster. För mindre kvalificerade tjänster anser fortfarande var femte att utlandsfödda saknar nödvändiga språkkunskaper för att kunna anställas. Här kan skillnaden mot 200-företagen bero på olika saker. Dels är, som tidigare nämnts, den senare gruppen mindre beroende av svenska språket i verksamheten. Dels befinner sig de tillfrågade inom SLL oftare på lägre nivå, och kan därför i högre grad tänkas komma i kontakt med sökande med lägre kvalifikationer.

Frågor om bedömningar av utlandsfödda sökande

I diskussionen kring varför utlandsfödda personer många

gångar har svårt att få arbete över huvudtaget, och särskilt ett som motsvarar deras formella kompetens, förekommer en mängd försök till förklaringar. Diskrimineringsargumentet har stor tyngd i debatten. En variant av statistisk diskriminering är att arbetsgivaren har svårt att bedöma kvalifikationerna hos en del sökande, och därför sorterar bort dessa för att slippa bära kostnaden för att skaffa nödvändig information. Det kan vara att arbetsgivaren inte känner till utbildningen som personen har (eller skolan/universitetet där han eller hon har utbildat sig). Det kan också vara en osäkerhet kring om arbetssökanden med utländsk yrkeserfarenhet har liknande kompetens som personer med motsvarande yrkeserfarenhet från anställningar i Sverige.

Denna typ av förmodade problem ligger till grund för många politiska insatser. Ett exempel är det under 2005 startade arbetsmarknadsprogrammet "Yrkesbedömning" där personer med "ingen eller begränsad erfarenhet av svenskt arbetsliv" ges möjlighet att visa upp sina yrkeskvalifikationer för antingen ett företag i en viss bransch eller för en utbildningsanordnare. Tanken är naturligtvis att personen skall få ett intyg på sin kompetens som sedan kan visas upp för potentiella arbetsgivare. Detta är en form av *validering*, dvs. en bedömning av dokumentation av en individs kompetens på ett område. Validering kan gälla både formell dokumenterad kompetens (t.ex. utbildning) och "reell" kompetens (t.ex. genom arbete förvärvade yrkesfärdigheter, se Integrationsverket (2006, s. 172)). Regeringen förefaller uppfatta att det finns ett behov av förbättrade insatser på detta område och tillsatte 2003 den s.k. Valideringsdelegationen som ska verka under perioden 2004–2007.

Verkar det då finnas ett behov av att underlätta bedömningen och urvalet hos våra undersökta organisationer? I tabell 4.6 redovisas svaren på ett antal frågor kring bedömningar av utlandsfödda sökande, värdet av validering och i vilken utsträckning arbetsgivaren använder olika verktyg för

att underlätta vid rekryteringar. De första frågorna rörande eventuella svårigheter att bedöma utländska utbildningar gav det intressanta utfallet att nästan varannan respondent i SLL sade sig inte ha någon uppfattning. Andelen är lägre i 200-företagen, men fortfarande förhållandevis hög. Detta kan delvis förklaras av att alla inte har gjort rekryteringar eller bedömt utländska sökande, men speglar nog också att man kanske inte har tänkt i dessa banor. Inom sjukvården är det förvisso så att många yrken är reglerade och att de som är aktuella för en tjänst alltid har godkänts och legitimerats av Socialstyrelsen. Men bland dem som hade en uppfattning hamnade en majoritet av svaren i kategorin hög, även om medelvärdena inte vittnar om några dramatiska svårigheter. Störst verkar problemen vara att bedöma utländska utbildningar på grundskole- och gymnasienivå.

Om vi jämför dem som uppger sig ha genomfört minst en rekrytering under de senaste två åren med dem som inte har gjort det finner vi att den förra gruppen ser mindre svårigheter att bedöma utländska utbildningar. Det verkar alltså finnas en viss inlärningseffekt av att genomföra rekryteringar, men det är värt att påpeka att gruppen som har genomfört rekryteringar men inte uppger att de har behandlat ansökningar från utlandsfödda är den som ser minst svårigheter att bedöma utländska utbildningar. Ett optimistiskt och kanske mer intressant resultat är att de som har genomfört rekryteringar är mer övertygade om användbarheten av utländsk utbildning. Å andra sidan – den grupp som ser störst användbarhet av utländska utbildningar både på högre och lägre nivå är de som har genomfört rekryteringar men inte behandlat ansökningar från utrikes födda.

Många chefer upplever också svårigheter att bedöma en persons språkfärdigheter utifrån en skriven ansökan. Med andra ord fungerar inte ansökan som ett tillräckligt bra urvalsinstrument för kunskaper i svenska, vilket skulle kunna innebära risk för statistisk diskriminering där alla ”dras över

en kam”. En klar majoritet menar också att bristande språkkunskaper hos utlandsfödda visar sig vid intervjuer. Denna fråga kan tolkas på två sätt: antingen som att det ofta visar sig vid intervjuer att sökande har dåliga kunskaper i svenska, eller att intervjun fungerar som ett instrument som tydligt påvisar vilka kunskaper personen har. Eftersom de som anser att invandrade ofta saknar tillräckliga kunskaper i svenska också tenderar att ange ett högre alternativ på denna fråga, förefaller det dock som att åtminstone en del av svarspersonerna tolkat frågan enligt det första alternativet.

Med tanke på dessa svar är det kanske lite förvånande att var fjärde som svarat ändå anser att intyg på genomförda språktest inte skulle underlätta bedömningen. Det är i sammanhanget intressant att notera att det för t.ex. läkare finns tydliga krav på dokumenterade kunskaper i svenska för att få rätt att arbeta i Sverige. Möjligen kan man tolka SLL-svaren, som pekar på att det finns problem att bedöma kunskaper i svenska, men där samtidigt en stor andel visar en ganska ljum inställning till språktest, som att dagens tester inte ger tillräckligt goda indikationer på de färdigheter som behövs för att verka i vissa positioner. Dock skall det sägas att ungefär hälften av de som besvarat frågan anser att ett intyg skulle underlätta bedömningen, men ett medelvärde på runt 5–6 antyder att denna åsikt inte är speciellt stark. Det är möjligt att arbetsgivarnas svar på denna fråga baseras på i vilken utsträckning de upplever att godkänd sfi (dvs. ett formellt intyg liknande det som ett språktest ger) innebär tillräckliga kunskaper i svenska för arbete på svensk arbetsmarknad. I vilken utsträckning så är fallet kan inte avgöras med dessa data.

Efterfrågan på valideringar av utbildningar och yrkeskompetens ger ett mycket tydligare resultat i båda urvalen. Runt 80 procent av svaren ligger i kategorin hög, och medelvärdet är ungefär 8 på en tiogradig skala. Samtidigt verkar valideringar vara ovanliga, framför allt bland 200-före-

Tabell 4.6. Frågor kring bedömning av utlandsfödda och validering av utländsk kompetens (%).

	SLL					200-företag				
	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej	Låg	Mitt	Hög	Gm.	Vet ej
Upplever du svårigheter med att bedöma kvaliteten och innehållet i en utländsk grundskole- eller gymnasieutbildning?	14,5	20,4	65,2	7,2	49,6	15,2	4,3	80,4	7,3	28,1
Upplever du svårigheter med att bedöma kvaliteten och innehållet i en utländsk eftergymnasial utbildning?	16,9	21,5	61,7	6,9	41,1	26,0	16,0	58,0	6,3	21,9
Anser du att det är svårt att bedöma en persons språkfärdigheter utifrån en skriven ansökan?	18,2	18,2	63,5	6,9	8,0	9,3	22,2	68,5	7,2	15,6
Upplever du att bristande språkkunskaper hos utlandsfödda personer visar sig vid intervjuer?	5,1	13,8	81,1	7,9	12,2	10,0	20,0	70,0	7,1	21,9
Anser du att ett intyg på ett genomfört språktest skulle underlätta bedömningen av utlandsfödda sökande?	26,9	18,9	54,2	6,3	18,4	27,8	25,9	46,3	5,6	15,6
Anser du att validering (översättning och kvalitetsjämförelse) av utlandsföddas yrkeskompetens kan underlätta bedömningen av sökande?	8,3	14,8	76,9	7,7	17,2	1,7	15,5	82,8	7,8	9,4
Anser du att validering av utländsk utbildning kan underlätta bedömningen av sökande?	6,9	13,4	79,8	7,8	16,2	0,0	13,8	86,2	8,0	9,4
Vilka metoder använder ni för att bedöma utlandsfödda sökande?										
Skriftligt språktest	88,5	3,2	8,3	1,9	22,6	84,6	7,7	7,7	2,2	18,8
Formell bedömning av muntliga kunskaper i svenska	56,1	9,7	34,2	4,3	22,9	77,4	7,5	15,1	2,9	17,2
Validering av yrkeskompetens	42,3	9,0	48,7	5,4	26,5	64,8	11,1	24,1	3,8	15,6
Validering av utbildning	41,0	9,0	50,0	5,6	26,2	57,4	16,7	25,9	3,9	15,6

Not: "Gm anger genomsnittligt svar på en skala 1–10 (bland de svarande), "Låg" anger andelen i intervallet 1–4, "Mitt" 5–6 och "Hög" 7–10. "Vet ej" anger andelen som angett "ingen uppfattning", dessa svar är inte med i övriga beräkningar.

tagen. En tolkning är att svarspersonerna ser validering som värdefullt, men inte finner det värt kostnaden att själva genomföra eller bidra till dessa. Utifrån detta verkar det som att de politiska ambitionerna att utveckla och förbättra valideringar av olika slag har stöd i uppfattningar hos en av de mest intressanta målgrupperna. Dessa resultat avviker dock från dem som erhålls av Dingu-Kyrklund (2001), som också intervjuat arbetsgivare kring dessa frågor. Hon finner att arbetsgivare inte upplever värdering av utländska utbildningar som något utslagsgivande i rekryteringsförfarandet och att många arbetsgivare har egna verktyg för att bedöma de arbetsökandes kompetens och kunskaper. Integrationsverket (2006) rapporterar dock att deltagande arbetsgivare är positiva till försök som görs med validering.

De avslutande frågorna visar att en tydlig majoritet av svaranden inte använder sig av skriftliga språktest vid anställningar av utlandsfödda sökanden och att strax över hälften inte heller använder någon annan form av bedömning av hur personen talar svenska. Vad gäller användandet av valideringsinstrument för att bedöma utbildningar och yrkeserfarenhet anger ungefär hälften att de gör så.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redovisat svar från en enkät om arbetsgivares syn på invandrades utbildning och kunskaper i svenska. Enkäten genomfördes av SNS under våren 2006 och ställdes till två grupper av chefer inom svenskt arbetsliv: (i) personalchefer i de 200 största företagen, statliga myndigheterna, kommunerna och landstingen; (ii) rekryterande chefer i Stockholms läns landsting. I den första gruppen svarade 64 personer (30 procent av urvalet) medan 1 179 (52 procent) svarade i den andra gruppen. Därför kan man inte utgå från att svaren är helt representativa, men de är tillräckligt många för att ge indikationer.

Av svaren på frågorna kring utbildning framgår att så gott som alla menar att utbildning är en viktig faktor vid anställningar. Men däremot anser de sig inte kunna skilja på kvaliteten på utbildning vid olika lärosäten inom Sverige eller mellan olika lärosäten utomlands. Dessa resultat motsägs till viss del av att många anser att viss kompletterande svensk utbildning är en nödvändighet. Om vi ändå skall tro på dessa inledande svar utgör inte uppfattade skillnader i kvaliteten mellan utbildningar från olika länder en starkt bidragande orsak till de svårigheter vissa grupper av utrikes födda möter på den svenska arbetsmarknaden. Intressant att notera är att dessa resultat sammantaget stämmer väl överens med vad vi finner i kapitel 2. Utbildning ger tydlig avkastning oavsett var i världen den är genomförd, med en tendens till en högre avkastning om personen investerat i viss kompletterande svensk utbildning.

Betydelsen av goda språkkunskaper är hög i såväl hög- som lågkvalificerade yrken. Därmed stämmer resultaten väl med resultaten från den empiriska analysen i kapitel 3 där vi fann att goda språkkunskaper var viktiga för utfallet på arbetsmarknaden – ju bättre kunskaper desto högre sysselsättning och löner. Det stora flertalet organisationer säger sig acceptera en brytning hos den arbetssökande, men inte större grammatiska felaktigheter. I vilken utsträckning arbetsgivare faktiskt kan skilja de två åt är dock osäkert (diskuterades i kapitel 3). De som svarat anser också att det är svårt att värdera en persons språkkunskaper utifrån en skreven ansökan, men att eventuella språkproblem framkommer vid intervjun. En relativt stor grupp, cirka 25 procent, anser också att gruppen utrikes födda har så dåliga språkkunskaper att de inte är anställningsbara. Här är det lätt att tycka att dessa arbetsgivare har fel. Kapitel 3 visade dock att en relativt stor andel av de utrikes födda hade begränsade kunskaper i svenska språket. Det är därför fullt möjligt att dessa svar baseras på korrekt information utifrån svarspersonens per-

spektiv ifall han eller hon i huvudsak mötte personer med bristande kunskaper i svenska.

Information från frågorna kring språkets betydelse innebär en tydlig risk för att statistisk diskriminering skulle föreligga med avseende på språk. Den statistiska diskrimineringen innebär att arbetsgivaren, i brist på information om individen, i stället använder tillgänglig information om gruppen. Svaren visar: (i) att ansökningar sällan ger information om språkkunskaper, (ii) att en stor grupp svarspersoner har negativ information om språkkunskaper på gruppnivå och (iii) att goda språkkunskaper är viktiga på såväl kvalificerade som mindre kvalificerade tjänster. Det är därför fullt möjligt att åtminstone vissa arbetsgivare använder en persons utländska namn på en jobbsökan som en indikator på personens förväntade bristande språkkunskaper och därmed väljer att inte kalla honom eller henne till intervju. Mycket få arbetsgivare använder något instrument för att värdera personers språkkunskaper. Att konstruera ett fungerande och accepterat instrument ter sig viktigt ur flera synvinklar. Såväl den enskilde arbetssökande som arbetsgivaren skulle kunna bedöma sin eller den arbetssökandes förmåga. Det skulle rimligen också minska risken för diskriminering vid anställningar.⁶²

Avslutningsvis kan konstateras upplever de flesta svårigheter med att bedöma innehållet/kvaliteten i såväl utländska utbildningar som i utländsk yrkeserfarenhet. Det är ungefär hälften av de svarande som redan idag uppger sig använda olika former av valideringsinstrument för utbildningar och yrkeserfarenhet i anställningsprocessen. Närmare 80 procent, dvs. även en stor andel av de som inte använder sig av valideringsinstrument, anser att tillgången till validering skulle underlätta rekryteringsprocessen. Därmed uttrycker svaren ett behov av en fungerande validering för att underlätta integrationen av invandrade på den svenska arbetsmarknaden.

Referenser:

- Dingu-Kyrklund, E. (2001), "Värdering av utländska högskoleutbildningar och dess effekter", CEIFO, Stockholms universitet.
- Gartell M. och H. Regnér (2005), " Sambandet mellan val av högskola och inkomster efter examen för kvinnor och män", Rapport 2005:12, IFAU.
- Integrationsverket (2006), *Rapport Integration 2005*, Norrköping.

Appendix: Undersökningens genomförande och omfattning

Två, till största delen identiska⁶³, enkäter distribuerades till två urvalsgrupper: en bestående av stora företag, myndigheter, kommuner och landsting (i fortsättningen kallat 200-företagen), och en bestående av rekryterande chefer inom Stockholms läns landsting (i fortsättningen kallat SLL). Det praktiska arbetet med enkäterna genomfördes av Eva Danielsson och Niklas Andersson under deras respektive praktikperioder vid SNS i Stockholm.

Urvalsförfarande och tillvägagångssätt för enkäten till 200-företagen

I denna enkät gjordes urvalet av respondenter med utgångspunkt i att många av Sveriges största organisationer skulle medverka till att ge en bild av hur man ser på rekryteringsprocessen. Därför var målsättningen att få information från de 200 största företagen, de 10 största myndigheterna, de 10 största kommunerna och de 5 största landstingen. Företagen valdes utifrån den lista över Sveriges 200 största företag som publicerades i Veckans Affärer den 17 maj 2005. Listan baseras på företagets omsättning under år 2003. För kommuner och landsting valdes de som är Sveriges största, baserat på folkmängd, enligt Sveriges kommuners och landstings hemsida i september respektive oktober 2005. För myndigheter valdes de med flest anställda, information som gavs av Krister Edlund på Arbetsgivarverket. Den som kontaktades inom respektive organisation var högsta personalchef.

I de fall personalchefernas e-postadresser fanns i SNS adressregister användes dessa. Det fanns också många adresser tillgängliga i Veckans Affärers företagsuppgifter. I övrigt kontaktades aktuell organisation om kontaktuppgifter. Det visade sig att några adresser var svåra att få tag på, vissa organisationer hade inte någon central personalfunktion, några

hade knappt några anställda i Sverige varför de inte heller hade någon personalchef, någon organisation var under avveckling och någon uttryckte redan i denna fas att de inte ville medverka. Detta resulterade i att vi i slutändan kom att kontakta 214 organisationer.

Ett originalutskick, två extra utskick och två påminnelseutskick gjordes i denna enkät. Det första utskicket gjordes per e-post den 27 februari. Enkätprogrammet som användes tillhandhölls av Alstra AB, och det specifika programmet för webbenkäten var Surveygenerator. Efter det första utskicket uppstod ytterligare problematik kring kontaktuppgifterna. Många adresser som fått utskick existerade inte längre och vissa tjänster var utbytta. Via kontakter per e-post och telefon med de berörda organisationerna löstes några av problemen och de adresser som existerade adderades till listan. Därav gjordes två extra utskick den första mars, det ena till 24 respondenter, och det andra till 13 respondenter. En allmänt låg svarsfrekvens föranledde ett första påminnelseutskick den 8 mars. I detta utskick inkluderades alla de som ännu inte svarat fullständigt på enkäten, vilket var 182 stycken. Den 15 mars gjordes ett andra och sista påminnelseutskick till dem som då inte fullföljt hela enkäten, vilket var 155 stycken. Det slutliga urvalet bestod av 215 organisationer. Den 3 april stängdes enkäten och då hade totalt 64 stycken, eller 30 procent, fullföljt hela enkäten.

Den låga svarsfrekvensen kan bero på att respondenterna är högsta personalchef inom stora organisationer, vilket betyder att exempelvis tidsbrist har varit en faktor som påverkat den låga svarsfrekvensen. Dessutom kan man inte utesluta att vissa av adresserna fortfarande var felaktiga eller att respondenten inte nåtts av andra anledningar. Under den tid enkäten var ute kom också en del skrivna kommentarer in via e-post. Vissa menade att de inte hade tillgång till de detaljerade uppgifter som efterfrågades, andra svarade att de inte hade tid eller att frågorna inte kändes relevanta för deras

eget vidkommande. Ibland handlade det om tekniska problem eller svårigheter med att förstå enkäten. I den mån det ansågs fruktbart, eller nödvändigt, gavs respondenterna förklaringar till den eventuella problematiken. Detta kan möjligen ha bidragit till att öka svarsfrekvensen något.

Urvalsförfarande och tillvägagångssätt för enkäten till SLL

Denna enkät riktade sig till alla anställande chefer inom Stockholms läns landsting. Elisabeth Krausz, Regionplane- och trafikkontoret (RTK), och deltagare i referensgruppen till SNS-projektet ”Integration och arbetskraftsförsörjning”, förmedlade kontakterna med SLL. Lena Samuelsson, chef för personalstrategiska avdelningen (SLL), bad Ulrika Gellerstedt, ansvarig för mångfaldsfrågor på SLL, att ta fram ett urval av personer att skicka enkäten till. Detta urval innehöll 2 492 adresser. Efter reducering av dubbla adresser bestod det initiala urvalet av 2 341 adresser.

Även i denna enkät användes Surveygenerator och det gjordes ett originalutskick, tre extra utskick och två påminnelseutskick. Det första utskicket gjordes den 9 mars. Därefter ankom en stor mängd e-post där respondenterna talade om att de inte var rekryterande chefer, och att enkäten därför inte gällde dem. Dessa togs successivt bort ur enkäten för att undvika irriterande påminnelser. Efter korrespondens med Ulrika Gellerstedt lades också några nya adresser till, detta eftersom vissa av de ursprungliga adresserna varit felaktiga. I och med dessa nya adresser gjordes två extra utskick den 10 mars, dessa innehöll sammanlagt 6 nya respondenter. En första påminnelse gick ut den 16 mars. Detta utskick gick till 1 691 respondenter, vilket var det antal som ännu inte hade svarat fullständigt på enkäten.

Fortsättningsvis togs vissa adresser bort, ofta på grund av önskan om att inte få fler ”irriterande” påminnelser. Ett tredje extra utskick med endast en ny respondent gjordes den 20 mars. Den sista påminnelsen utgick sedan den

23 mars, till 1 274 respondenter, vilket var det antal som i detta läge inte fullständigt hade besvarat enkäten. Enkäten stängdes den 3 april. Det slutliga urvalet bestod då av 2 260 adresser, varav 1 179 hade fullföljt hela enkäten. Detta innebär en svarsfrekvens på 52 procent. Flertalet av dem som inte ville vara med i undersökningen, eller inte ansåg sig inneha en chefsposition, valde att kommentera/motivera sitt val. Svaren kom oftast in via e-post och visade sig innehålla många olika tendenser. Det absolut vanligaste var helt enkelt ett fel i urvalet av adresser. Urvalet hade gjorts med hjälp av sökordet "chef", vilket gjorde att exempelvis även chefsläkarsekreterare kom med i urvalet trots att dessa inte har någon anställande funktion. Några hade tekniska problem och andra menade att om man inte kunde svara blankt på vissa frågor så kunde man inte svara alls. Och eftersom delar av enkäten hade ett inbyggt krav på svar, för att komma vidare, kan detta ha bidragit till en lägre svarsfrekvens. Andra menade att frågorna inte var relevanta och vissa uppgav att de omöjligen kunde få fram de detaljuppgifter som efterfrågades. Vissa tekniska problem som respondenterna indikerat togs upp med Alstra AB. Lösningar på problemen gjordes fortlöpande.

5. Sammanfattning och slutsatser

Ett stort antal studier har konstaterat att det finns stora skillnader på arbetsmarknaden mellan svenskfödda och olika grupper av invandrare. Detta kan förklaras av en mängd olika faktorer, från att de invandrade har lägre kvalifikationer i något avseende till att de diskrimineras på arbetsmarknaden. I stället för att i första hand försöka beskriva eller förklara varför det finns skillnader mellan grupper, fokuserar denna rapport på avkastningen på utbildning och kunskaper i svenska språket ur ett individperspektiv. Med andra ord: tjänar en person med en viss bakgrund på att utbilda sig och tillgodogöra sig det svenska språket? Analysen baseras på ny empiri som tagits fram inom projektet SNS Arbetsmarknad. Som framgår av de sammanfattningar av delstudierna som följer nedan är resultaten tydliga. Utbildning har stor betydelse för framgången på arbetsmarknaden oavsett var i världen man är född. Goda kunskaper i svenska ökar kraftigt chansen till arbete och vilken lön man kan förvänta sig. Arbetsgivare betonar också dessa faktorers betydelse vid anställningar.

Sambandet mellan utbildning, förvärvsarbete och inkomster

Resultaten visar på ett tydligt samband mellan utbildning och chansen att vara i arbete respektive de arbetandes in-

komster för såväl infödda som för olika grupper av utrikes födda. Sambandet mellan utbildning och chansen att ha ett arbete är ofta starkare i grupper där många har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. För dessa grupper är det därför viktigare än för en person som är född i Sverige att ha en lång utbildning. Resultaten för inkomster är likartade, med en något lägre avkastning för utrikes födda jämfört med infödda. Därmed står det klart att arbetsgivare i allra högsta grad beaktar invandrades utbildning vid anställningar och att de skillnader i utfallet på arbetsmarknaden som observeras mellan olika grupper av utrikes födda alltså inte kan förklaras av skillnader i avkastningen på utbildning. Detta resultat ska inte förväxlas med att det existerar inkomst- och sysselsättningsskillnader mellan infödda och utrikes födda som inte kan förklaras av individens utbildningsnivå. Vi har fokuserat på om utbildning lönar sig för en given individ i stället för om det finns skillnader mellan individer givet utbildning. Med andra ord: en invandrad person har ofta lägre inkomst än en svenskfödd med samma utbildning, men investeringar i ytterligare utbildning ger i stort sett jämförbar procentuell avkastning för båda grupperna.

En stor andel av de utrikes födda har åtminstone delvis en svensk utbildning. Självklart gäller detta dem som kommit som unga, men också för de som invandrat till Sverige i vuxen ålder. Om arbetsgivare har svårt att värdera utländska utbildningar, skulle man kunna förvänta sig att enbart utländsk utbildning har en dålig eller bristande avkastning. Det allmänna mönstret är att avkastningen på utbildning, för såväl sannolikheten att vara sysselsatt som för inkomst, är betydande oavsett om utbildningen genomförts i Sverige eller i ett annat land. I allmänhet är den dock något lägre för utländska utbildningar. För gruppen som invandrat i vuxen ålder visar resultaten att investering i viss svensk utbildning medför högre inkomster jämfört med att enbart ha en utländsk utbildning. Möjliga förklaringar till

detta resultat är att den kompletterande svenska utbildningen har ökat den utländska utbildningens överförbarhet till den svenska arbetsmarknaden och/eller att viss extra svensk utbildning fungerar som en signal om individens produktivitet/kunskaper. Man bör dock vara en aning försiktig vid tolkningen av dessa resultat eftersom de även kan bero på att gruppen som investerat i en svensk utbildning är en speciell grupp och att resultatet inte har med viss svensk utbildning att göra. Speciellt hög är avkastningen på utbildning för dem som invandrat till Sverige i unga år (före 17 års ålder), till och med högre än den för infödda. Resultatet kan tolkas som att utbildning, i ännu högre grad än för infödda, är nyckeln till bättre arbeten för denna grupp.

Det är möjligt att olika utbildningar är mer eller mindre överförbara mellan länder. Exempelvis är en utbildning som meteorolog troligen mer överförbar till den svenska arbetsmarknaden än en utbildning som redovisningsekonom, eftersom den förra är mindre beroende av specifika svenska lagar och regler än den senare. För att besvara denna frågeställning har vi studerat om inkomstskillnaden mellan utrikes och inrikes födda är större för vissa utbildningsinriktningar. Skillnaden i inkomst gentemot infödda för personer som invandrat i ung ålder är relativt liten för i stort sett alla utbildningsinriktningar. Om vi i stället studerar inkomstskillnaderna gentemot infödda för dem som invandrat i vuxen ålder är skillnaderna mellan de olika utbildningsinriktningarna betydligt större. Framför allt gäller det för personer med en utbildning inom juridik, men även för de med ekonom- eller ingenjörutbildningar. I motsats till dessa har utrikes födda med läkarutbildning, sjuksköterskeutbildning eller utbildning inom naturvetenskap inkomster i paritet med inföddas. En möjlig förklaring till resultat för den senare gruppen är att efterfrågan på denna typ av (specialist-) tjänster har varit hög under senare år och att det för läkare och sjuksköterskor finns tydliga regleringar för hur

utländska utbildningar kan överföras och behöver kompletteras.

Utifrån humankapitalteorin förväntar vi oss ett klart samband mellan språkkunskaper och ställningen på arbetsmarknaden. En överblick över internationell forskning pekar också på ett tydligt empiriskt samband i andra länder. Våra resultat ger starkt stöd för att så även skulle vara fallet för Sverige. Vi har undersökt tre olika datamaterial som samlats in oberoende av varandra under en period av tio år. I samtliga datamaterial finner vi att chansen till arbete ökar med kunskaperna i svenska, för såväl färdigheter i att tala som läsa svenska. "Sysselsättningspremien" för att behärska språket väl är i storleksordningen 10 procentenheter. För dem som har arbete ökar dessutom lönerna med stigande språkkunskaper. Speciellt finner vi detta vara fallet för högt utbildade personer. En trolig förklaring till detta resultat är att svenska språket utgör en nödvändig förutsättning för att få ett kvalificerat arbete.

Vår analys visar också att även om många utlandsfödda har mycket goda kunskaper i svenska språket, finns det grupper med betydande brister. I våra tre datamaterial pendlar andelen med dåliga eller inga kunskaper i svenska språket mellan 15 och 65 procent. Samtidigt varierar kunskaperna med var i världen man har sitt ursprung, individens utbildningsnivå, vid vilken ålder man kom till Sverige och hur länge man har varit här. Vi har också redovisat tidigare kända resultat som pekar på att bristande kunskaper i svenska även är vanligt förekommande bland infödda ungdomar med utlandsfödda föräldrar.

Det visar sig också att människor i allmänhet (oavsett om man är född i Sverige eller i ett annat land) tenderar att överskatta sin egen språkliga förmåga, i förhållande till vad som framkommer vid ett lästest eller vid en bedömning i en intervju. Detta utgör ett problem om individer inte ser förbättrade kunskaper i svenska som en möjlighet till en star-

kare ställning på arbetsmarknaden. Samtidigt kan man ifrågasätta om ”objektiva” mått ger en helt rättvis bedömning, eftersom vissa tidigare studier finner att brytning och bristande språkkunskaper ofta sammankopplas. Den springande punkten är då om brytningen faktiskt utgör ett hinder för att utföra ett arbete. I många fall är det svårt att se att det skulle vara så.

Resultaten visar tydligt att kunskaper i svenska språket är en viktig framgångsfaktor. Men det förefaller inte utgöra en absolut nödvändighet. Datamaterialet visar att många har arbete trots kraftiga brister i svenska språket. Dock visar våra beräkningar att en betydande andel, strax mer än hälften, av de skillnader i sysselsättning som finns faktiskt kan förklaras av skillnader i kunskaper i svenska.

Arbetsgivares syn på utbildning och språkkunskaper

Vi har också redovisat svaren på frågor om invandrades utbildning och språkkunskaper som ställts till två urval av svenska arbetsgivare. Det ena urvalet bestod av högt uppsatta personalchefer i stora svenska företag och myndigheter. Det andra urvalet utgjordes av chefer i Stockholms läns landsting.

Enkätsvaren visar att utbildning är en mycket viktig faktor vid anställningar. Däremot ger svaren bara svagt stöd för att man anser att utländska utbildningar är av lägre kvalitet än svenska. Dock ser många ändå ett värde i att man har kompletterat sin utländska utbildning. Dessa mönster ligger väl i linje med vad vi fann i kapitel 2: utbildning har ett tydligt värde oavsett varifrån den kommer, men kompletteringar med svensk utbildning ger extra avkastning.

Många arbetsgivare betonar betydelsen av korrekt kommunikation med kunder eller patienter och att behovet varierar mellan olika tjänster. En typisk svarsperson anger att utländsk brytning men få grammatiska fel i tal och skrift är

den nivå som fungerar/eftersträvas. Även om de flesta arbetsgivare inte anser det vara ett generellt problem att utlandsfödda skulle ha otillräckliga kunskaper i svenska, finns det ändå en förhållandevis stor grupp som menar att så är fallet. Det framkommer också klart att man upplever svårigheter att avgöra om en sökande har de språkfärdigheter som krävs. Rekryteringsansvariga verkar således önska ett bättre instrument för att kunna bedöma individers språkkunskaper. Detta behov kan kopplas till människors svårigheter att bedöma sin egen förmåga, som diskuterades ovan. Många utrikes födda skulle sannolikt vara betjänta av någon form av instrument för att på ett tillförlitligt sätt kunna jämföra den egna förmågan med vad som kommer att krävas på arbetsmarknaden.

Resultaten kan också tänkas ge en indikation på förekomsten av olika typer av statistisk diskriminering på arbetsmarknaden. Sådan diskriminering kan uppstå om arbetsgivaren vet (eller tror sig veta) att personer tillhörande vissa grupper ofta har sämre utbildningar eller bristande språkfärdigheter, och arbetsgivaren är inte beredd att ta kostnaden för att ta reda på hur det ser ut i det individuella fallet. Det finns en tendens att utländska utbildningar ger något lägre avkastning, vilket skulle kunna tolkas som ett visst utfall av denna typ av diskriminering. En stor majoritet av arbetsgivarna upplever också ett behov av förbättrad validering av utbildning och yrkeskvalifikationer. Men samtidigt säger sig många arbetsgivare inte ha några större svårigheter att värdera utländska examina, och den statistiska analysen visar att i många fall ger utländska utbildningar liknande avkastning som svensk utbildning. Beträffande språk kan man tro att problemen är större. Svenska språket ses av många chefer som en helt avgörande faktor, en förhållandevis stor grupp uttrycker skepsis över språkfärdigheterna hos invandrade och man ser problem med att göra bedömningar i tidiga skeden av rekryteringar. Dessa tre faktorer sammantagna

gör att det finns en stor risk att ett utländskt namn i vissa fall blir ett kriterium för att gallras bort, vilket i så fall bidrar till de tydliga och svårförklarade skillnader som finns mellan invandrade och infödda.

Validering är inte oomtvistat, eftersom det ibland kan innebära att en persons kvalifikationer nerklassas (Integrationsverket, 2006). Med detta sagt menar vi dock att behoven av förbättrade verktyg för bedömningar har så god teoretisk grund och får så starkt empiriskt stöd i våra undersökningar, att värdet rimligen måste överstiga de risker som kan finnas.

Avslutande kommentarer

På vilket sätt kan denna rapport bidra till den svenska debatten kring integration och arbetsmarknad? Vi ser det som viktigt att lyfta fram budskapet att för den enskilda individen är utbildning och svenska språket viktiga nycklar till framgång. Detta är naturligtvis inte nytt eller unikt, men den massmediala och politiska debatten inom integrationsområdet präglas idag av att den etniska diskrimineringen är allomfattande och styr individers situation på arbetsmarknaden. Integrationsverkets generaldirektör Andreas Carlgren skriver exempelvis på DN debatt (18/4 2006):

I *Rapport Integration* redovisas starka tecken på diskriminering som en viktig orsak till skillnaderna i sysselsättning mellan inrikes och utrikes födda...

Liknande resonemang förs av statens utredare Masoud Kamali vilken inom utredningen *Makt, integration och strukturell diskriminering* på ett flertal områden (utbildningssystemet, rättväsendet, arbetsmarknad och politiskt deltagande) har pekat ut diskrimineringen som omfattande och avgörande för individers framgång.⁶⁴

I debatten kring den bristande integrationen på arbetsmarknaden finns det alltså vitt skilda uppfattningar om olika faktorerens betydelse för invandrades möjligheter. Vissa debattörer menar att de som lyfter fram utbildning och språk är fast i ett förlegat ”bristtänkande”, där man felaktigt lägger bördan på dem som har svårt att få tillträde till arbetsmarknaden. Problemen bör med detta sätt att resonera sökas på andra håll, t.ex. i diskriminerande beteende hos arbetsgivare som letar förevändningar för att inte anställa personer med viss bakgrund.

Vi motsäger inte att diskriminering förekommer på den svenska arbetsmarknaden och har själva studerat denna fråga på olika sätt.⁶⁵ Det finns flera studier som gör troligt att diskriminering i någon form är en faktor av betydelse på arbetsmarknaden. Men den antingen-eller-argumentation som förs hindrar tyvärr mer nyanserade diskussioner kring integrationsfrågan. Det är naturligtvis fullt möjligt att diskrimineringen är omfattande, men att individuella egenskaper ändå har stor betydelse för invandrades framgång på arbetsmarknaden.

En möjlig effekt av diskriminering är att personer som förväntar sig att bli diskriminerade avstår från att investera i utbildning och andra former av humankapital, eftersom de inte tror att det lönar sig. Men denna studie visar att individers val av utbildning, och i vilken utsträckning de väljer att investera i goda språkkunskaper, har stor betydelse för deras framgång på den svenska arbetsmarknaden. Det stämmer således inte alls att dessa två grundläggande beståndsdelar i individers humankapital är en meningslös investering, vilket debatten om diskrimineringens verkan lätt kan misstolkas som.

Av dem som påbörjade svenska för invandrare under läsåret 2001/2002 hade enbart 38 procent avslutat dessa studier 2004 (se www.skolverket.se).⁶⁶ Kan de dåliga resultaten möjligen bero på dålig motivation till följd av felaktiga

”fakta” om språkkunskapers betydelse för framgång på arbetsmarknaden? En spridning av våra för språkinläringen motivationshöjande resultat borde vara en viktig beståndsdel i ett projekt för att vända trenden för sfi. Att lära sig ett nytt språk tar för många årtal av kämpande. Men då är det viktigt för deltagaren i sfi att veta att även mindre framsteg tenderar att ge avkastning: det sker en successiv förbättring i individers situation på arbetsmarknaden ju bättre språkkunskaper de har skaffat sig.

När det gäller ungdomar skulle det vara förödande om ungdomar med utländsk bakgrund avstår från att utbilda sig på grund av att de felaktigt tror att detta inte kommer att löna sig. De studier som finns om synen på utbildning och karriär bland ungdomar med utländsk bakgrund verkar nå olika slutsatser kring detta (Lundqvist, 2006). Vi får hoppas att de som menar att invandrarungdomar ser utbildning som en väg till en bättre situation har rätt, snarare än de som förmedlar bilden av desillusion och förväntan om diskriminering.

Vår slutsats är att humankapitalbaserade insatser bör stå högt på agendan när integrationsfrämjande åtgärder diskuteras. Resultaten vi har presenterat ger starkt stöd för att grundläggande individuella kvalifikationer har stor betydelse för möjligheterna att lyckas. I en befolkning där alltför många har bakgrund i och/eller delar av sin utbildning från andra länder är det samtidigt angeläget att ta fram instrument för att både enskilda individer och rekryterande arbetsgivare på ett rättvist sätt ska kunna värdera språkkunskaper och utbildningar.

Referenser

- Lundqvist, C. (2006), ”Karriärvägar för ungdomar med utländsk bakgrund”, expertbilaga till *Rapport Integration 2005*, Integrationsverket.

- Rooth, D-O. (2002), "Adopted Children in the Labour Market – Discrimination or Unobserved Characteristics?", *International Migration*, 40 (1), s 71–98.
- Rooth D-O. och O. Åslund (2005), "Orsakar främlingsfientlighet diskriminering på arbetsmarknaden? Erfarenheter efter 11 september", *Ekonomisk debatt* 1.

Noter

- 1 För statliga utredningar och rapporter, se t.ex. Edin och Åslund (2001), Integrationspolitiska maktutredningen (2004), Århammar (2004) och Integrationsverket (2006). Exempel på doktorsavhandlingar på området är Rooth (1999), Österberg (2000), Åslund (2000), Hammarstedt (2001), Vilhelmsson (2002), Nekby (2003) och Tezic (2004). Se också Lundh m.fl. (2002).
- 2 Se t.ex. Becker (1964) och Schultz (1961).
- 3 Om dessa grupper inkluderas i analysen sjunker andelen sysselsatta i alla grupper eftersom denna grupp oftast inte är sysselsatt. Däremot är resultatet för avkastningen på utbildning oförändrade.
- 4 Enligt uppgifter från individdatabasen LINDA var månadslönen på heltid för individen på den "första percentilen" (dvs. den som tjänade mer än 1 procent men mindre än 99 procent av befolkningen) 12 000 kr år 2001. För denna individ räcker det alltså med att arbeta heltid under fem månader för att klassificeras som förvärvsarbetande.
- 5 Känslighetsanalyser visar att de olika sysselsättningsmåten ger kvalitativt liknande resultat i vårt fall.
- 6 Antelius och Björklund (2000) testar olika inkomstgränser. Beroende på kön och utbildningsnivå blir överensstämmelsen störst med en inkomstgräns någonstans mellan 50 000 och 100 000 kronor.
- 7 Notera särskilt att USA, Kanada och Oceanien inkluderats i gruppen Västeuropa.
- 8 Däremot har gruppen varierande antal år i svensk grundskola.
- 9 En liknande grupp utgörs av personer födda i Sverige med utrikes födda föräldrar (ofta kallade andra generationens invandrare). På grund av utrymmesskäl har vi valt att inte inkludera dem i denna studie.
- 10 Personer som invandrat senast vid 16 års ålder och var 26 år 2001.
- 11 Den intresserade läsaren hänvisas till Nordin (2006) för en jämförelse och ingående analys av avkastningen för dessa olika grupper med respektive utan svenskt examensår.
- 12 Med de undantag vi beskrev i inledningen av detta kapitel, de som invandrat under 2001, studerande samt förtidspensionerade.
- 13 För en beskrivning se t.ex. Björklund m.fl. (2002). Se även appendix A för en formell beskrivning av denna modell.
- 14 Observera att värdena anges i kronor men att skalan är logaritmisk, dvs. att avståndet på y-axeln mellan olika absoluta inkomstnivåer minskar med ökad inkomst. Genom att denna skala används visar figurerna samma samband som den ekonometriska analysen nedan.
- 15 Se Card (1999) för en diskussion.

- 16 Studien har senare publicerats i en kraftigt omarbetad version, se Meghir och Palme (2005).
- 17 Det bör dock nämnas att Cards slutsats inte är oomtvistad. Många menar att få studier faktiskt har lyckats med att korrigera de problem som kan finnas, och att vi därför inte vet hur mycket metodproblemen påverkar resultaten (se t.ex. Carneiro m.fl. (2005)). I en studie av avkastningen på högskoleutbildning i Sverige jämför Öckert (2002) personer som blev in- respektive utlottade till högskolan, och finner att avkastningen i själva verket ligger nära noll och att en standardanalys överskattar densamma.
- 18 Låt oss åskådliggöra denna ståndpunkt med ett exempel. Om den skattade avkastningen på utbildning för infödda män är 6 procent men den sanna avkastningen i själva verket är 5 procent så överskattas avkastningen med en procentenhet. Om den skattade avkastningen för utrikes födda män är 4 procent och den sanna är 3 procent innebär det att felet är av samma absoluta storlek, 1 procentenhet, i de två grupperna men skillnaden i avkastning mellan grupperna är densamma, 2 procentenheter, trots felet.
- 19 Skattningarna i denna och alla andra tabeller är statistiskt signifikanta på 1-procentsnivån om inget annat anges.
- 20 Rashid (2004) redovisar ett liknande mönster, dvs. inkomsterna tenderar att öka med utbildning oavsett födelseland.
- 21 Notera att dessa skillnader inte helt motsvarar de observerade skillnaderna i figur 2.2. Anledningen kan dels vara att det finns skillnader i bakgrundsegenskaper som gör att den deskriptiva statistiken blir missvisande, dels att den linjära ekonomiska modellen innebär en förenkling som ger viss felmarginal.
- 22 Nordin (2006) genomför en känslighetsanalys som pekar på att resultaten inte påverkas i någon större utsträckning av att individer utan examensår som invandrat i vuxen ålder klassificeras som utbildade utanför Sverige.
- 23 Den mycket branta stigningen mellan 16 och 17 års utbildning (framför allt för dem med utländsk utbildning) förklaras sannolikt till viss del av att läkare som regel faller inom gruppen 17 års utbildning.
- 24 Med det tillgängliga materialet kan vi inte avgöra hur länge individen faktiskt har utbildat sig i Sverige, bara att han eller hon har svensk examen, alternativt viss svensk utbildning, på en viss nivå.
- 25 Det är tänkbart att skillnaden i genomsnittliga inkomster beror på att ålderssammansättningen är olika i de jämförda grupperna. De mönster som presenteras här kvarstår även om man standardiserar för skillnader i bakgrundsegenskaper (Nordin, 2006). För mönster i Sverige under tidigare perioder, se t.ex. Wadensjö (1991) och (1992).
- 26 Om man kontrollerar för skillnader i bakgrundsegenskaper blir skillnaderna mer i linje med en sådan förväntan.
- 27 Vi behandlar enbart betydelsen av kunskaper i svenska, även om det är san-

- nolikt att kunskaper i andra språk också har betydelse på arbetsmarknaden. Då termen språkkunskaper används är det kunskaper i svenska som avses.
- 28 Som framgår av presentationen i avsnitt 3 försöker vi göra datamaterialet så jämförbara som möjligt. Därför används inte alla observationer i respektive datamaterial, vilket anges mer exakt i appendix.
- 29 Detta framgår inte direkt av hennes studie. Det är dock möjligt att beräkna om siffrorna i tabell 3, sidan 237, för att erhålla siffran i tabell 3.1.
- 30 Larsson (1999) konstaterar att "goda svenskkunskaper har visat sig ha en stor betydelse för arbetsinkomsten." (s. 243). Däremot finner hon att goda kunskaper i svenska inte har någon betydelse för individens disponibla inkomst. Intervjun, som ligger till grund för bedömningen av språkkunskaper, ber respondenten ange hur han/hon klarar av ett antal specifika situationer, som att ringa ett samtal till myndigheter. Det subjektiva inslaget i individens bedömning av situationen kan därmed ha påverkat svaren relativt de övriga studierna. Resultaten från denna studie tyder på att så skulle vara fallet eftersom studien generellt påvisar betydligt bättre kunskaper i svenska hos utrikes födda personer än de tre andra studierna som används här.
- 31 Kategorierna var: mycket dålig, ganska dålig, ganska bra, utmärkt – nästan som infödd.
- 32 På grund av kostnadsrestriktioner innehåller många datamaterial enbart uppgifter om självrapporterad språkförmåga (ett subjektivt mått – se exempelvis amerikanska Censusdata, FNSEM för England och GSOEP för Tyskland) i stället för ett mer objektivt mått som exempelvis ett lästest. Ett självrapporterat mått kan ge felaktiga slutsatser om vissa individer systematiskt övervärderar (eller undervärderar) sina verkliga språkkunskaper eller att individerna använder olika referenspunkter när de rapporterar hur väl de talar, läser eller skriver ett visst språk. Rooth (2004) finner att 51 procent hade överskattat sin förmåga i förhållande till hur de presterade på ett lästest, dvs. angivit att de läser bra eller utmärkt men erhåller ett lågt resultat på lästestet. Detta faktum, s.k. mätfel i variabeln, skulle kunna förklara de något (för) stora värden som återfinns i en del studier, när man försöker kontrollera för mätfel och/eller endogenitet. Det är därför instruktivt att utvärdera och jämföra resultaten från båda typerna av mått – subjektiv självvärdering och mer objektiva mått som lästest eller intervjuarens utvärdering.
- 33 Läsaren ska dock vara observant på att det inte är samma individ som följs över tid utan olika individer. Utvecklingen över tid skulle till viss del även kunna bero på förändringar av gruppens sammansättning (t.ex. genom att de med sämre kunskaper oftare lämnar Sverige). I vilken utsträckning så är fallet är inte möjligt att studera med nuvarande data.
- 34 Detta är dock ett mindre problem för lästestet som inbegriper väldigt praktiska (läs)situationer som skall klaras ut. Varje nivå ger då exempel på situationer som klaras av och de som inte klaras av.

- 35 Tabell 7 nedan visar att i den svenskfödda populationen har den övre tredjedelen motsvarande kunskaper i läsförståelse. Därmed läser gruppen på nivå 4 i IASS på en bra nivå även i förhållande till infödda.
- 36 Den uppmärksamme läsaren noterar att detta inte gäller för IASS, Läsa, steget 3–4.
- 37 Som nämnts ovan finns det anledning att tro att de som medverkat i IASS i ett arbetsmarknadsperspektiv inte är representativa för de flyktingkohorter de tillhörde. Man kan därför misstänka att den höga andelen sysselsatta är ett resultat av självselektion. Detta diskuteras närmare i appendix B. En annan bidragande förklaring är frågan om förvärsarbete gällde om man "arbetat minst en timme under den föregående veckan", vilket är en mer generös definition av sysselsättning än den som användes i de andra undersökningarna.
- 38 Även om vi kontrollerar för en mängd bakomliggande variabler finns det alltid en risk att det finns icke-observerade faktorer som är systematiskt relaterade till både språkkunskaper och sysselsättning, vilket i så fall kan påverka resultaten. Detta är ett svårt problem, och den analys vi gör är den bästa möjliga med tillgängliga data.
- 39 Om man studerar män och kvinnor var för sig i IU framkommer ingen noterbart skillnad i sambanden. IASS innehåller enbart män.
- 40 Resonemanget är som följer: Om skattningarna inte påverkas av att vi inkluderar observerade faktorer som vi vet är kopplade både till språk och sysselsättning, så minskar detta oron för att icke-observerade faktorer ska påverka skattningarna. För att med större säkerhet fastställa orsakssambandet behövs dock paneldata och/eller en instrumentalvariabel som påverkar inlärningen av språkkunskaper, men inte utfallet på arbetsmarkanden.
- 41 Det är tänkbart att deltagandet i undersökningen till viss del avgörs av personens känsla av delaktighet i samhället. Om detta kan vara antingen språkkunskaper eller att vara etablerad på arbetsmarknaden, kommer vi att ha en större andel ej sysselsatta med låga språkkunskaper bland dem som inte deltar, jämfört med gruppen med bättre språkkunskaper.
- 42 Eftersom antalet utrikes födda på denna nivå är litet (21 personer), ska man vara försiktig med att tolka den faktiskt positiva differensen mellan utrikes och inrikes födda.
- 43 Vi använder inte lästestvariabeln eftersom den ger för lite variation i språkkunskaper; cirka 82 procent av akademikerna har bättre än 2 på detta test. Även intervjubedömningen ger en begränsad variation, cirka tre fjärdedelar har bedömts kunna tala bra svenska, men vi väljer ändå denna eftersom den dessutom innehåller fler personer att studera. Vi gjorde även en liknande studie för akademikerna i IU, vilket gav ett liknande resultat, dvs. att bättre språkkunskaper inte innebär någon skillnad för sannolikheten att er-hålla ett jobb.

- 44 Vi har valt att inte återge resultat för hur språkkunskaper påverkar skolprestationer. Läsaren hänvisas till Skolverkets Rapport 227 (2003) och Skolverket (2004) som ger god överblick och sammanfattar de svenska resultaten på området.
- 45 Stockholms stad är synonymt med Stockholms kommun. Av Sveriges befolkning som 1999 var i åldern 18 år, dvs. som med stor sannolikhet gick i åttonde klass 1996, var cirka 6 procent bosatta i Stockholms kommun. Om vi ser till gruppen andra generationens invandrare, med två föräldrar som är födda utom Europa, var andelen 18 procent.
- 46 I gruppen Sydeuropa inkluderas även de med föräldrar födda i Latinamerika eftersom dessa med största sannolikhet angett portugisiska eller spanska som sitt modersmål.
- 47 Kvartiler uttrycker egentligen en uppdelning av en fördelning i fyra lika stora procentuella delar. Tyvärr går det inte att dela in gruppen med svenska som modersmål exakt efter detta, dvs. 22 procent i stället för 25 procent tillhör den första "kvartilen".
- 48 Se Lange (2000) för en sammanfattning av dessa studier.
- 49 Eftersom Kronobergs, Kalmars, Gotlands, Skaraborgs, Västernorrlands, Jämtlands och Norrbottens län innehöll få utrikes födda personer med denna bakgrund valde man att av kostnadsskäl inte inkludera dessa regioner i studien.
- 50 De exakta formuleringarna var: Har du något jobb/förvärsarbete?" med svarsalternativ ja/nej och för nej-svar på föregående fråga ställdes frågan "Om du inte har något arbete nu, ange det viktigaste skälet" där arbetslös var en valbar kategori.
- 51 Kategorierna var: mycket dålig, ganska dålig, ganska bra, utmärkt – nästan som infödd.
- 52 Den exakta formuleringen löd: "Vilken är din situation på arbetsmarknaden för närvarande? (ange det alternativ som passar bäst in)" och alternativen löd; 1. Har avlönat arbete, 2. Arbetar i eget företag, 3. Har ålderspension, 4. Har förtidspension, 5. Är arbetslös, söker arbete, 6. Är arbetslös, har AMS/ALU-plats, 7. Deltar i arbetsmarknadsutbildning, 8. Deltar i kunskapslyftet, 9. Studerar annat på heltid, 10. Långtidssjukskriven, 11. Arbetar hemma, 12. Arbetar vid sidan om studier, 13. Barnledig, 14. Militärtjänst, 15. Annat.
- 53 Av dem som invandrat från Rumänien är flertalet etniska ungrare.
- 54 Totalt intervjuades 559 personer av 1 100 utvalda.
- 55 Den exakta formuleringen löd: "Förvärsarbetade du minst en timme under föregående vecka?"
- 56 Vidare angav 454 personer att arbete dessutom var deras huvudsakliga samsättning.
- 57 Respondenten tillfrågades: "Vilken av följande beskrivningar stämmer bäst in på hur Du talar svenska idag?" och erbjöds följande fem svarsalternativ: my-

- cket dåligt/inte alls, kraftig brytning och har ett dåligt ordförråd, med brytning och till viss del begränsat ordförråd, med brytning men talar annars korrekt, nästan utan brytning – snarare en svensk dialekt. Intervjuaren besvarade följande fråga: "Vilken av följande beskrivningar stämmer bäst in på hur respondenten talar svenska?" och erbjöds samma fem svarsalternativ som respondenten.
- 58 505 personer genomförde lästestet varav 172 eller 34 procent uppvisade bristfälliga kunskaper i att läsa svenska.
- 59 Vi var oroliga över om intervjupersonen faktiskt gjorde sitt bästa på lästestet. Därför tilldelade vi en slumpmässigt utvald grupp en möjlighet att vinna 500 kronor om de gjorde sitt bästa på testet. Studien av Ahmed m.fl. (2005) visar att det genomsnittliga resultatet inte skiljer sig mellan de som fick en ekonomisk motivation och de som inte fick det. Vi tar detta som intäkt för att lästestets resultat är trovärdigt.
- 60 Det praktiska arbetet med enkäterna genomfördes av Eva Danielsson och Niklas Andersson vid deras respektive praktikperioder på SNS. Vi är också tacksamma för värdefulla förslag och synpunkter vid utformningen av enkäten från Anders Westholm, Pernilla Norlin och vår referensgrupp. Vi är också tacksamma för att Marianne Hamilton, personaldirektör på Atlas Copco och ordförande i referensgruppen ställde upp och skickade ett följebrev till 200-företagsenkäten.
- 61 Det stora antalet e-postsvar som indikerade att man inte tillhörde målgruppen och därför inte besvarade enkäten indikerar dock att den "egentliga" svarsfrekvensen i SLL är högre. Eftersom vi inte vet hur många som inte tillhörde målgruppen och inte hörde av sig, kan vi inte avgöra hur mycket högre.
- 62 Denna argumentation för språktest som ett verktyg på arbetsmarknaden ska dock inte sammanblandas med den politiska diskussionen kring språkkrav för medborgarskap.
- 63 Några frågor om organisationen och svarspersonens roll var inte tillämpbara i båda urvalen.
- 64 Se deras arbeten på www.sou.gov.se/maktintdiskrim
- 65 Se t.ex. Rooth (2002) och Rooth och Åslund (2005).
- 66 I april 2006 visar statistiken från Skolverket att 19 160 personer hade påbörjat sfi. Av dessa hade 245 personer lämnat landet. De som klarat sfi-kursen utgörs av 7 255 individer eller 38 procent. 8 608 personer har avbrutit studierna medan 2 594 fortfarande deltar.